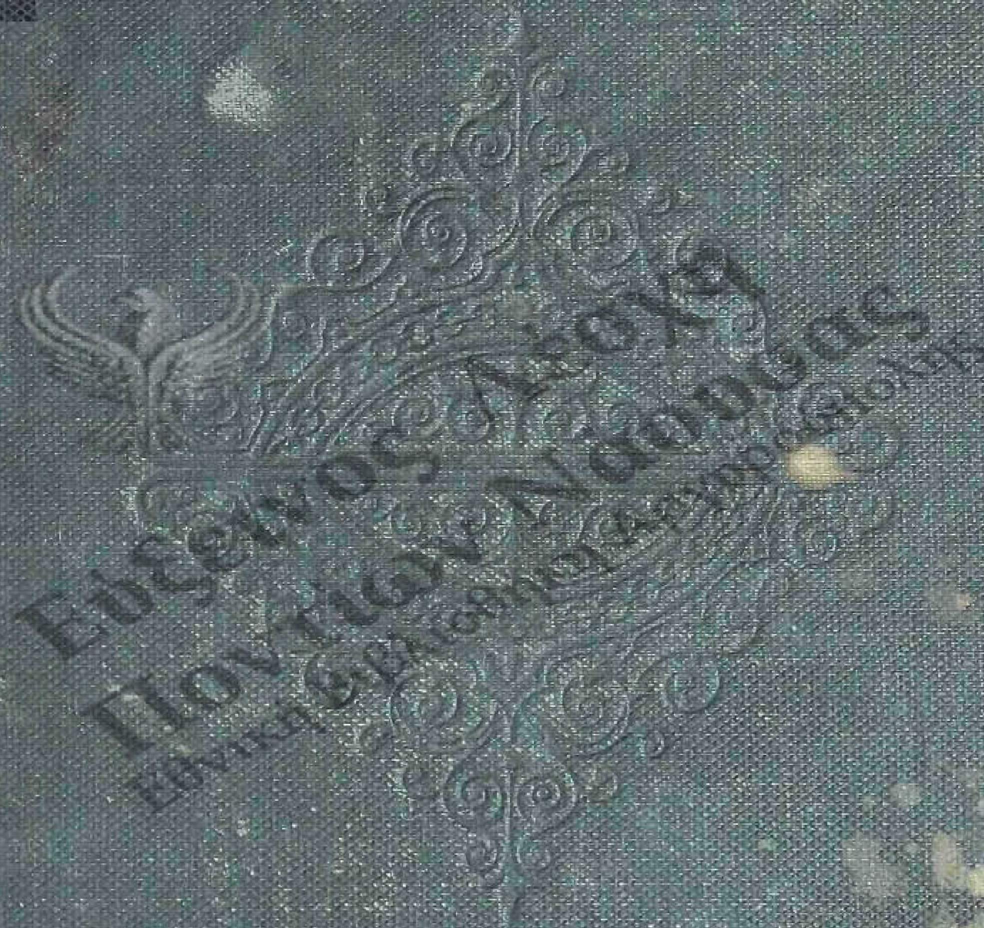

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

ΠΕΡΙ

ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣΑ ΜΕΝ ΡΩΣΣΙΣΤΙ

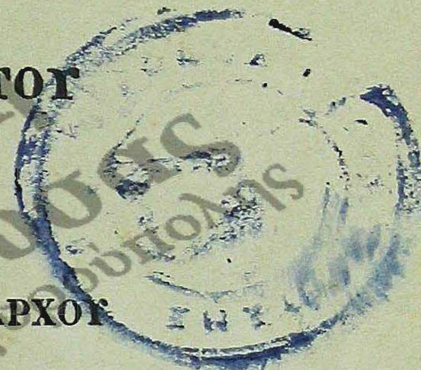
ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΣΕΡΝΙΓΟΒΟΥ

ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ

Ἐξελληνισθεῖσα δὲ

ὑπὸ

ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΠΑΓΙΔΑ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ

Ἐκδίδοται κελεύσει

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

ΤΩΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

ΚΥΡΙΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ Α΄.

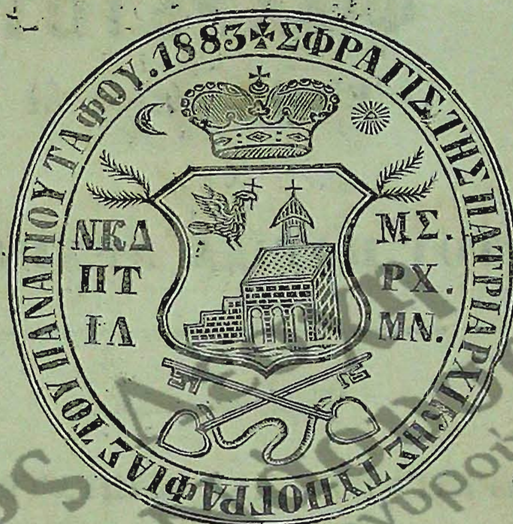
ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

ΕΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΟΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΟΥ Π. ΤΑΦΟΥ.

1886.

Πρᾶξις Τυπογραφείου Ἀριθ. 118.

Τῇ Βιβλιοθήκῃ
αὐτοῦ τοῦ ἀοιδίμου κ: Γερβασίου

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ.

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΠΡΩΤΟΝ ΤΜΗΜΑ·

(312 — 420)

§. 96. Σπουδαιότης τοῦ τετάρτου αἰῶνος.

Ὁ τέταρτος αἰὼν τοῦ χριστιανισμοῦ ἦν αἰὼν ἔκτακτος καὶ μοναδικὸς ἐν τῇ σειρᾷ τῶν χριστιανικῶν αἰώνων κατά τε τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν φωστήρων τῆς Ἐκκλησίας [*]. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐγράφησαν συγγράμματα εἰς πάντας τοὺς κλάδους τῆς

(*) «Ὁ τέταρτος αἰών, λέγει ὁ περικλεὴς Βιλλεμαῖνος, ἐστὶν ἡ μεγάλη ἐποχὴ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, καὶ ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς χριστιανικῆς φιλολογίας. Ἐν τῇ κοινωνικῇ τάξει ἐθεμελιώθη ἡ Ἐκκλησία καὶ κατέστη πολιτικὴ δύναμις· ἐν τῇ εὐγλωττίᾳ καὶ τοῖς γράμμασιν ἐγέννησε τοὺς ὑψηλοὺς καὶ λαμπροὺς ἐκείνους νόας, οἵτινες ἔσχον ἀνθαμίλλους μόνον μεταξὺ τῶν ἱερῶν ῥητόρων τῆς Γαλλίας κατὰ τὸν δέκατον ἕβδομον αἰῶνα. Ἡλίκοι ὄντως ἄνδρες, ἡλίκοι ῥήτορες ἐπλήρωσαν τὸ μεταξὺ Ἀθανασίου καὶ τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου χρονικὸν διάστημα! Ἡλίκη κίνησις πνεύματος καθ' ἅπαντα τὸν ῥωμαϊκὸν κόσμον! Ἡλίκη εὐφυΐα ἐπεδείχθη ἐν τοῖς μυστικοῖς ἀγῶσιν! Ἡλίκη δύναμις ἐξησκήθη ἐπὶ τῆς πίστεως τῶν ἀνθρώπων! Ἡλίκη μεταβολὴ ὁλοκλήρου τῆς κοινωνίας εἰς τὴν φωνὴν τῆς θρησκείας ἐκείνης, ἣ μεταβαίνει ἐκ τῶν Κατακομβῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Καισάρων κ.τ.λ. (Ὅρ. Tableau de l' éloquence Chrétienne au quatrième siècle p. 71). Σ. Μ.

χριστιανικῆς γνώσεως, καὶ ἡ οἰκουμενικὴ Ἐκκλησία ἀναγνωρίζει τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων τοῦ αἰῶνος τούτου κατ' ἐξοχὴν ὡς πρότυπα διὰ τοὺς μετὰ ταῦτα αἰῶνας, καλοῦσα ἐξόχως τινὰς τῶν ἁγίων Πατέρων τοῦ αἰῶνος τούτου οἰκουμενικοὺς διδασκάλους. Καὶ αὐτὴ ἡ αὐθάδης, ἡ μὴ σεβομένη τὴν ἀξίαν τῶν ἁγίων Πατέρων κριτική, ἀποδίδωσι τοῖς συγγράμμασι τῶν Πατέρων τοῦ αἰῶνος τούτου τὴν τιμὴν τοῦ εἶναι πρότυπα τοῖς ἑπομένοις. Οὕτως ἀναμφισβήτητός ἐστιν ἡ ὑψηλὴ αὐτῶν ἀξία! Οἱ ἐγγύτατοι αἰῶνες, ὁ πέμπτος καὶ ὁ ἕκτος, εἰσὶν ἔνδοξοι ἐπὶ τοῖς διδασκάλοις αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ διδάσκαλοι οὗτοι ἦσαν μόνον μιμηταὶ καὶ μαθηταὶ τῶν θεοσόφων ἀνδρῶν τοῦ τετάρτου αἰῶνος, καὶ ὁ μέγας, ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς χριστιανικῆς παιδεύσεως οὐκ ἐπανῆλθε τῇ Ἐκκλησίᾳ. Οἱ μετὰ ταῦτα τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι οὐκ ἦσαν οὕτως ἔξοχοι ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὡς ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ Σύρος προφήτης καὶ ὁ Ἱερώνυμος, ἐν δὲ τῇ ἐκθέσει τῶν δογμάτων οὐκ' ἦσαν οὕτω δυνατοί, ὡς ὁ Θεολόγος τῆς Ναζιανζοῦ, Βασίλειος ὁ Μέγας, Ἀθανάσιος ὁ Ἀλεξανδρείας, καὶ Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων. Οἱ πατέρες τῆς ἐρήμου Μακάριος καὶ Ἀντώνιος, ὁ δὲ Μέγας Βασίλειος καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου, συνήνουν θαυμασίως ἐν ταῖς ἠθικαῖς αὐτῶν διδασκαλίαις τὴν πρᾶξιν πρὸς τὸ ὕψος καὶ τὸ βάθος τῆς θεωρίας. Περὶ δὲ τῆς ἀκμῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ῥητορείας ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ καὶ λέγειν περιττόν. Μόνος ὁ ἀριθμὸς τῶν μεγάλων τοῦ τετάρτου αἰῶνός ἐστι καταπληκτικός. Οὐ μὴν ἀλλὰ ἐν τῷ αὐτῷ αἰῶνι ἐγένοντο καὶ πολλοὶ ἔτι διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας, οἵτινες, καίπερ μὴ τυχόντες τῆς τιμῆς τοῦ καλεῖσθαι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, εἰσὶν ὅμως ἄξιοι προσοχῆς διά τε τὴν παιδείαν αὐτῶν καὶ τὴν ἐπιρροὴν ἣν ἔσχον ἐπὶ τῶν τῆς Ἐκκλησίας πραγμάτων (1).

(1) Τοιοῦτοί εἰσι: ά.] Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου, φίλος τοῦ Μ. Παμφίλου, ἀπὸ τοῦ 315 ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, ὑπογράψας τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας, ἔπειτα δὲ ἐξ ἀσθενείας χαρακτῆρος συμμετασχὼν τῶν ἔργων τῶν Ἀρειανῶν (τῷ 331 καὶ 336), ἀλλὰ μὴ μεταβαλὼν τὸ ὀρθόδοξον φρόνημα, καὶ ἀποθανὼν τῷ 340. Συγγράμματα αὐτοῦ αα] ἀπολογητικά: Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως προπαρασκευὴ ἐν βι-

§. 97. Βοηθήματα πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν:
Α.] Θύραθεν Διδασκαλεῖα.

Ἡ εἰρήνη, ἡ ὑπὸ τοῦ ἰσαποστόλου Κωνσταντίνου δωρηθεῖσα τῇ Ἐκκλησίᾳ, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν οὐ σμικρὸν συνετέλεσε πρὸς τὴν διά-

---

βλίοις 15 (ed. gr. lat. cum notis Fr. Vigeri Paris. 1628. Lips. 1688). κατὰ Ἱεροκλέους (ed. Morelli Catar. 1688; nov. edit. gr. lat. Ox. 1842)· ἀπόδειξις εὐαγγελικὴ (ed Paris. 1648. Coloniae 1688· ἡ συμπλήρωσις παρὰ Φαβρικίῳ: de verit. relig. Christ. Hamb. 1725)· ἐκλογαὶ προφητικαὶ περὶ Χριστοῦ (Oxon. 1842). ϐϐ] ἱστορικά: ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία ἐν βιβλίοις 10, καὶ βίος Κωνσταντίνου (ἐξεδ. ὑπὸ Οὐαλεσίου Amstel. 1695, ὑπὸ Ραδίγγου Lips. 1729 καὶ 1769. Venet. ὑπὸ Ζιμμερμάνου 1822. Francof.)· Χρονικὸν (ἐξεδ. ὑπὸ Ἀγγέλου Μαΐου Vet. Script. nov. collect. T. VII. Romæ 1832)· περὶ μαρτύρων, σύγγραμμα διασωθὲν ἐν συριακ. μεταφράσει (Assemani Acta Martyrum orient. et occid. Romæ 1784. Zingerle Acten d. Märtyrer)· γγ] ἑρμηνευτικά: indices harm· Evangeliorum (Millii N. T. Lips. 1723). Περὶ τοῦ Εὐαγγελίου ἀποκρίσεις Στεφάνῳ καὶ Μαρίνῳ· ἑρμην. εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Λουκᾶ (ἐξεδ. ὑπὸ Μαΐου in I tom. nov. coll. vet. Auct. Romæ 1831)· ἑρμηνεία εἰς τὸ Ἆσμα τῶν Ἀσμάτων (ed. Meurs. Lugd. Batav.) εἰς τοὺς Ψαλμοὺς καὶ εἰς τὸν Ἠσαΐαν (Montfauc. Coll. vet. auct. T. 1, 2. Paris. 1705): δδ] πολεμικὰ καὶ δογματικά: βιβλ. 2. κατὰ Μαρκέλλου· βιβλ. 3. περὶ ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας (ed Morelli Coloniæ 1688). Πρβλ. Ritter: Eusebii placita de divinitate Christi. Romæ 1823.

β'.] Ἰωάννης ὁ Πρεσβύτερος Νικομηδείας, συγγράψας τὰ πάθη τοῦ ἁγ. Βασιλείου, ἐπισκ. Ἀμασείας, ὃν ἐπεσκέψατο ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ (Act. SS. ad 26. April. E. M.).

γ'.] Ἀρνόβιος ὁ ῥήτωρ (τῷ 303), καταλιπὼν Disputationum adversus gentes lib. VII (Hamb. 1610. Lugd. Batav. 1651. Lipsiæ 1816).

δ'.] Κοίλιος Λακτάντιος, Φιρμιανός, Ἀφρικανός, ἐδίδασκεν ἐν Νικομηδείᾳ τὴν ῥητορικήν. Τῷ 317 κελεύσει τοῦ Κωνσταντίνου ἐδίδαξε τὸν Κρίσπον· διὰ τὴν εὐγλωττίαν αὐτοῦ ἐκλήθη Χριστιανὸς Κικέρων· ἐτελεύτησε τῷ 325. Συγγράμματα αὐτοῦ: de opificio Dei, Institutionum divinarum lib. VII. epitome institutionum ad Pentadium. de ira Dei· de morte persecutorum.

δοσιν τῆς χριστιανικῆς παιδεύσεως κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα. Ἀλλ' ὁ ἰσαπόστολος Αὐτοκράτωρ κατενόησε τὴν ἀπὸ τῆς ἐκπαιδεύσεως

ε'.] Ἀγαθάγγελος, ὁ γραμματεὺς τοῦ βασιλέως τῆς Ἀρμενίας Τηριδάτου, ἔγραψεν ἱστορίαν τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ, ἐκδοθ. τῷ 1709 ἐν Κωνστ]πόλει ἀρμενιστί. Ζηνόβιος δέ, ὁ ἡγούμενος τοῦ Κλαενσκίου μοναστηρίου, οὐ πολλῷ ὕστερον ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ χρόνου αὐτοῦ ἐκδοθεῖσαν ἀρμενιστὶ ἐν Κων]πόλει. Ὁ Ἀγαθάγγελος συνέγραψε τὴν βιογραφίαν τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Φωτιστοῦ τῆς Ἀρμενίας in Act. Sanctorum ad 30 Sept.

ς'.] Ἰούλιος Φιρμικὸς Μάτερνος (Iulius Firmicus Maternus), Σικελός, ἐπιστραφεὶς εἰς τὴν ἁγίαν πίστιν ἐν βαθεῖ γήρᾳ (τῷ 340), συγγραφεὺς λίαν σοφοῦ βιβλίου: de errore profanarum religionum, Hafniæ 1826 in Migne Patrol. lat. XII. pag. 971—1050.

ζ'.] Ἰουβένκος (Iuvencus), Ἱσπανὸς πρεσβύτερος, Χριστιανὸς ποιητὴς (τῷ 330)· ἡ εὐαγγελικὴ αὐτοῦ ἱστορία ἐν 4 βιβλ. (Historiæ Evangelicæ lib. IV) διὰ στίχων, καὶ τὸ βιβλίον εἰς τὴν Γένεσιν (Liber in Genesim), ποίημα εἰς ἑξαμέτρους στίχους, ἐξεδ. a Reusechio Lips. 1710 ab Arevalo, Romæ 1792, in 4 tomo Biblioth. Gallandii.

η'.] Εὐσέβιος ὁ Ἐμεσηνός, γεννηθεὶς ἐν Ἐδέσσῃ, ἔτυχε λαμπρᾶς κοσμικῆς ἐκπαιδεύσεως· ἠσχολήθη περὶ τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· ἐδιδάχθη τὴν ἑρμηνείαν τῶν Γραφῶν ὑπὸ Πατροφίλου καὶ Εὐσεβίου τοῦ Καισαρείας καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Πλακίτου (ἢ Φλακίλλου)· τῷ 341 οὐκ ἐδέξατο τὸν θρόνον τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ προὐχειρίσθη ἐπίσκοπος Ἐμέσης, ἀλλ' ἀπεχώρησεν εἰς Λαοδίκειαν, ἔπειτα δ' ἔζησεν ἐν Ἐμέσῃ καὶ ἐτελεύτησε τῷ 360. Ὁ Σωκράτης (β'. 9) καὶ ὁ Σωζόμενος (γ'. 6) λέγουσι περὶ αὐτοῦ: «Ὑπέμεινε δὲ καὶ αὐτὸς μέμψιν ὡς τὰ Σαβελλίου φρονῶν». Ἡ κατηγορία αὕτη ἐστιν ἄντικρυς συκοφαντία· ἀλλ' οὐκ ἄνευ λόγου ὁ Ἱερώνυμος κατηγόρει αὐτοῦ ἡμιαρειανισμόν. Ἐκ τῶν πολλῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων (Hieron. de vir. illustr. c. 91) ὀλίγα ἀφίκοντο μέχρις ἡμῶν. Eusebii Emesini opuscula edit. August. 1829· ἀλλ' οἱ λόγοι οἱ ἐνταῦθα ἐκδοθέντες ἀνήκουσιν εἰς Εὐσέβιον τὸν Ἀλεξανδρείας. D. Schriften. Eusebius Alexandr. καὶ Eusebius v. Emessa, Thilo Halle 1832. Εἰς αὐτὸν ἀνήκουσι δύο πραγματεῖαι περὶ πίστεως, ἐκδοθ. ὑπὸ Σιρμόνδου (Paris. 1643) ὑπὸ τὸ ὄνομα Εὐσεβίου τοῦ Καισαρείας. Τὸ κατὰ Ἰουδαίων σύγγραμμα (de vir. illustr. c. 91), γνωστὸν ἐν τῇ συριακῇ γλώσσῃ, μένει ἐν χειρογράφοις. Asseman. B. Or. T. III. p. 44.

προσγιγνομένην τῇ πίστει ὠφέλειαν καὶ λίαν ἐμερίμνησε περὶ τῆς δια-

θ'.] Φάβιος Μάριος Βικτωρῖνος (Fabius Marius Victorinus), Ἄφρος τὸ γένος (τῷ 362), σχεδὸν μέχρι τοῦ γήρως ἐπίσημος ἐθνικὸς ῥήτωρ, καὶ φιλόσοφος, ἔπειτα ἔνθερμος χριστιανός. Συγγράμματα αὐτοῦ: *de sanctissima Trinitate adversus Arianos* libri 4. *ad Iustinum Manichaeum* κατὰ τῶν δύο ἀρχῶν τῶν Μανιχαίων. *De principio diei, Cœperitne a vespera an a matutino· de generatione Verbi divini adversus Candidum Arianum· de Homousio recipiendo Hymni tres· Carmen de septem Maccabaeis. Commentarii in aliquot D. Pauli epistolas.*

ί.] Τῖτος, ὁ Βόστρων ἐπίσκοπος, φυγὰς ἐπὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ (τῷ 362) ἔγραψε κατὰ Μανιχαίων τρία βιβλία· ἑρμηνείαν εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν ἅγιον Εὐαγγέλιον· λόγον ἢ ὁμιλίαν εἰς τὰ Βαΐα (ἐξεδ. ὑπὸ Γαλλανδίου Βιβλ. Πατ. Τόμ. Ε'. Patrol. Migne Tom. 18).

ιά.] Βιογράφοι: 1] Τὰ πάθη τοῦ ἁγίου Θεοδωρήτου, πρεσβυτέρου Ἀντιοχείας († 362), συγγραφέντα ὑπὸ αὐτόπτου. Ruinart. 3,354 M. 9 mart.— 2] τὰ πάθη τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἐπισκόπου Ἀγκύρας (τῷ 362) συγγραφέντα ὑπὸ αὐτοπτῶν. (Act. Sanct. ad 22. Mart. Ruinart. 3, 740). 3] τὰ πάθη Ἐμμανουήλ, Σάβελ καὶ Ἰσμαὴλ († 362), συγγραφέντα ὑπὸ συγχρόνου «ὡς μεταδιδοῦσιν αἱ σημειώσεις» (Act. Sanct. 17 Iunii)· 4] Ὁ βίος Παύλου τοῦ Θηβαίου († 341), συγγραφεὶς ἐκ τῶν λόγων τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου. (Act. Sanct. ad 10 Ian.)· 5] ὁ βίος Παχωμίου τοῦ μ. († 348), συγγραφεὶς ὑπὸ ἀγνώστου, λέγοντος: «καί τοι οὐχ' ἑώρακα τὸν ἄνδρα τοῦτον ζῶντα, ἀλλὰ γιγνώσκω συγχρόνους αὐτῷ... μεταδόντας συμβεβηκότα γνωστὰ αὐτοῖς». (Act. Sanct. ad 14 Maii)· 6] περὶ τοῦ μαρτυρίου Σάββα τοῦ Γότθου († 372) ἐπιστολὴ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Γότθων (Ruin. 3, 383).

ιβ'.] Δάμασος, ὁ Ῥώμης ἐπίσκ. († 266)· συγγράμματα αὐτοῦ: Epistola Synodica ad episcopos Illyrici περὶ τῆς ἐν Ἀριμίνῳ συνόδου· εὕρηται παρὰ τῷ Θεοδωρήτῳ ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. β'. κεφ. 22. epistola syndica ad episcopos Orientis contra Apollinarium (παρὰ Θεοδωρ. αὐτόθ. ἑ. 10)· confessio fidei catholicæ ad Paulinum episc. Antiochenum (Θεοδ. αὐτόθ. ἑ. 11)· epistola ad Paulinum Antiochenum de Vitali. Epitaphia, inscriptiones, Elogia, aliaque carmina 40 τὸν ἀριθμόν. Fragmenta· Christiana poemata.

ιγ'.] Διόδωρος (ὁ καὶ Θεόδωρος), Ἀντιοχεύς, διδαχθεὶς τὰ μὲν γράμματα ἐν Ἀθήναις, τὴν δὲ ἑρμηνείαν τῆς ἁγίας Γραφῆς παρὰ Σιλουανῷ,

δόσεως ταύτης· ἐξέδωκε διατάγματα, οἷς ἐν ἀσφαλεῖ ἔθηκε τήν τε

ἐπισκ. Ταρσοῦ, αὐστηρὸς μοναχός, ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου πρόμαχος τῆς ὀρθοδοξίας, ἐπὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ δὲ κατήγορος τοῦ ἐθνισμοῦ. Ὅτε τῷ 378 ὁ ἅγιος Μελέτιος κατεγνώσθη φυγῆς, ὁ πρεσβύτερος Διόδωρος ἀκαμάτως ἐδίδασκε τὸ μεῖναν ὀρφανὸν ποίμνιον, καὶ τῷ 379 προὐχειρίσθη εἰς ἐπίσκοπον Ταρσοῦ (Θεοδώρ. ἐκκλησ. ἱστορ. β΄. 19, 22. Φακοῦνδ. δ΄. 2. Σωζόμ. ἐκκλ. ἱστορ. σελ. 287, 289. Θεοδώρ. έ. 22. Φιλοθ. κεφ. 28.)· παρεγένετο εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 381 συγκροτηθεῖσαν οἰκουμεν. σύνοδον καὶ ἐτελεύτησε περὶ τὸ 393. (Θεοδώρ. ς΄. 27. Hieron. de vil. illustr. c. 119). Ὁ ἅγιος Χρυσόστομος ἐξεφώνησεν αὐτῷ ἐγκώμιον (Τ. 3. σελ. 348). Ἐκ τῶν πολλῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, θεολογικῶν, φιλοσοφικῶν, ἑρμην. εἰς πᾶσαν τὴν ἁγίαν Γραφήν, ἀριθμηθέντων ὑπὸ τοῦ Σουΐδα καὶ Ἱερωνύμου, νῦν εἰσι γνωστὰ χωρία ἐκ τῆς ἑρμηνείας εἰς τὴν Γένεσιν (παρὰ Θεοδωρ. ζήτ. 20. καὶ 21 εἰς τὴν Γέν.), ἐκ τῆς ἑρμηνείας εἰς τὰ ἄλλα βιβλία (ἐν ταῖς σειραῖς), ἐκ τῶν 8 βιβλ. κατὰ εἱμαρμένης, καὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων περὶ τοῦ ἁγ. Πνεύματος (Φωτ. Βιβλ. ἀνάγν. 102, 122)· ἐκ τῶν βιβλίων κατὰ Ἀπολλιναρίου (παρὰ Λεοντίῳ). Διὰ τὰ δύο τελευταῖα συγγράμματα ἐδυσφημίσθη ὁ Διόδωρος, διότι ἀπ' αὐτῶν ἰσχυρίζετο τὸ δόγμα αὐτοῦ ὁ Νεστόριος. (περὶ τῶν ἄλλων ἴδ. Assemani bibl. Or. T. 3. P. 1. p. 28. Fapric. Bibl. 9, 278). Τοῦτο τὸ περιστατικὸν ἐπεσκίασε τὸν Διόδωρον καὶ ἀπέκλεισεν αὐτὸν τοῦ καταλόγου τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας.

ιδ΄.] Φιλάστριος (ἢ μᾶλλον Φιλάστερος Philaster), Βριξίας ἐπίσκοπ. θερμὸς ἀντίπαλος τῶν Ἀρειανῶν (τῷ 392)· κατέλιπε «βιβλίον περὶ αἱρέσεων (liber de haeresibus), ὅπερ ἐξεδόθη inter Op. Quirini Brixiæ 1738. in Migne Patr. lat. T. 12.

ιέ.] Νεμέσιος, ἐκ φιλοσόφου Χριστιανός, ἐπίσκοπος Ἐμέσης, ἔγραψε περὶ φύσεως ἀνθρώπου (ed in Ducdi Auct. Paris 1624).

ις΄.] Δίδυμος, ἀπὸ τοῦ τετάρτου ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ τυφλός, διὰ τὰς γνώσεις αὐτοῦ ἐν τῇ γραμματικῇ, τῇ ῥητορικῇ, τῇ διαλεκτικῇ, τῇ γεωγραφίᾳ, τῇ ἀστρονομίᾳ, τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ—θαῦμα τοῦ αἰῶνος, αὐστηρὸς ἀσκητής, προεῖδε τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ, καὶ ἐτελεύτησε τῷ 395. (Παλλάδ. ἐν τῷ δ΄. βιβλ. τοῦ Λαυσαϊκοῦ. Σωζόμ. γ΄. 15. ς΄. 2. Hieron. de vir. illustr. 109. Rufin. II. 7)· ἔγραψε δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις: ἐξήγησιν εἰς τὰς κανονικὰς ἐπιστολὰς (Colon. 1531—8 Lücke quæstiones ac vindiciæ Didymianæ Gott. 1829—32. 4. P.)· περὶ τῆς

ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν δημοσίων διδασκάλων· ὥρισεν αὐτοῖς εἰς

ἁγίας Τριάδος (ed Mingarelii, Bon. 1769)· περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος (Colon. 1531, Helmstad 1614)· κατὰ Μανιχαίων (ed Combefis. auct. nov. T. 2. 1672. Galland. Bibl. Patr. T. 6. παρὰ τῷ τελευταίῳ, ὡς καὶ παρὰ τῷ Migne, συνελέγησαν καὶ πάντα τὰ ἄλλα συγγράμματα). Διὰ τὸν πρὸς τὸν Ὠριγένην σεβασμὸν ὁ Δίδυμος κατεκρίθη (Hieron. in Rufin. l. II. p. 409. lib. III. p. 463).

ιζ΄.] Τιμόθεος, ὁ ἀπὸ τοῦ 379 διάδοχος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Πέτρου ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἀλεξανδρείας· διέκειτο, ὥσπερ καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, δυσμενῶς πρὸς τὸν Θεολόγον Γρηγόριον. Αἱ κανονικαὶ αὐτοῦ ἀποκρίσεις εὑρίσκονται παρὰ τῷ Βαλσαμῶνι ἐν ταῖς πανδέκταις τοῦ Βεουερηγίου καὶ ἐν τῷ βιβλ. τῶν Κανόνων· ἡ ἐπιστολὴ πρὸς Διόδωρον τὸν Ταρσοῦ παρὰ Φακούνδῳ 4, 2. ἐξεδόθη ἐν τῷ Ζ΄. τόμῳ τῆς τοῦ Γαλλανδίου Βιβλιοθήκης. Τὰ πάθη τοῦ μάρτυρος Μηνᾶ ἐν χειρογρ. (Fabric. Bibl. 6, 549)· ἐν τῇ ἀρμεν. μεταφράσει τοῦ ε΄. αἰῶνος διεσώθησαν ὁ βίος τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου καὶ δύο λόγοι εἰς τὴν παναγίαν Παρθένον (Neumam gesch. d. Armen. Litt. S. 77).

ιή.] Βιγίλιος, Τριδέντου ἐπίσκοπος (τῷ 402), συγγράψας δύο ἐπιστολὰς περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Σισιννίου καὶ ἄλλων (ἐξεδ. ὑπὸ Ruinart. Act. Mart. 3. in Galland. Bibl. T. 6).

ιθ΄.] Ἡρακλείδης, μοναχὸς ἔπειτα ἐπίσκοπος Ἐφέσου (τῷ 402), στερηθεὶς τοῦ θρόνου αὐτοῦ τῷ 408 μετὰ τοῦ Χρυσοστόμου· ἔγραψε τὸν Παράδεισον, ἤτοι «διήγησιν περὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον διαλαμψάντων ἁγίων πατέρων·» τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀποτελεῖ μέρος τοῦ Λαυσαϊκοῦ τοῦ Παλλαδίου (Patr. Lat. tom. LXXIV).

κ΄.] Εὐάγριος, πρεσβυτέρου υἱός, Ἰβήρων πολίτης παρὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον, μαθητὴς Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ὑφ' οὗ προὐχειρίσθη εἰς ἀναγνώστην, ὑπὸ δὲ τοῦ ἁγίου Βασιλείου εἰς διάκονον. Πρὸς ἀποφυγὴν συκοφαντιῶν ἀπεχώρησεν εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Νιτρίας παρ' ἀμφοτέροις τοῖς Μακαρίοις διῆγε βίον ἀσκητικόν· ἠκροάσατο τοῦ Διδύμου· ἠρνήσατο γενέσθαι ἐπίσκοπος· ἐτελεύτησε τῷ 406. Ἦν ἀνὴρ λίαν σοφὸς καὶ αὐστηρὸς τὸν βίον· ἔγραψε πλεῖστα ὠφέλιμα· ἀλλ' ἀπώλεσε τὴν περὶ ἑαυτοῦ ἀγαθὴν πολλῶν ἰδέαν διὰ τὸ πρὸς τὸν Ὠριγένην σέβας αὐτοῦ. Γνωστὰ αὐτοῦ συγγράμματα: 1] κεφάλαια πρακτικὰ πρὸς Ἀνατόλιον· 2] λόγος πρακτικὸς κεφ. ρ΄. 3] τῶν κατὰ μοναχῶν πραγμάτων τὰ αἴτια, καὶ ἡ καθ' ἡσυχίαν τούτων παράθεσις· 4] κεφάλαια λγ΄. κατ' ἀκολουθίαν· 5] πνευματ. γνῶμαι κατ'

ἀμοιβὴν τιμάς['], καὶ καθίδρυσεν ἐν τῇ νέᾳ αὐτοῦ πρωτευούσῃ Βιβλιο-

ἀλφάβητον· 6] ἕτεραι γνῶμαι· 7] πρὸς Ἀνατόλιον περὶ τῶν ὀκτὼ λογισμῶν· 8] Sententiæ ad eos, qui coenobiis et xenodochiis habitent fratres· 9] Sententiæ ad virgines· 10] σχόλιον εἰς τὸ Τετραγράμματον ΠΙ. ΠΙ. Ἅπαντα ταῦτα τὰ συγγράμματα ἐξεδόθησαν ὑπὸ Γαλλανδίου ἐν τῷ Ζ'. τόμῳ τῆς Βιβλιοθήκης τῶν Πατέρων. πρβ. Fabric Bibl. Gr. IX. 284—86. Ἐν τῇ συρ. καὶ ἀρμεν. μεταφρ. διεσώθησαν πολλῷ πλείω, ἢ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ. Θεόδωρος ὁ Ἐδέσσης οὐκ ὀλίγα κατεχώρησεν ἐν τοῖς 100 αὐτοῦ κεφαλαίοις ἐκ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ «τῶν κατὰ μοναχῶν πραγμάτων τὰ αἴτια» (Neumans gesch. S. 86. Assem. B. O. T. 3. p. 45. Maii Collect. auct. 4,200).

κά.] Φίλων ὁ Καρπάσου, ἢ Καρπασίας πόλεως τῆς Κύπρου, ἐπίσκ. προχειρισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἁγ. Ἐπιφανίου (τῷ 401)· ἔγραψεν ὑπόμνημα εἰς τὸ Ἆσμα τῶν Ἀσμάτων (ἐξεδ. ἐν Ῥώμῃ τῷ 1792), ᾧ ἐχρήσατο Προκόπιος ὁ Γαζαῖος (Maii Collect. auct. t. 9).

κβ'.] Σευηριανός, ὁ τῶν ἐν Συρίᾳ Γαβάλων ἐπίσκ. ἀμαυρώσας ἑαυτὸν ταῖς κατὰ τοῦ θείου Χρυσοστόμου ῥᾳδιουργίαις αὐτοῦ, ἀλλὰ πάνυ εὔφραδὴς ῥήτωρ (τῷ 415). Τούτου α']ἓξ λόγοι περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ἐξεδ. in Combefis. auct. 1, 20. Paris 1672. int. Op. Chrysost. T. 6.—β'] 88 λόγοι εὑρίσκονται ἐν χειρογράφοις. Τούτων ἓξ ἐξεδόθησαν ἐν τῷ 8 καὶ 12 τόμῳ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Χρυσοστόμου. 15 λόγοι αὐτοῦ διασωθέντες ἐν τῇ ἀρμεν. μεταφράσει ἐξεδόθησαν μετὰ λατιν. μετάφρ. Venetiis 1827.— γ'] Ἐν τῇ σειρᾷ τῶν εἰς Ἠσαΐαν ὑπομνημ. τὰ ὑπομνήματα τοῦ Σευηριανοῦ ἐκφέρονται κατὰ τὰ ἑλλην. χειρόγραφα (Fabric. Bibl.) καὶ κατὰ τὰ σλαβικὰ (Μουσ. Ρουμ. 33).

κγ'.] Νεκτάριος, Πατριάρχης Κωνσταν]πόλεως (τῷ 382), γνωστὸς διὰ τὴν περὶ τοῦ θαύματος τοῦ Μ. Θεοδώρου διήγησιν (Patrol. T. 65).

κδ'.] Χρωμάτιος, Ἀκυληίας ἐπίσκοπος (τῷ 401), καταλιπὼν 83 ὁμιλίας εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου (ed in Galland. Bibl. T. 8).

κέ.] Ρουφῖνος (ὁ καὶ Τοράνιος ἐπικαλούμενος), Ἰταλὸς τὸ γένος, τῆς Ἀκυληίας πολίτης καὶ πρεσβύτερος, ζήσας ἓξ ἔτη ἐν Νιτρίᾳ καὶ γενόμενος ἀκουστὴς τοῦ Διδύμου, ἠσκεῖτο ἐν ταῖς ἱεραῖς μελέταις ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν· τῷ 397 ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Δύσιν, ἔνθα ἐξέδωκε τὴν ἑαυτοῦ μετάφρασιν τῶν τοῦ Ὠριγένους συγγραμμάτων καὶ τὴν κατὰ τοῦ Ἱερωνύμου ἀπολογίαν (τῷ 410). Τὰ ἄριστα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ εἰσι τάδε: Ἐκκλησ. ἱστορία (ἐξεδ. Romæ 1740)· ἱστορία ἐρημιτικὴ ἢ βίοι τῶν Πατέρων (ed A. Rosweido, Antverpiæ 1615)· τὰ ἄλλα αὐτοῦ συγγράμματα ἐξεδόθησαν ὑπὸ De la Barre, Pa-

θήκην (2). Τῷ παραδείγματι αὐτοῦ ἠκολούθησαν Οὐαλεντινιανὸς ὁ

---

ris. 1580. Valesius, Veronæ 1745).

κς΄.] Ἀμμώνιος, τὸ γένος Αἰγύπτιος, μοναχός, Ἀλεξανδρεύς, ἤκμασε περὶ τὸ 372. Περιέγραψε τὴν σφαγὴν τῶν ὁσίων Πατέρων τῶν σφαγέντων ἐν τῷ ὄρει Σινᾷ καὶ ἐν τῇ Ραϊθῷ (Combefis. Triumph. M. Paris. 1660. Μην. Ἰαν. 14).

κζ΄.] Γρηγόριος, Ἀβϐᾶς Κύπριος, διδάσκαλος τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου· κατέλιπεν ἐν τῇ συρ. γλώσσῃ 10 ἀσκητ. λόγους καὶ 3 ἐπιστολὰς σωζομένας ἐν τοῖς Χειρογρ. τοῦ Βατικανοῦ (Assem. B. O. 39. 381).

κή.] Τιχόνιος, Ἀφρικανός, λίαν πεπαιδευμένος, σύγχρονος τῷ Ρουφίνῳ (τῷ 390). Συνέγραψε Regulas 7 ad investigandam et inveviendam intelligentiam S. Scripturarum· ed a Gallamd. Bibl. T. 8.

κθ΄.] Προυδέντιος, Ἱσπανός, περίφημος ποιητής, ἔγραψε ποιήματα περὶ τῶν μαρτύρων καὶ ἄλλα (ed Hanov. 1613. Paris. 1687. Romæ 1788).

λ΄.] Θεόφιλος, ὁ μετὰ Τιμόθεον τὸν θρόνον τῆς Ἀλεξανδρείας διαδεξάμενος (τῷ 358), γνωστὸς ἐκ τοῦ πρὸς τὸν θεῖον Χρυσόστομον μίσους αὐτοῦ, συνέγραψε πασχαλ. τινὰς ἐπιστ. καὶ ἄλλας, ὧν δύο κατὰ τῶν Ὠριγενιστῶν. Οἱ κανόνες αὐτοῦ παρὰ Βεουερηγίῳ ἐν ταῖς Πανδέκταις, καὶ ἐν τῷ βιϐλ. τῶν Κανόνων, ἐν Πετρ. 1843. Τὰ διασωθέντα αὐτοῦ συγγράμματα ἐξεδόθ. ὑπὸ Migne in Patrol. T. 65.

λά.] Θεόδωρος, ὁ Ἀντιοχεὺς (τῷ 407) ὁ καὶ πρεσβύτερος Ἀντιοχείας, καὶ τῆς ἐν Κιλικίᾳ Μοψουεστίας ἐπίσκοπος, ἀκουστὴς γενόμενος μετὰ τοῦ θείου Χρυσοστόμου τῶν ἐπιστημῶν παρὰ Διοδώρῳ καὶ Καρτερίῳ, ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ αὐστηρῶς ἀκολουθήσας τῷ γράμματι τῆς Γραφῆς· συνέγραψεν ὑπομνήματα εἰς τοὺς ιϐ΄. προφήτας ἐκδοθ. ὑπὸ Μαΐου Script. vet. nov. collect. καὶ T. VI. p. 1-298. a Vegnern Berolini 1834. Fragment. comm. in Hexameron, in Psalmos, in Cant. Canticorum ed. a Muntero in fragm. Patr. Hafm. 1788. fragm. comm. in N. T. ed a Müntero ibid. Πρϐλ. Fritzsche de Theodori Mops. vita et scriptis, Halæ 1836.

[1] Τὰ τρία αὐτοῦ διατάγματα de professoribus in cod. Theodosiano lib. 13. Ὁ ἱστορικὸς Βίκτωρ (Epitome c. 41.) ἔγραψεν, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος μετ' ἀγάπης προὐστάτευε τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἰδίως τῶν γραμμάτων· ὁ δὲ Λικίνιος ἐμίσει τὰς ἐπιστήμας καὶ ἐξ ἀμαθείας ἐκάλει αὐτὰς κοινωνικὴν πληγήν, ἰδίως δὲ τὴν νομικήν. Τὸ αὐτὸ λέγει ὁ Εὐλάμιος Orat. de scholis restaurandis c. 14.

(2) Αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος ἔγραψε πρὸς Εὐσέβιον τὸν Καισαρείας, ἵνα

πρεσβύτερος, ὁ Οὐάλης καὶ Θεοδόσιος ὁ μέγας ([1]). Ἕκαστος ἤδη ἐν τοῖς θύραθεν διδασκαλείοις ([2]) ἠδύνατο κτήσασθαι ἐλευθέρως ἐκπαίδευσιν ἐν τοῖς γράμμασι, τῇ ἱστορίᾳ, τῇ φιλοσοφίᾳ, τῇ ὀρθογραφίᾳ, καὶ τοῖς μαθηματικοῖς. Οἱ μεγάλοι διδάσκαλοι τούτου τοῦ χρόνου τῷ τε παραδείγματι καὶ ταῖς διδασκαλίαις διήγειρον τὴν

ἀντιγραφῶσιν αὐτῷ 50 ἀντίτυπα τῆς ἁγ. Γραφῆς (Εὐσέβ. Κωνσταντ. δ'. 36), καὶ ἐνεπίστευσε τῷ υἱῷ αὐτοῦ Κωνσταντίνῳ τὴν ἐπιστασίαν τῆς ἐξ 20,000 τόμων βιβλιοθήκης.

([1]) Ἴδε τὰ περὶ καθηγητῶν διατάγματα αὐτῶν in Cod, Theod. lib. 13 Pit. 3. leg. 6-14 de professoribus· περὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ βιβλιοθηκῶν ibid. l. 14. lit. g. leg. 1-3 de studiis, ed. Godofredi.

([2]) Ὁ Ἰουλιανὸς ἑώρα καὶ ᾐσθάνετο, ὅτι ὁ ἐθνισμὸς καταπίπτει καὶ ἐξ ἄλλων αἰτιῶν ἰδίᾳ δὲ ἐκ τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἣν ἐλάμβανον οἱ χριστιανοὶ ἐν τοῖς διδασκαλείοις καὶ ἥτις κατεδείκνυε τὸ δυσειδὲς αὐτοῦ, καὶ ἔδιδε βοηθήματα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας. Διὸ ἀπηγόρευε τοῖς χριστιανοῖς φοιτᾷν εἰς τὰ διδασκαλεῖα ταῦτα (Σωκρ. γ'. 12-16). Διδασκαλεῖα ἦσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει· ὁ Σωκρ. λέγει (γ'. 1.) περὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὅτι «αὐξηθεὶς τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει παιδευτηρίων ἠκροᾶτο, εἰς τὴν βασιλικήν, ἔνθα τότε τὰ παιδευτήρια ἦν». Ἴδ. Παύλου Βαρνεφρείδου (Warnefride) hist. misell. l. XII. c. 24. Περὶ τῆς Ρώμης ὁ αὐτὸς Βαρνεφρείδης: «Constantinus in illustribus domis eos, qui in urbe Roma erant, viros rationales collocavit» l. X. c. 13. Ἐνταῦθα ἐδίδασκεν ὁ Βικτωρῖνος. ἴδ. Συμμάχ. ἐπιστ. 4 πρὸς Θεοδόσιον. Ἐν Νικομηδείᾳ ἐδίδασκεν ὁ Λακτάντιος (Hieron. de vir. illustr.) καὶ ἔπειτα ὁ Λιβάνιος (Σωκρ. γ. 1)· ἐν Λαοδικείᾳ ὁ Ἀπολλινάριος ἠκροάσατο τοῦ σοφιστοῦ Ἐπιφανίου (Σωκρ. β'. 46)· ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐδιδάχθη ὁ Χρυσόστομος παρὰ τῷ Λιβανίῳ· ἐν Ἐδέσσῃ Εὐσέβιος ὁ Ἐμεσηνὸς ἐδιδάχθη παῖς ὢν παρὰ δημοσίοις διδασκάλοις τὰ γράμματα (Σωζ. γ'. 6). Ἐν τῷ διδασκαλείῳ τῶν Ἀθηνῶν, ὅπερ ὁ Γρηγόριος καλεῖ χρυσοῦν καὶ φυτώριον τῶν ἐπιστημῶν, ἦσαν διδάσκαλοι, ὡς δυνάμεθα τεκμήρασθαι ἐκ τῶν λόγων Βασιλείου τοῦ Μ. (ἐπ. 208, 209), ἐκτὸς τῶν ἐθνικῶν καὶ χριστιανοί. Ἐν Γαλλίᾳ ἰδίως ἐν Τρηουήροις (Trèves) καὶ Μασσαλίᾳ ἦσαν διδασκαλεῖα τῆς ρητορικῆς καὶ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης (Codex. Theodos. de mediis professor. lex Gratiani). Ἐπισημότατον διδασκαλεῖον τῶν τε γραμμάτων καὶ τῆς φιλοσοφίας ἦν τὸ τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ ἅγ. Γρηγόριος καλεῖ τὰς

πρὸς τὰς ἐπιστήμας ἀγάπην τῶν πιστῶν (¹). Οἱ βουλόμενοι τοίνυν ἀσχοληθῆναι κατ' ἐξοχὴν περὶ τὰ γράμματα, μετέβαινον εἰς Ἀθήνας καὶ Κωνσταντινούπολιν (²). Κέντρον δὲ τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας ἦν ἡ Ἀλεξάνδρεια, καί τοι οἱ διδάσκαλοι τῆς φιλοσοφίας ἔζων νῦν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπ' ἴσης ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει (³)· ἡ δὲ Ῥώμη ἔμενεν, ὡς τὸ πρίν, διδασκαλεῖον τῶν πολιτικῶν συνηγόρων. Ἀληθές, ὅτι ἐν τοῖς τότε ἐθνικοῖς σοφισταῖς οὔτε ἡ φιλοσοφία εἶχε Πλάτωνας, οὔτε ἡ ῥητορικὴ Δημοσθένεις, — παρὰ τῇ πρώτῃ ἦσαν ἢ ἐνθουσιασταὶ ἀντὶ ἀνδρῶν ἐχόντων ἰδέας, ἢ αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἱ διαλεκτικοί, οὓς κατωνείδιζεν ἄλλοτε ὁ Σωκράτης (⁴). Αἱ Ἀθῆναι ἐνθουσιῶσαι πρὸς τὰς ὡραίας λέξεις, ἀλλ' οὐ πρὸς τὰς ἐννοίας, πρὸς τοὺς λαμπροὺς τύπους ἄνευ πνεύματος—ἐνίοτε δι-

---

Ἀθήνας Ἑλλάδος εὖχος (περὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἔπ. στίχ. 98), τὸ τῶν λόγων ἔδαφος (Ἐπιτάφ. εἰς Βασίλ.) ὁ Λιβάνιος προστίθησι «τὴν τῆς Ἀθηνᾶς πόλιν, τὴν μητέρα Πλάτωνος καὶ Δημοσθένους καὶ τῆς ἄλλης πολυειδοῦς σοφίας» (Ἐπιτάφ. εἰς Ἰουλ. σ. 131. ed Reiske· Πρβλ. Kreuzeri orat. de civitate Athenarum omnis humanitatis parente. Lugd. Batav. 1809).

(¹) «Οἶμαι δέ, λέγει ὁ Θεολόγος (εἰς Βασίλ. ἐπίσκ. Καισαρ Καππαδοκίας ἐπιτάφ.), πᾶσιν ἂν ὡμολογῆσθαι τοῖς νοῦν ἔχουσι, παίδευσιν τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν εἶναι τὸ πρῶτον, οὐ ταύτην μόνην τὴν εὐγενεστέραν καὶ ἡμετέραν, ἥ, πᾶν τὸ ἐν λόγοις κομψὸν καὶ φιλότιμον ἀτιμάζουσα, μόνης ἔχεται τῆς σωτηρίας καὶ τοῦ κάλλους τῶν νοουμένων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔξωθεν, ἣν οἱ πολλοὶ χριστιανῶν διαπτύουσιν ὡς ἐπίβουλον, καὶ σφαλεράν, καὶ Θεοῦ πόρρω βάλλουσαν . . . οὔκουν ἀτιμαστέον τὴν παίδευσιν, ὅτι τοῦτο δοκεῖ τισιν, ἀλλὰ σκαιοὺς καὶ ἀπαιδεύτους ὑποληπτέον τοὺς οὕτως ἔχοντας . . . » (ἴδ. τὸν λόγ. αὐτοῦ εἰς *Καισάρ.* σελ. 162-64. Hieron. Epist. ad Magnum).

(²) Ἴδ. σημ. 5 καὶ 20.

(³) Ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς καταστροφῆς τοῦ μουσείου τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ. ἴδ. D. Alexandr. Museum Parthay. S. 99-215. Berlin. 1838.

(⁴) Ἡ διαλεκτική, ὡς ἀληθὴς λύμη, προὐξένει τότε ὄλεθρον ἔν τε τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ. Ἐν τῷ τελευταίῳ παράδειγμα ὁ Εὐνόμιος καὶ ὁ Ἀέτιος. Ἅπας ὁ ἀρειανισμὸς κατὰ τὸν Θεολόγον συνίστατο ἐκ σοφιστῶν καὶ κυβιστῶν (περὶ Θεολ. λόγ. Α.).

καίως ἠδύναντο φαίνεσθαι μεγαλοπρεπὴς κενότης(¹). Ἐν Ῥώμῃ ὁ ἐθνισμὸς εἰσέδυσε καὶ εἰς τὰς περὶ τοῦ δικαίου ἐννοίας, ὡς εἰς πάντα, μετὰ τοῦ ἰδίου σκότους καὶ τῆς ἰδίας διαφθορᾶς. Καίτοι ἐν τοιαύτῃ διαφθορᾷ τῆς τῶν ἐθνικῶν ἐκπαιδεύσεως τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ὡραῖον οὐδέποτε ἐξέλειπον ἐκ τῆς γῆς (²), ἐν τούτοις κρείττονα πρὸς τὰς ἐπιστήμας διεύθυνσιν ὤφειλον δοῦναι τοῖς μαθηταῖς αὐταὶ αἱ χριστιανικαὶ σχολαί· ἐν τοῖς διδασκαλείοις τῆς κοινῆς ἀνατροφῆς, ἐκμανθάνοντες τὰς ἀσθενείας τοῦ τότε καιροῦ, ἀνεγνώριζον ἐξ αὐτῶν καὶ τὴν ἀνάγκην ὑγιοῦς ψυχικοῦ ὀργανισμοῦ, καὶ ἐν τῇ πάλῃ τῆς ἑαυτῶν πίστεως πρὸς τὴν ἐθνικὴν τῶν ἐπιστημῶν διεύθυνσιν ἐκτῶντο τὴν τέχνην τοῦ θεραπεύειν τὰς πνευματικὰς ἀσθενείας τοῦ χρόνου αὐτῶν. Καὶ οὕτως αἱ ἐπιστῆμαι, αἱ τέως πλήρεις τοῦ πνεύματος τοῦ ἐθνισμοῦ, τῇ σπουδῇ τῶν μεγάλων διδασκάλων αὐτῶν τούτων τῶν διδασκαλείων, ἐλάμβανον νέαν μορφήν (³). Πρὸς τοῦτο δὲ συνετέλεσε καὶ ἡ προστασία τῆς χριστιανικῆς ἐξουσίας, διότι μέχρι τοῦ χρόνου τούτου οἱ κήρυκες τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας κωλυόμενοι ὑπὸ πολιτικῶν λόγων οὐκ ἠδύναντο εὐκόλως ἀναμιγνύεσθαι εἰς τὰ τῆς δημοσίας ἀνατροφῆς.

§. 98. Β] Ἐκκλησιαστικαὶ Σχολαὶ καὶ Γ] μοναχικὸς βίος.

Εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς χριστιανικῆς ἐκπαιδεύσεως συνετέλεσαν κατ' ἐξοχὴν αἱ χριστιανικαὶ σχολαί, αἵ τε πρότερον ἱδρυθεῖσαι καὶ αἱ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον.

Ἅμα τῇ ἱδρύσει τοῦ κοινοβιακοῦ μοναχικοῦ βίου ἱδρύθησαν ἐν

(¹) «Κενὴν μακαρίαν τὰς Ἀθήνας ὠνόμαζεν» ὁ Βασίλειος (Γρηγόρ. ὁ Ναζιανζ. Βασίλ. ἐπιτάφ. §. 18.)

(²) Οὕτω κατεπράϋνε τὸν Βασίλειον ὁ φίλος αὐτοῦ Γρηγόριος (Λόγ. κ'. σελ. 329. ed Binii. πρβλ. σημ. 17).

(³) Οἱ δύο Ἀπολλινάριοι, κατ' ἐξοχὴν δὲ ὁ διορατικὸς Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, λίαν ἐφρόντισαν, ὅπως παράσχωσι τοῖς νέοις ἀντὶ ἐθνικῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, χριστιανούς. Οὕτω τότε ἐφάνησαν νέα εἴδη χριστιανικῶν συγγραμμάτων, οἷον ἐπιγράμματα, ἴαμβοι, ψαλμοὶ ἐνστίχοις, πανηγυρικοὶ καὶ καθ. (Σωκρ. γ'. 16. Σωζ. ε. 18).

τισι μοναῖς τῆς Ἀνατολῆς διδασκαλεῖα διὰ τὴν πρώτην χριστιανικὴν ἐκπαίδευσιν(1). Ἡ *ἀλεξανδρινὴ σχολὴ* ἤνθει, ὡς καὶ πρότερον, θεωρουμένη ὡς τὸ ἀνώτατον πνευματικὸν διδασκαλεῖον, ὅπερ διέχεε τὸ φῶς τῆς πίστεως καὶ ἐπὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Ὁ Θεολόγος ἔλεγε περὶ αὐτοῦ ὅτι καὶ καλεῖται καὶ ἐστὶν ἐργαστήριον *πάσης παιδεύσεως καὶ τότε*, ὅτε ἐδιδάχθη ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Καισάριος, *καὶ νῦν*(2). Μετὰ τὸν ἅγιον Πέτρον ἦσαν ἐνταῦθα καθηγηταὶ (3) ὁ ἅγιος Μακάριος ὁ Ἀλεξανδρείας, ἔπειτα δ' ἐν διαστήματι 55 ἐτῶν (ἀπὸ τοῦ 340—394) ὁ περιώνυμος τυφλὸς Δίδυμος, — ὁ διά τε τὴν μεγαλοφυΐαν καὶ τὴν πολυμάθειαν αὐτοῦ θαυμαστός (4), τέλος ὁ Ῥόδων, τὸ μὲν πρῶτον βοηθὸς τοῦ Διδύμου, ἔπειτα δέ, καίτοι ἐπ' ὀλίγον χρόνον διάδοχος αὐτοῦ(5). Ἡ *σχολὴ τῆς Καισαρείας* ἐτηρεῖτο ἐν τῇ προτέρᾳ αὐτῆς εὐκλείᾳ ὑπὸ Εὐσεβίου τοῦ Καισαρείας, ἡ δὲ βιβλιοθήκη τοῦ Παμφίλου ἐπηυξήθη ὑπὸ τοῦ Εὐζώου, διαδόχου τοῦ Εὐσεβίου (6). Ἡ *σχολὴ τῆς Ἀντιοχείας* ἐδοξάσθη ὑπὸ τοῦ Διοδώρου, μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου τῆς Ἀντιοχείας. Ἐν μιᾷ τῶν ἐκτὸς τῆς πόλεως μονῶν συνήρχοντο πρὸς αὐτὸν καὶ αὐτοὶ οἱ εὐδοκίμως ἐκπαιδευθέντες ἐν ταῖς θύραθεν σχολαῖς, καὶ προὐτίθει αὐτοῖς

(1) Ἴδ. Βασιλ. τοῦ Μ. Καν. κατ' ἐπιτομ. 129. Χρυσόστ. πρὸς τοὺς πολεμοῦντας τοῖς ἐπὶ τὸ μονάζειν ἐνάγουσι.

(2) Λόγ. εἰς Καισάρ. σ. 163.

(3) Ἴδ. Φίλιππον τὸν Σιδίτην.

(4) Ἐκτὸς τοῦ Φιλίππου, ὁ Ρουφῖνος, μαθητὴς τοῦ Διδύμου, λέγει περὶ αὐτοῦ: «in tantam divinarum humanarumque rerum scientiam venit, ut scholæ catecheticæ doctor existeret» (H. E. II. 7). Τὸ αὐτὸ λέγουσιν ὁ Σωζόμενος (γ'. 15) καὶ ὁ Νικηφόρος (θ'. 17). Ὁ Ἱερώνυμος καλεῖ τὸν Δίδυμον: miraculum omnibus (de vir. illustr. 109. Epist. 100 ad Castrutium)· ὁ Σωκράτης: ὀνομάζει αὐτὸν «ἄνδρα θαυμαστὸν καὶ ἐλλόγιμον, πάσῃ διαπρέψαντα παιδεύσει» (ἐκκλ. ἱστ. δ'. 25)· ὁ Κεδρηνὸς γράφει, ὅτι ὁ Δίδυμος ἤρξατο δοξάζεσθαι ἀπὸ τοῦ 342 (τὸ ς'. ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταν.) Παλλάδ. κγ'. Ρουφ. β'. 7. Περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἴδ. σημ. 1. Περὶ τῶν μαθητῶν Σωζ. γ'. 15. Παλλάδ. κγ'.

(5) Ὁ Φίλιππος λέγει, ὅτι ὁ Ρόδων κατέλιπεν ἐπὶ Θεοδοσίου τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἵδρυσε διδασκαλεῖον ἐν Σίδῃ.

(6) Hieron. de vir. illustr. 113.

κατ' ἐξοχὴν τὴν ἑρμηνείαν τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ ἑρμηνευτικοὺς κανόνας(1). Ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁρῶμεν κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐκτὸς τῶν θύραθεν σχολῶν καὶ ἐκκλησιαστικάς (2). Ὁ ἅγιος Ἐφραίμ, αὐτὸς ἐκπαιδευθεὶς ἐν τῇ σχολῇ τῆς Νισίβεως, ἐλάμπρυνεν ἔπειτα τὴν τῆς Ἐδέσσης (3).

Ἐν τούτοις ἡ ἱστορία τοῦ τετάρτου αἰῶνος λέγει ἡμῖν, ὅτι τὴν βαθεῖαν γνῶσιν τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν ἐβούλοντο κτᾶσθαι καὶ ἐκτῶντο τότε οὐ πρὸς μόρφωσιν μόνην τοῦ νοὸς διὰ τῶν ἐπιστημῶν. Οἱ περάναντες τὴν κοσμικὴν ἐκπαίδευσιν ἢ ἀπεχώρουν τότε εἰς τὰς ἐρήμους ἐπὶ τοὺς ἀγῶνας τοῦ αὐστηροῦ βίου, ἢ ἐποιοῦντο τούτους ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπιστασίαν τῶν ποιμένων τῆς Ἐκκλησίας, καὶ οὕτως ἐπέραινον τὴν πνευματικὴν αὐτῶν μόρφωσιν. Ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς σχολαῖς τοῦ χρόνου τούτου τῇ τοῦ νοὸς μορφώσει συνώδευεν ἡ ἠθικὴ διάπλασις. Ὁ μοναχικὸς βίος τῶν μεγάλων διδασκάλων τοῦ τετάρτου αἰῶνος πρὸς τῇ ἐκμαθήσει τῆς ἁγίας Γραφῆς ἦν ἡ μόνη πρὸς ἐκπαίδευσιν ὁδός. Ἡ πρὸς τὸν Κύριον θερμὴ ἀγάπη, ἰσχυρὰ ἐν τῷ μέσῳ τῶν συμφορῶν τοῦ χρόνου, καὶ ἀκράδαντος ἐν τῷ μέσῳ τῶν θλίψεων τοῦ ἑκουσίου μοναχικοῦ βίου, ἐξεδίδασκε διὰ τῶν πράξεων τὸ πνεῦμα τῆς πίστεως· ἡ δὲ χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διεσκέδαζε ἀπ' αὐτῶν τὴν ἀχλὺν τῆς φυσικῆς διαφθορᾶς, φωτίζουσα τῷ Θείῳ φωτὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς σοφίας. Ἐντεῦθεν αὗται αἱ λέξεις φιλοσοφία, φιλοσοφεῖν, ἐν τῇ τότε χριστιανικῇ χρήσει, ἐσήμαινον τὴν διὰ τῆς χάριτος πνευματικὴν φιλοσοφίαν, τὴν διὰ τῆς μοναδικῆς πολιτείας προσκτωμένην. Οὕτω παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς Σωκράτει, Σωζομένῳ καὶ

(1) Ἴδ. περὶ τοῦ Διοδώρ. σημ. 1. ὡσαύτως καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ Χρυσοστόμου.

(2) Ὁ Χρυσόστομος ἐκ τῆς ἐξορίας παρεμυθεῖτο δι' ἐπιστολῶν τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Κωνσταντινουπόλεως «τοὺς διδασκάλους τῆς Σχολῆς», παθόντας διὰ τὴν πρὸς τὸν ἅγιον ποιμένα ἀγάπην αὐτῶν. ἴδ. ἐπιστολ. 113 — 118.

(3) Act. SS. ad 15 Ian. ad 17 Iunii. Εὐσέβιος ὁ Ἐμεσηνὸς ἠκροάσατο ἐν Ἐδέσσῃ τῶν τῆς πίστεως διδασκαλιῶν.

Θεοδωρήτῳ. Οὕτω παρὰ τῷ μεγάλῳ Γρηγορίῳ τῷ Θεολόγῳ, τῷ Χρυσοστόμῳ, καὶ ἄλλοις ([1]).

§. 99. Ἀντικείμενα τῆς διδασκαλίας.

Φυσικόν, ὅτι ὅτε ὁ ἀγών, ὁ τελεσθεὶς ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, ἔλαβε πέρας διὰ τῆς νίκης Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἐπὶ τὸν Μαξέντιον, καὶ ὁ Σταυρὸς ἐγένετο ἀντικείμενον εὐλαβείας ἐν τῇ ρωμαϊκῇ Αὐτοκρατορίᾳ, τότε τοῖς χριστιανοῖς διδασκάλοις οὐκέτι ἦν ἀνάγκη γράφειν ἀπολογίας ὑπὲρ τῆς πίστεως κατὰ τοῦ ἐθνισμοῦ τῆς Αὐτοκρατορίας,—ὁ Λικίνιος καὶ ὁ Ἰουλιανὸς τηνάλλως ἤδη ἐμόχθουν ὑπὲρ τοῦ ψεύδους. Ἐντεῦθεν ἐν τῷ τετάρτῳ αἰῶνι κατὰ καιροὺς μόνον ἔγραφον περὶ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπὶ τοῦ ἐθνισμοῦ. Ἂν καὶ κατὰ τοὺς χρόνους καθ' οὓς διὰ μυρίων θανάτων κατεδιώκετο ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ διεδίδοσαν μετὰ ζήλου μεταξὺ τῶν λαῶν οἱ χριστιανοὶ κήρυκες μεταφράζοντες αὐτὸν καὶ κηρύττοντες, μετὰ πολλῷ μείζονος ζήλου καὶ προθυμίας μετέφραζον τὴν ἁγίαν Γραφὴν τότε, ὅτε ὁ λόγος ὁ τοῦ Σταυροῦ ἀνεγνωρίσθη ὡς νόμος τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐν τῷ τετάρτῳ αἰῶνι αὕτη ὑπῆρχε πάγκοινον κτῆμα, μεταφρασθεῖσα εἰς τὰς γλώσσας: τὴν περσικήν, τὴν ἰνδικήν, τὴν αἰγυπτιακήν, τὴν γοτθικήν ([2]). Ἡ ἐξωτερικὴ γαλήνη τῆς Ἐκκλησίας παρεῖχε τὰ μέσα καὶ καθίστη δυνατὴν τὴν ἐνασχόλησιν περὶ τὴν ἐσωτερικὴν τῆς Ἐκκλησίας διακόσμησιν. Ἐντεῦθεν αἱ ὁμιλίαι μετὰ ἠθικῶν διδασκαλιῶν πρὸς τὸ ποίμνιον ἦσαν τὸ συνηθέστατον εἶδος τῶν συγγραμμάτων τούτου τοῦ αἰῶνος. Ὁ ζῆλος πρὸς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ κατέλιπε πολλὰ ἐξηγητικὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς

([1]) Ἰδ. ἰδίως τὴν γ'. ἀπολογ. τοῦ μοναχ. βίου παρὰ τῷ Χρυσοστόμῳ.

([2]) Περὶ τούτου πολλάκις ποιεῖται λόγον μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὁ Χρυσόστομος. Εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν ἢ κοπτικὴν γλῶσσαν μετέφρασαν τὴν ἁγίαν Γραφὴν μοναχοὶ ἐν μέρει μὲν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς, ἐν μέρει δὲ ἐκ τῆς ἑβραϊκῆς (Martyrol. coptic. p. 186). Τοῦτο δεικνῦσι τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀντωνίου καὶ τοῦ Παχωμίου. Περὶ τῆς Γοτθικῆς μεταφράσεως τοῦ Οὐλφίλα λέγει ὁ Ἱερώνυμος: «Τίς ἐπίστευεν, ὅτι καὶ ἡ τῶν Γετῶν βάρβαρος γλῶσσα ἔμελλεν ἐπιζητήσειν τὸ πρωτότυπον ἑβραϊκὸν κείμενον (τῆς Γραφῆς); Καὶ ἐν ᾧ οἱ Ἕλληνες νυστάζουσιν, ἢ ἐρίζουσιν, οἱ Γερμανοὶ ἐρευνῶσι τὰς Γραφάς. . . . »

συγγράμματα. Θαυμάσιοι δὲ κανόνες ἐξεδόθησαν πρὸς τὴν εὐταξίαν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἄλλου ὁ χρόνος ἠνάγκαζε τοὺς διδασκάλους ποιεῖσθαι χρῆσιν τῶν τε δυνάμεων αὐτῶν καὶ τῶν πόνων πρὸς τοὺς ἐσωτερικοὺς ἐχθροὺς τῆς Ἐκκλησίας, παλαίειν δηλαδὴ πρὸς τοὺς αἱρετικούς.—Ὁ Ἄρειος, ἱερεὺς τῆς Ἀλεξανδρείας, ὑπερηφανίᾳ ἁλούς, ἐδίδασκε βλασφήμως: α΄.] ὅτι ὁ Θεὸς Πατὴρ ἐστὶν αἰώνιος, ἀλλ' ἦν χρόνος, ὅτε οὐκ ἦν Πατήρ, καὶ οὐκ εἶχεν Υἱόν· β΄.] ὅτι ὁ Υἱὸς ἐκτίσθη πρὸ πάντων τῶν κτισμάτων ἐξ οὐκ ὄντος καὶ δι' Αὐτοῦ ἐκτίσθη ὁ κόσμος· γ΄.] ὅτι οὐκ ἔστιν αἰώνιος ἀλλ' ἀνώτερος πάντων τῶν κτισμάτων, Υἱὸς ὅμοιος τῷ Πατρὶ—τὸ ὄνομα μόνον Θεός, ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν· δ΄.] ὅτι ὁ Υἱὸς ἐστὶ Λόγος καὶ Σοφία, διότι ἐξ ἀγαθότητος μετέδωκεν Αὐτῷ ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν, ἀλλ' ὁ Υἱὸς οὐ γινώσκει ἀκριβῶς τὸν Πατέρα(1). Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἀρείου ταχέως διῃρέθησαν· οἱ αὐστηροὶ ὀπαδοί, ὧν ἡγοῦντο ὁ Ἀέτιος(2) καὶ ὁ Εὐνόμιος(3), θρασύτατοι διαλεκτικοί, ἐδόξαζον, ὅτι ὁ Υἱὸς

(1) Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀρείου ἐκάησαν κατὰ διαταγὴν τοῦ Αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου (Σωκρ. βιβλ. ά. κεφ. 9. σελ. 31). Διεσώθησαν: ά.] δύο ἐπιστολαὶ πρὸς Εὐσέβιον τὸν Νικομηδείας καὶ πρὸς τὸν ἅγ. Ἀλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον (παρ' Ἐπιφαν. αἵρ. 69. Θεοδωρ. ά. 5. παρ' Ἀθαν. περὶ τῶν γενομέν. ἐν Ἀριμίνῳ τῆς Ἰταλ. καὶ ἐν Σελ. τῆς Ἰσαυρ. Συνόδ. σελ. 729. παρ' Ἱλαρίῳ de Trinit. l. IV. p. 835. l. VI. p. 861.) β΄.] τεμάχιά τινα παρὰ τῷ ἁγ. Ἀθανασίῳ (Λόγ. Ά. κατὰ Ἀρειαν. T. l. σελ. 409).

(2) Ἔζη ἐν Ἀντιοχείᾳ (Φιλοστόργ. γ΄. 15, 17) καὶ ἐκεῖθεν ἐφείρπυσε κατὰ τὴν Συρίαν, ὡς γίγνεται δῆλον ἐκ τῶν συγγαμμάτων τοῦ ἁγίου Ἐφραίμ. Ἐπεχείρησεν ὁρίσαι γεωμετρικῇ μεθόδῳ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ (ἴδ. Ἐφραὶμ ἐν τῷ 1-3 λόγ. κατὰ τολμηρῶν ἐρευνητῶν). Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ περὶ τοῦ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ Θεοῦ παρὰ τῷ Ἐπιφ. αἵρ. 76.

(3) Ἐπίσκοπος Κυζίκου (Φιλοστόργ. ς΄. 3, 4). Συγγράμματα αὐτοῦ: Ἔκθεσις τῆς πίστεως, ἣν ἐξέδωκεν ὁ Οὐαλέσιος in Adnotat. ad Socrat. l. v. c. 10. Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Ρωμ. ἐπ. βιβλ. 7. Ἐπιστολαί· ἀπολογητικός, πρὸς ὃν ἔγραψε τοὺς ἀντιρρητικοὺς ὁ Μ. Βασίλειος. Περὶ τῆς διαλεκτικῆς αὐτοῦ ἴδ. ἐκτὸς τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ Γρηγορ. Λόγ. Ά. περὶ Θεολογίας.

τοῦ Θεοῦ ἐστι κτιστός, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τῷ Πατρὶ κατὰ πάντα ἀνόμοιος, ἐντεῦθεν καὶ οἱ τούτων ὀπαδοὶ Ἀνόμοιοι ἐκλήθησαν. Οἱ δὲ ἄλλοι ἐπλησίαζον μὲν τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' ἔλεγον, ὅτι ὁ Υἱός ἐστι μόνον ὁμοιούσιος τῷ Πατρί(α). Ἐν τοῖς τελευταίοις ὁ Μακεδόνιος φανερῶς ὑπερήσπιζε τῆς μυστικῆς ἐννοίας τοῦ Ἀρείου περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀποκαλῶν Αὐτὸ ὑπηρέτην καὶ κτίσμα τοῦ Υἱοῦ (1). Ἐν τούτοις ὁ Φωτεινὸς ἀπέρριπτε τὸν ἀρειανισμὸν ταῖς τοῦ Σαβελλίου δοξασίαις (2)· ὁ δὲ Ἀπολινάριος ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ Χριστὸς οὐκ εἶχε λογικὴν ψυχήν, ἀλλ' ὁ Λόγος, τὸ δεύτερον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος, ἡνώθη μόνον τῇ ἀλόγῳ ψυχῇ καὶ τῇ σαρκί (3). Ὁλόκληρον αἰῶνα (ἀπὸ τοῦ 317—400) ἐτάρασσε τὴν Ἐκκλησίαν ὁ ἀρειανισμός, ἰδίως ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἐν δὲ τῇ Δύσει ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἐφάνησαν ἄνθρωποι ἔχοντες ἰδέας ἐναντίας τῷ παρθενικῷ καὶ μοναχικῷ βίῳ (4), ἐν ᾧ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁ πρὸς τὸν θεωρητικὸν βίον ζῆλος παρέσυρέ τινας πρὸς παχυλὰς ἀνθρωπομορφητικὰς δοξασίας (5). Ἐν Ἀφρικῇ οἱ διάδοχοι τῶν Ναυατιανῶν οἱ Δονατισταὶ ἐφ' ὅλον

(α) Οὗτοι ἐκαλοῦντο ἡμιαρειανοί· ἐδόξαζον μὲν ὅτι ὁ Υἱός ἐστιν ὅμοιος τῷ Πατρί, ἀπέρριπτον δὲ τὴν λέξιν ὁμοούσιος, ὡς μὴ ἀπαντῶσαν ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ. Τούτων δὲ κορυφαῖοι ἦσαν Γεώργιος ὁ Λαοδικείας ἐπίσκοπος, καὶ Βασίλειος ὁ Ἀγκύρας. Σ. Μ.

(1) Ἦν ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως. Κατεδικάσθη τῷ 381 ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει δευτέρας Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Περὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἴδ. Σωκρ. β'. 45. Σωζ. δ'. 27. Θεοδώρ. β'. 6.

(2) Ἐπίσκοπος Σιρμίου· κατακριθείς, ἀνεθεματίσθη ἐπὶ τῆς δευτέρας ἐν Ἀντιοχείᾳ τῷ 345 συγκροτηθείσης συνόδου καὶ ἐπὶ τῆς ἐν Μεδιολάνῳ τῷ 347 συγκροτηθ. συνόδου. Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἦσαν καὶ ἐπὶ τοῦ Μ' Θεοδοσίου (Ἀθαν. περὶ τῶν γενομ. ἐν τῇ Τριμ. τῆς Ἰταλ. καὶ ἐν Σελ. τῆς Ἰσαυρ. συνόδων). Σωκρ. β'. 19. 29. Σωζόμ. δ'. 6. Ἐπιφάν. αἵρ. 71.

(3) Τῷ 362 ἐγένετο ἐπίσκοπος Λαοδικείας, τῷ δὲ 382 ἐτελεύτησε· συνέγραψε πρὸς τοῖς ἄλλοις βιβλίον κατὰ τοῦ ἀπολογητικοῦ τοῦ Εὐνομίου (Πρᾶξ. 1. τῆς ἐν Ἐφέσ. συν.).

(4) Τούτων ἐπισημότεροι ἦσαν ὁ ἐκ Μεδιολάνων μοναχὸς Ἰοβινιανὸς καὶ ὁ μαθητὴς τοῦ ἀρειανοῦ ἐπισκόπου Αὐξεντίου Ἐλβίδιος (Ambros epist. XLII. August. de haer. C. LXXXII. Hieron. lib. contr. Iovin.

(5) Τοιοῦτος ἦν ὁ Αὐδαῖος, μοναχὸς ἐκ Μεσοποταμίας (τῷ 345), σχὼν πολλοὺς ὀπαδοὺς (Ἐπιφάν. αἵρ.

τὸν τέταρτον αἰῶνα ἐτάρασσον τὰς Ἐκκλησίας ἐν Ἀφρικῇ διὰ τῆς ὑπερηφάνου αὐστηρότητος πρὸς τοὺς ἐκπεπτωκότας καὶ διὰ τῆς πλάνης περὶ τῆς ἁγνότητος τῆς ἑαυτῶν κοινότητος [1]. Τοιαῦταί ἦσαν αἱ ὑποθέσεις, περὶ ἃς ὤφειλον ἀσχοληθῆναι οἱ διδάσκαλοι τοῦ τετάρτου αἰῶνος.

§. 100. Ὁ ἅγιος Ἀλέξανδρος ὁ Ἀλεξανδρείας. Ἀγῶνες αὐτοῦ·

Ὁ πρῶτος ὃν ἡ Πρόνοια ἐξελέξατο, ἵνα ἀγωνισθῇ πρὸς τὸν ἀδιάλλακτον ἐχθρὸν τῆς ἁγίας πίστεως—τὸν Ἄρειον, ἦν ὁ ἅγιος Ἀλέξανδρος. Οὗτος ἦν προσφιλὴς μαθητὴς τοῦ ἱεράρχου Πέτρου, ᾧ ἐκ παίδων ὑπηρέτησε. Καθειργμένος ἤδη ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ὁ ἱεράρχης καὶ ἐγγὺς ὢν τῆς μαρτυρικῆς τελευτῆς, κατέστησε διαδόχους αὐτοῦ, πρῶτον μὲν τὸν Ἀχιλλᾶν, δεύτερον δὲ τὸν Ἀλέξανδρον [2]. Ὁ τὴν ἡλικίαν προβεβηκὼς Ἀχιλλᾶς οὐκ ἐπὶ μακρὸν διέμεινεν ἐπὶ τοῦ ἱεραρχικοῦ θρόνου. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀνέβη ἐπ᾽ αὐτὸν ὁ μακάριος Ἀλέξανδρος, «ὁ γενναῖος ἀποστολικῶν δογμάτων γενόμενος πρόμαχος, ὁ τῶν ἀποστολικῶν δογμάτων συνήγορος» [3], καὶ divinæ fidei episcopus. . . plenus sapientia, et Spiritu Sancto fervens» [4]. Ὁ Ἄρειος τῷ μὲν καταλόγῳ τῶν πρεσβυτέρων ἐντεταγμένος, μὴ τυχὼν δέ, ὡς ἤλπιζε, τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ, ἔτρεφεν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἔχθραν κατὰ τοῦ ἀντ᾽ αὐτοῦ προτιμηθέντος Ἀλεξάνδρου [5], καίπερ ἐν τιμῇ ἔχοντος αὐτόν [6]. Ἐν τῇ πολιτείᾳ τοῦ ἁγίου Ἀλεξάνδρου οὐδὲν εὑρίσκων ἐπίμεμπτον, ἐκαιροφυλάκτει, ὅπως συκοφαντήσῃ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ. Ὅτε ὁ ἅγιος Ἀλέξανδρος, παρόντων ποτὲ τῶν ὑπ᾽ αὐτὸν πρεσβυτέρων καὶ τῶν λοιπῶν κληρικῶν, φιλοτιμότερον περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐν τριάδι μονάδα εἶναι

70. August. haeres. 50. Θεοδώρ. αἱρετ. κακομυθ. βιβλ. δ΄. 9, 10).

(1) Optat. de schism. Donatist. August. de haer. c. 89.

(2) Vita S. Patri episc. Alex. in. Baii Specile. Tomanos T. III, 682.

(3) Θεοδώρ. ἐκκλ. ἱστορ. ά. 2.

(4) Marcell. et Faust. Libell. prec., sub-innit.

(5) Θεοδώρ. ἐκκλ. ἱστορ. ά. 1. Αἱρετ. κακομυθ. ζ΄. 1. Σωκρ. ἐκκλ. ἱστορ. ά. 5. Ἐπιφ. αἱρ. 69. §. 3. Φιλοστόργ. ἐκκλ. ἱστορ. ά. 3. Κύριλ. ὁ Ἀλεξ. Ὁμιλ. 17. τόμ. 2. σελ. 48.

(6) Σωζόμ. ἐκκλ. ἱστορ. ά. 15.

φιλοσοφῶν, ἐθεολόγει, τότε ὁ Ἄρειος εἰς ἐπήκοον πάντων εἶπεν, ὅτι ὁ ποιμὴν αὐτοῦ εἰσηγεῖτο τὸ Σαβελλίου δόγμα· τότε τὸ πρῶτον μετὰ διαλεκτικῆς δεξιότητος ἐξεδήλωσε τὴν βλάσφημον αὐτοῦ δοξασίαν, ὅτι δηλαδὴ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐστι κτίσμα(1). Ὁ ἅγιος Ἀλέξανδρος ἔδειξε τηλικαύτην μετριότητα ἐν τῷ ποιμαντικῷ αὐτοῦ ἔργῳ, ὥστε ἐπέτρεψε τοῖς πρεσβυτέροις ἐλέγξαι τὴν πλάνην τοῦ Ἀρείου δι' ἐλευθέρας συζητήσεως(2)· ἀλλ' ὁ Ἄρειος ἐπιτήδειος ὢν κρύπτειν τὰς πραγματικὰς αὐτοῦ δόξας, διήγειρε ταραχὴν καὶ ἐκτήσατο ὀπαδούς. (3). Εἰς μάτην ὁ ἅγιος Ἀλέξανδρος ἐσπούδαζε προφορικῶς τε καὶ ἐγγράφως μεταπεῖσαι τὸν ἀλαζόνα πρεσβύτερον καὶ τοὺς κοινωνοὺς τῶν πλανῶν αὐτοῦ (4). Ὁ μὲν κῆρυξ τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας ἦν πρᾶος καὶ ἐνήργει φανερῶς, ὁ δὲ τῆς ἀσεβείας ἦν πονηρὸς καὶ ὑπερήφανος(5). Ὁ Ἄρειος κατεφρόνει τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου, καὶ παριστὰς ἑαυτὸν ὡς καταδιωκόμενον ἐξητεῖτο καὶ ἐκτᾶτο φίλους[*]. Ἀλλ'

(1) Σωκρ. ἐκκλ. ἱστορ. ά. 5,6.

(2) Σωζόμ. ἐκκλ. ἱστορ. ά. 15.

(3) Ἐπιφάν. αἱρ. ξθ'. 3. Ἐπιστ. Ἀλεξάνδρου ἐπισκ. Ἀλεξάνδ. πρὸς Ἀλέξανδρον ἐπίσκ. Κων]πόλεως.

(4) Ἀθαν. Ἀλεξ. Τ. 1· σελ. 396.

(5) Ἴδ. ἰδίως τὴν πρὸς Ἀλέξανδρον ἐπίσκ. Κωνστ)πόλεως ἐπιστ. §. 2, 10.

[*] Ἰδοὺ πῶς περιγράφει τὸν χαρακτῆρα τοῦ δυσωνύμου τούτου αἱρετικοῦ ὁ J. A. Moehler. «Ὁ Ἄρειος ἦν σοφώτατος, καὶ ἡ πολυμάθεια αὐτοῦ γενικῶς ἐξετιμήθη, διότι ἐνεπιστεύθη αὐτῷ ἡ διοίκησις μιᾶς Ἐκκλησίας, καί περ διαφωνοῦντι πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἀλλ' εἶχε περὶ ἑαυτοῦ μεγίστην ἰδέαν· ὁμιλεῖ περὶ ἑαυτοῦ ὡς περὶ περιφήμου ἀνδρός, ᾧ ὁ Θεὸς ἔδωκε σοφίαν καὶ σύνεσιν ἔκτακτον. Ἡ ὑπερηφάνεια αὐτῃ οὐκ εἴα αὐτὸν ἔχειν τὴν διάθεσιν ἐκείνην τοῦ πνεύματος, ἣν ἀπαιτεῖ ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία, ἡ στέργουσα πρὸ πάντων τὴν ταπεινοφροσύνην, καὶ ἡ ἀπονέμουσα τῷ μόνῳ Ἰησοῦ Χριστῷ πᾶσαν δόξαν. Ὁ Ἄρειος καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἐκαυχῶντο δημοσίᾳ, ὅτι ἀναγγέλλουσι νέαν διδασκαλίαν, καί τοι δὲ ἐνίοτε ἐστήριζον τὰς διδασκαλίας αὐτῶν διὰ μαρτυριῶν τῶν Πατέρων, ἐτόλμων ὅμως λέγειν, ὅτι ὑπερεῖχον διὰ τῶν γνώσεων αὐτῶν πάντων τῶν ἀρχαίων Πατέρων (Θεοδ. ἐκκλ. ἱστορ. ά. 3). Λέγεται ὅμως, ὅτι εἶχε χαρακτῆρα σπουδαῖον καὶ αὐστηρὸν (Ἐπιφ. αἱρ. 69. 13). Τοῦτο οὐ δύναται εἶναι ὁλοσχερῶς ἀληθές, διότι ἀνευρίσκομεν ἐνταῦθα τὴν αὐτὴν ἀνακολουθίαν, ἣν ὁρῶμεν ἐν ταῖς ἰδέαις αὐτοῦ. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἔχουσί τι προσποιητόν, ἐπιδει-

ἐπέστη ἡ ὥρα, ἵνα ληφθῶσιν ὁριστικὰ μέτρα. Ὁ ἅγιος Ἀλέξανδρος συνεκρότησε περὶ τὸ τκ΄. ἔτ. σύνοδον (1), ἐν ᾗ κατεκρίθη ἡ βλάσφημος διδασκαλία, ὁ δὲ Ἄρειος καὶ οἱ ἑταῖροι αὐτοῦ ἐξεβλήθησαν τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν ἑτέρᾳ πολυαρίθμῳ συνόδῳ (ἐξ ἑκατὸν ἐπισκόπων συγκειμένη) ἐπεκυρώθη ὁ πρότερος ὅρος καὶ ὡς πρὸς τοὺς νέους ὀπαδοὺς τοῦ Ἀρείου(2). Ὁ Ἄρειος, ἔτι καὶ πρὸ τῆς συγκροτήσεως τῶν συνόδων, εἰσῆλθεν εἰς σχέσεις στενὰς μετὰ ἀνδρῶν ἐπιφανῆ ἀξιώματα ἐχόντων, ἰδίως δὲ μετὰ τοῦ ἐν τοῖς βασιλείοις τετιμημένου Εὐσεβίου τοῦ Νικομηδείας· νῦν δὲ κατετάραξε πάσας τὰς Ἐκκλησίας. Ὁ ἅγιος Ἀλέξανδρος προὔτρεπε τοὺς ἐπισκόπους ὑπερασπίσαι τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν θησαυρὸν αὐτῆς—τὴν ἀλήθειαν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τοῦ Χριστοῦ, διασαφῶν αὐτοῖς τάς τε πράξεις καὶ τὰς δόξας τοῦ Ἀρείου. Ἅπαξ ἔτι, κελεύσει τοῦ Αὐτοκράτορος, συνεκροτήθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σύνοδος, ἀλλ᾽ ὁ Ἄρειος ἔμεινεν ὁ αὐτός. Τότε (τῷ

κτικόν, κομπῶδες, ἐπιτήδευτὸν καὶ μαλθακόν, καὶ αἱ ἐλλείψεις αὗται πολλάκις ἐψέχθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, καὶ πρὸ πάντων ὑπὸ τοῦ Ἀθανασίου (Λόγ. Α. κατὰ Ἀρ. §. 4, 5). Τοῦτο οὐδόλως συμφωνεῖ πρὸς τὴν διαδιδομένην ἐμβρίθειαν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ἀρείου. . . Ἔσχεν ἐν τούτοις τὸ θάρρος ὑποστηρίξαι τὰς δοξασίας αὐτοῦ ἐνώπιον πολλῶν συνόδων ἐπισκόπων, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐδείχθη ἕτοιμος διασκευάσαι αὐτὰς οὕτως, ὥστε ἐφάνη πως ἐνδοιάζων, ὅτε ᾔτησε τοῦτο παρ᾽ αὐτοῦ ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ ἐν ἄλλαις περιστάσεσιν. Ἀντέλεγε τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλ᾽ οὐκ ἐτόλμα καταλιπεῖν αὐτήν· ἠβούλετο μένειν μέλος αὐτῆς ἐξωτερικῶς, εἰ καὶ ἐχωρίσθη αὐτῆς ἐσωτερικῶς. Καὶ πρὶν ἢ πλάσῃ τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ, ἦν ἤδη ὀπαδὸς τοῦ Μελετίου· ἀλλ᾽ ἀναθεματισθείς, παρεκάλεσε τὸν ἅγ. Πέτρον, ἐπίσκοπον τῆς Ἀλεξανδρείας δέξασθαι αὐτὸν πάλιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, καὶ ἐγένετο δεκτὸς ὡς διάκονος ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τούτου. Ὁ ἅγ. Πέτρος οὐ πολὺ ὕστερον ἀνεθεμάτισεν αὐτὸν αὖθις διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. Ἀχιλλᾶς, ὁ διάδοχος τοῦ ἁγίου Πέτρου, ἐδέξατο ἐκ νέου τὸν Ἄρειον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐχειροτόνησε πρεσβύτερον. Λογιζόμεθα οὖν, ὅτι ὁ χαρακτὴρ τοῦ Ἀρείου εἶχε τὴν αὐτὴν ἔλλειψιν ἀκολουθίας, ἣν καὶ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ. . . . . » (Athan.-le-Grand, T. 1. p. 167—8. de la traduct. Française, Bruxelles 1841.) Σ. Μ.

(1) Ἀθαν. ἐπιστ. πρὸς τοὺς ἐπισκ. τῆς Αἰγύπτου §. 22.

(2) Σωκρ. ἐκκλ. ἱστορ. ά. 6. Θεοδώρ. ά. 2. Ἐπιφάν. αἱρ. ξθ΄. 3.

325) ἡ ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἐν ᾗ ὁ ἅγιος Ἀλέξανδρος ἦν «κύριος καὶ κοινωνὸς τῶν γεγενημένων», ἀνεθεμάτισε τὸν Ἄρειον. Οὕτω πέντε μῆνες παρῆλθον μετὰ τὴν σύνοδον ταύτην, καὶ ὁ ποιμὴν τοῦ Χριστοῦ πλήρης ἡμερῶν προσετέθη πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ τῇ κβ'. Φαρμούθ, ἤτοι καθ' ἡμᾶς τῇ ιζ'. Ἀπριλίου τοῦ τκϛ'. σωτηρίου ἔτους (1).

§. 101. Συγγράμματα αὐτοῦ.

Ὁ ἅγιος Ἀλέξανδρος ἔγραψεν ἑβδομήκοντα περίπου ἐπιστολὰς πρὸς διαφόρους ἐπισκόπους, ἐξηγούμενος τὴν ἀσέβειαν τοῦ Ἀρείου(2). Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται συνελέχθησαν κατόπιν ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων εἰς ἓν βιβλίον ὡς μνημεῖον τοῦ ζήλου καὶ τῆς πίστεως τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀνδρός (3). Καὶ ὅμως μέχρις ἡμῶν ἀφίκοντο ἀκέραιοι μόνον δύο ἐπιστολαί, βραχὺς λόγος πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους, καὶ ἔτι λέξεις τινὲς ἐκ δύο συγγραμμάτων. Ἐκτὸς τούτων οὐ πρὸ πολλοῦ εὑρέθη εἷς λόγος αὐτοῦ εἰς τὸ πάθος τοῦ Σωτῆρος ἐν τῇ συρ. καὶ ἀραβ. μεταφράσει (4).

Ἡ ἐπιστολή, ἡ διασωθεῖσα μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς πρὸς Ἀλέξανδρον ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως, ἐγράφη μετὰ τὴν δευτέραν κατὰ Ἀρείου σύνοδον (5). Ὁ Ἀλέξανδρος ἐσκόπει ἵνα αὕτη ἡ ἐπιστολὴ κατεχωρίσθη ὡς καὶ αἱ ἐπιστολαί. Αἱ τελευταῖαι μετὰ σημειώσεων.

(1) Ἀθανάσ. ἐπ. πρὸς τοὺς ἐπισκ. τῆς Αἰγύπτου, §. 21. Τ. 1. σελ. 292. Ἀπολογ. κατὰ Ἀρειαν. §. 59. σελ. 178. Θεοδώρ. ἐκκλ. ἱστορ. ά. 26. Ἡ μνήμη τοῦ ἱεράρχου ἐν μὲν τῷ ρωμ. μαρτυρολ. εὕρηται τῇ κϛ'. Φεβρουαρίου, ἐν δὲ τοῖς ἕλλησιν ἁγίοις οὐκ ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

(2) Ἐπιφάν. αἱρ. ξθ'. §. 4.

(3) Σωκρ. ἐκκλ. ἱστορ. α'. 6. Σωζόμ. ά. 1.

(4) Ἀνευρέθη καὶ ἐξεδόθη ὑπὸ Μαΐου, Παρὰ Μιγνίῳ (in Patrol. Τ. 18.)

(5) Ἴδ. §. 2. ἐν §. 9 γράφει: «Οὐκ οἶδ' ὅπως ἐν Συρίᾳ χειροτονηθέντες ἐπίσκοποι τρεῖς διὰ τοῦ συναινεῖν αὐτοῖς, ἐπὶ τὸ χεῖρον ὑπεκκαίουσι· περὶ ὧν ἡ κρίσις ὑπανακείσθω τῇ ἡμετέρᾳ δοκιμασίᾳ». Ὁ ἅγιος Ἀλέξανδρος διὰ τῶν τελευταίων λόγων καθίστησι δῆλον, ὅτι προσδοκᾷ παρὰ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως ἐπισκόπου βεβαίωσιν τῆς καταδίκης, ἣν ἐξήνεγκε κατὰ τὴν β'. ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σύν-

δηλωθῇ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπισκόποις, καὶ συνίστη μέρος τοῦ τόμου ἢ τοῦ ὅρου τῆς συνόδου, τοῦ ὑπογραφέντος ὑπὸ πάντων τῶν ἐπισκόπων, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς ἀπολεσθέντος [*]. Ὁ ἅγιος Ἀλέξανδρος διασαφεῖ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ τὰς βάσεις, ἐφ' ὧν ἐξηνέχθη ἡ καταδίκη τοῦ Ἀρείου. Ἐν τῇ ἀρχῇ διὰ βραχέων περιγράφει τὰς ὑπὸ τοῦ Ἀρείου γενομένας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ταραχὰς (§. 1. 2.) καὶ τὴν δι-

---

οδον. Τρεῖς ἐπισκόπους στέλλων ὁ Ἀλέξανδρος, ἐννοεῖ Εὐσέβιον τὸν Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης ἐπίσκοπον, Θεόδοτον τὸν Λαοδικείας καὶ Παυλῖνον τὸν Τύρου. Τούτους γὰρ ἀναθεματισθῆναι ὑπὸ τοῦ Ἀλεξανδρείας Ἀλεξάνδρου μαρτυρεῖ ὁ Ἄρειος ἐν τῇ ἐπιστολῇ πρὸς Εὐσέβιον τὸν Νικομηδείας ἐπίσκοπον, τῇ διασωθείσῃ ὑπὸ τοῦ Θεοδωρήτου, ἐκκλ. ἱστορ. ά. 5. Τὴν σημασίαν τῆς λέξεως τόμος ἔδειξεν ὁ Μοντφαουκόνιος (Praefat. ad 2. Tom. Collect. Pat. graec. animadv. 6. pag. 20.

[*] Ὡς πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης λέγει ὁ σοφὸς Ὀλστένιος τάδε: «Cum in hac epistola, non unum aliquem. sed plures subinde alloquatur Alexander. . . . . mihi fixa haec sedet sententia, non privatam aliquam sive tractatoriam hanc epistolam esse, sed circularem ac generalem, missam ad diversos Europæ episcopos. Quod nemo facile negaverit qui hujus epistolæ partem extremam, et ecclesiasticarum epistolarum formam modumque non plane ignore. . . . . Non ut *Alexandro Constantinopolitano* episcopo hanc epistolam scriptam negem; sed ut ad alios quoque vicinos episcopos, vel in regia urbe negotiorum causa tum versantes, ejusdem quoque exempla per circulum missa ostendam. Neque ego hic Theodorito futilem Gelasii Cyziceni Diobolaris ῥαψῳδοῦ auctoritatem opposuerim, qui Alexandrum istum hoc tempore C. P. Ecclesiæ necdum praefuisse affirmat; quemque paulo post Nicaeno concilio privatum adhuc presbyterum pro Metrophane extrema senectute confecto interfuisse scribit. Cujus fidem incerti quoque auctoris narratio de CCCXVIII Nicaeni consilii Patribus sequitur, quæ *in Historia Sanctorum* Lipomani exstat; cujus exemplar ex regio codice in Galliis aliquando me transcripsisse memini. Haec, inquam, tanti non sunt, ut Theodoriti aliorumque meliorum auctorum fidem apud nos elevent» (Holsten. ad calcem Theodor. Vales. dissert. 1,). Σ. Μ.

δασκαλίαν αὐτοῦ (§. 2. 3.)· ἔπειτα ἐκτίθησι τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς Θεότητος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως αὐτοῦ, ἐξελέγχων σύναμα τὴν τοῦ Ἀρείου διδασκαλίαν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀρειανοὶ προὐβάλλοντο δύο ἀσεβεῖς δόξας: ά.] ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστιν αἰώνιος, καὶ ἐκτίσθη, καὶ διὰ τοῦτο 6΄.] οὐκ ἔστι Θεός, ἀλλὰ μόνον ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο ὁ Διδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας, εἰς ἀνασκευὴν τῆς πρώτης δόξης, θαυμασίως ἑρμηνεύει τοὺς λόγους τοῦ Εὐαγγελιστοῦ περὶ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ (Ἰωάν. ά. 1—3) καὶ ἄλλα τινὰ χωρία (§. 3—7). Ἡ δευτέρα δόξα ἀνεσκευάσθη ἤδη ὑπὸ τῆς πρώτης ἑρμηνείας, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος διὰ βραχέων μόνον ἀναφέρει εἰς ἀναίρεσιν ταύτης λόγους τινὰς τῆς Γραφῆς, σημειῶν σύναμα τὴν πονηρίαν τῶν Ἀρειανῶν, σπουδασάντων ἐν ταῖς φιλονεικίαις ἐκτιθέναι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τοὺς λόγους τῆς Γραφῆς, τοὺς ἀναφερομένους εἰς τὸν ἐπίγειον καὶ ταπεινὸν βίον τοῦ Σωτῆρος (§. 8—9). Ἐπὶ δὲ τούτοις ἀψάμενος τῶν ἠθικῶν ἰδιοτήτων τοῦ Ἀρείου (§. 10—11), ἐκτίθησι τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως, ἔνθα πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγει περὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ὅτι ἐφόρεσε σῶμα ἀληθῶς καὶ οὐ δοκήσει ἐκ τῆς Θεοτόκου Μαρίας. Τέλος εἰπών, ὅτι ἕτοιμος ἦν ἀποθανεῖν ὑπὲρ τῆς ὁμολογίας τῆς ἀποστολικῆς πίστεως (§. 13), παραινεῖ καὶ δέεται τῶν ἐπισκόπων μὴ ἀκροᾶσθαι τῶν ἐχθρῶν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἀποφεύγειν αὐτούς.

Ἡ ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ τοῖς ἀγαπητοῖς καὶ τιμιωτάτοις συλλειτουργοῖς ἁπανταχοῦ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας [α] ἐγράφη μετὰ τὴν πρώτην κατὰ Ἀρείου σύνοδον. Ἐν ταύτῃ ὁ ἅγιος Ἀλέξανδρος γράφει: «Ἐβουλόμην μὲν σιωπῇ παραδοῦναι τὸ τοιοῦτον, ἵν᾿ ἴσως ἐν τοῖς προστάταις μόνοις ἀναλωθῇ τὸ κακόν, καὶ μὴ εἰς ἑτέρους τόπους διαβὰν τὸ τοιοῦτον ῥυπώσῃ τινῶν ἀκεραίων τὰς ἀκοάς. Ἐπειδὴ δὲ Εὐσέβιος ὁ νῦν ἐν τῇ Νικομηδείᾳ,

[α] Ἡ ἐπιγραφὴ παρὰ τῷ Σωκράτει, βιβλ. ά. κεφ. 6. Ἐπιστολὴ Ἀλεξάνδρου Ἀλεξανδρείας· τοῖς ἀγαπητοῖς κτλ. Παρὰ Γελασίῳ, βιβλ. 6΄. κεφ. 3. Καθαιρετικὸν Ἀρείῳ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ διαπεμφθὲν παρὰ Ἀλεξάνδρου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας τοῖς ἁπανταχοῦ ἐπισκόποις. Τοῖς ἀγαπητοῖς κτλ. Σ. Μ.

νομίσας ἐπ᾿ αὐτῷ κεῖσθαι τὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι καταλείψας τὴν Βηρυτόν, καὶ ἐποφθαλμήσας τῇ Ἐκκλησίᾳ Νικομηδέων, καὶ οὐκ ἐκδεδίκηται κατ᾿ αὐτοῦ, προΐσταται καὶ τούτων τῶν ἀποστατῶν, καὶ γράφειν ἐπεχείρησε πανταχοῦ συνιστῶν αὐτούς, εἴπως ὑποσύρῃ τινὰς ἀγνοοῦντας εἰς τὴν ἐσχάτην ταύτην τῶν χριστιανῶν αἵρεσιν· ἀνάγκην ἔσχον εἰδὼς τὸ ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένον, μηκέτι μὲν σιωπῆσαι, ἀναγγεῖλαι δὲ πᾶσιν ὑμῖν, ἵνα γινώσκητε τούς τε ἀποστάτας γενομένους καὶ τὰ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν δύστηνα ῥήματα. . . .»

Ὀνομάσας τοὺς ὑπὸ τῆς συνόδου καταδικασθέντας, ἀνασκευάζει διὰ βραχέων τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου.

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ὑπεγράφη ὑπὸ τῶν ἐν τῇ συνόδῳ παρευρεθέντων Πρεσβυτέρων καὶ Διακόνων, ἀλλ᾿ οὐχὶ καὶ ὑπὸ τῶν Ἐπισκόπων τῶν παρουσιασάντων, ὡς γνωστόν, ἐν τῇ δευτέρᾳ συνόδῳ ([1]).

Ἐν τῷ λόγῳ εἰς τὸ Πάθος τοῦ Σωτῆρος λέγει: «Ὅτε ὁ Κύριος ἡμῶν ἔπαθεν ἐπὶ τοῦ ξύλου, οἱ τάφοι ἀνεῴχθησαν, ὁ ᾅδης ἀνεπετάσθη, οἱ νεκροὶ ἀνέλαβον τὴν ζωήν, καὶ πολλοὶ αὐτῶν ἐφάνησαν ἐν Ἱερουσαλήμ. . . . . οἱ φωστῆρες τοῦ Οὐρανοῦ ἐξεπλάγησαν· ὁ Ἥλιος ἐσκοτίσθη· ἡ σελήνη ἐκρύβη· οἱ ἀστέρες ἔκρυψαν τὸ ἑαυτῶν

([1]) Τὸ πρωτότυπον τῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Κων]λεως ἐπίσκοπον Ἀλέξανδρον διεσώθη ὑπὸ τοῦ Θεοδωρήτου (ἐκκλ. ἱστορ. ά. 4). Ἡ ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ κατεχωρίσθη ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ (ά. 6), ἀλλὰ μετὰ σφαλμάτων, καὶ ἄνευ τῶν ὑπογραφῶν τῶν ἐν τῇ συνόδῳ παρουσιασάντων. Ὁ Μοντφαουκόνιος εὗρεν ἀκριβὲς ἀντίγραφον τῆς τελευταίας ταύτης ἐπιστολῆς καὶ τοῦ βραχέος λόγου ἐν ἀρχαίῳ παρισ. χειρογράφῳ καὶ ἐξέδωκεν ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῶν ὑπ᾿ αὐτοῦ ἐκδοθέντων συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς πρὸς Αἴγλωνα τὸν Κυνοπόλεως ἐπίσκοπον δύο τεμάχια διεσώθησαν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ (Opp. T. II. pagg. 152-155, edit. Paris. 1675). Πάντα ταῦτα τὰ πολύτιμα λείψανα τοῦ προμάχου τῆς ὀρθοδοξίας ἐτυπώθησαν ἐν τῷ τετάρτῳ τόμῳ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Γαλλανδίου. Ὁ Ἄρλες ὑποτίθησιν, ὅτι ἀνήκει τῷ Ἀλεξάνδρῳ τὸ ἐν τῷ παρισινῷ χειρογράφῳ (Cod. 2655.) εὑρεθὲν βιβλίον περὶ φύσεως, ἐν ᾧ γίγνεται λόγος περὶ ἀστρομαντείας. (Εἱμαρμένης.) Παρὰ τῷ Μαΐῳ ἐξεδόθησαν δύο τεμάχια ἐκ τῆς ὁμιλίας αὐτοῦ (Specil. Rom. 3, 699).

φῶς· ἡ ἡμέρα ἐπαύσατο· μετὰ δὲ ταῦτα, ὅτε ἐσχίσθη τὸ καταπέτασμα, καταπλαγεὶς ὁ ἄγγελος ἐξῆλθε τοῦ ναοῦ· σκότος ἐκάλυψε τὴν γῆν, ἐφ' ἧς ὁ Κύριος αὐτῆς ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμούς.

§. 102. Ὁ Ἱεράρχης Ἰάκωβος ὁ Νισίβεως.

Ὁ ἅγιος Ἰάκωβος, ὁ ἐπίσκοπος τῆς ἐν Μεσοποταμίᾳ Ἀντιοχείας τῆς Μυγδονίας (ἣν οἱ Σύροι ὀνομάζουσι Νίσιβιν), διὰ μὲν τὸ πλῆθος τῶν ὑπ' αὐτοῦ τελεσθέντων θαυμάτων ἐπεκλήθη θαυματουργός, διὰ δὲ τὴν ἀφθονίαν καὶ τὸ ὕψος τῆς πνευματικῆς σοφίας σοφός. Ὁ ἅγιος οὗτος ἦν υἱὸς ἑνὸς τῶν ἐπαρχιακῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀρμενίας καὶ ἀδελφιδοῦς τοῦ βασιλέως τῶν Πάρθων Ἀνάκ, πατρὸς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Φωτιστοῦ τῆς Ἀρμενίας ([1]). Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ δεικνῦσιν, ὅτι ἐν τῇ νεότητι ἔσχε τὰ μέσα ἐκεῖνα τῆς παιδεύσεως, ἃ παρεῖχεν αὐτῷ ἡ ὑψηλὴ αὐτοῦ καταγωγή. Καὶ ὅμως, νέος ἔτι ὤν, κατεφρόνησε τῶν τοῦ κόσμου ἡδονῶν· ὁ μοναχικὸς αὐτοῦ βίος ἦν πρότυπον αὐστηροῦ βίου· τὸ μὲν θέρος ἔζη ἐν δάσεσι καὶ ἐπὶ ὀρέων, τὸν δὲ χειμῶνα ἐν σπηλαίῳ· τροφὴ δὲ αὐτοῦ ἦσαν οἱ καρποὶ τῶν δένδρων, τὰ χόρτα καὶ αἱ ῥίζαι, ἱμάτιον δὲ—δέρμα. Ἐπὶ τοῦ Μαξιμίνου διέλαμψεν ὡς ὁμολογητής. Ἀκούσας, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς διεδόθη εἰς τὴν Περσίαν, ἀπῆλθεν ἐκεῖσε ὑποστηρίζων τὴν πίστιν, ἔνθα τῇ δυνάμει τῶν θαυμάτων ὑπέστρεψεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν πολλοὺς ἐθνικούς. Ἐκλεχθεὶς τῷ 314 ἐπίσκοπος Νισίβεως, οὐ μετέβαλε τὸν τρόπον τοῦ βίου αὐτοῦ ([2]). Τῷ 325 παρεγένετο ἐν τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ τῆς Νικαίας «τῶν ὀρθῶν ὑπερμαχήσων δογμάτων οἷά τις ἀριστεὺς καὶ πρόμαχος ἁπάσης φάλαγ-

([1]) Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ζηνοβίου (ἱστορία τοῦ Δαρῶνος ἐν τῇ ἀρμεν. γλώσσῃ, ἐκδοθ. ἐν Βενετίᾳ τῷ 1832), Χοφοβούζη, ἡ μήτηρ τοῦ Ἰακώβου, ἦν ἀδελφὴ τοῦ Ἀνάκ, καὶ σύζυγος ἑνὸς τῶν ἡγεμόνων . . . . . (Πρβλ. Neumann Geschlcht. d. Armen. Litter. S. 18. Leips. 1839).

([2]) Θεοδώρ. ἐκκλ. ἱστορ. α'. 7. Φιλοθ. σελ. 767. Γεννάδ. de scriptor. eccles. §. 1. Ὡς ἔτος τῆς εἰς ἐπίσκοπον προχειρίσεως αὐτοῦ ὑποθετέον τὸ 314, ὅτε ὁ ἅγιος Μίλλης εἶδεν αὐτὸν ἀσχολούμενον περὶ τὴν οἰκοδομὴν μεγαλοπρεποῦς ναοῦ (Acten. d. h. Mârtyr. d. Morgenland. S. 55. καὶ 4).

γος» (1). Τῷ 336 προὔτρεψε τοὺς εἰλικρινεῖς τῆς πίστεως φίλους προσεύξασθαι πρὸς ἀποτροπὴν τῆς συμφορᾶς τῆς ἐπικρεμασθείσης τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐκ τῆς παραδοχῆς τοῦ Ἀρείου εἰς κοινωνίαν μετὰ τῶν τέκνων τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὁ ἐχθρὸς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἀπώλετο (2). Τῷ 338 οἱ φοβεροὶ στρατοὶ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Σαπώρου εἰς μάτην ἐπὶ δύο ὅλους μῆνας ἐπολιόρκησαν τὴν Νίσιβιν, τοῦ χριστιανοῦ ποιμένος τῇ πρὸς Θεὸν παρρησίᾳ κατὰ τὸ ἀνυπέρβλητον τῆς πόλεως ὑπερμαχησαμένου (3). Μετὰ δέκα ἔτη οἱ Πέρσαι τὸ δεύτερον ἐπολιόρκησαν τὴν Νίσιβιν, καὶ διέτρησαν τὸ τεῖχος, ἀλλ' οὐ κατέβαλον τὴν πίστιν τοῦ ὑπερμαχοῦντος αὐτῆς ποιμένος· διότι τῇ προτροπῇ αὐτοῦ διωρθώθη τὸ τεῖχος ἐν μιᾷ νυκτί· ὁ δὲ Σαπώρης ἔνθεν μὲν ἐκπλαγεὶς ἐπὶ τῇ σταθερότητι καὶ ὁράσει, ἔνθεν δὲ ταραχθεὶς ἐπὶ τῇ τιμωρίᾳ τῇ πληξάσῃ τὸν στρατὸν αὐτοῦ, ἀνέζευξεν ἐκεῖθεν (4). Ὁ πρόμαχος τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος ἐξεδήμησε πρὸς Κύριον τῷ 350 (5).

§. 103. Συγγράμματα τοῦ ἁγίου Ἰακώβου δογματικὰ καὶ ἠθικά.

Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ἔγραψε πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Αἰγύπτου κατὰ τῶν Ἀρειανῶν: «Εἰ μὲν οὖν παρ' ὀρθοδόξων ἦν τὰ γραφόμενα . . . ἢ Ἰακώβου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ τῶν ἀπὸ τῆς μέσης τῶν ποταμῶν . . . καὶ τῶν ὁμοδόξων αὐτοῖς, οὐδὲν ἐν τοῖς γραφομένοις ὑποπτεύειν. Ἄδολος γὰρ καὶ ἁπλοῦς ἐστιν ὁ τῶν ἀποστολικῶν ἀνδρῶν τρόπος» (6).

Ὁ Γεννάδιος, συγγραφεὺς τοῦ πέμπτου αἰῶνος, μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ ἅγιος Ἰάκωβος ἔγραψεν 26 συγγράμματα, καί, ἐκτιθεὶς αὐτὰς τὰς

(1) Θεοδώρ. Φιλοθ. σελ. 767.
(2) Θεοδώρ. ἐκκλ. ἱστορ. ά. 14. Φιλοθ. σελ. 789.
(3) Φιλοστόργ. ἐκκλησ. ἱστορ. γ΄. 23. Χρον. Ἀλεξ. σελ. 287. Χρον. Ἱερων. Θεοφάν. σελ. 28.
(4) Θεοδώρ. ἐκκλ. ἱστορ. β΄. 30. Θεοφάν. σελ. 33. Ζωναρ. Τ. 2. σελ. 44.
(5) Ἡ μνήμη αὐτοῦ τελεῖται τῇ ιγ΄. Ἰανουαρίου καὶ τῇ λά. Ὀκτωβρίου. παρὰ Σύροις τῇ ιή. Ἰαν. παρὰ Ρωμαίοις τῇ ιά. Ἰουλίου· παρ' Ἀρμεν. κατὰ τὸν Δεκέμβριον.
(6) Ἐπ. πρὸς τοὺς ἐπισκ. Αἰγύπτου καὶ Λιβύης. §. 8.

ἐπιγραφὰς αὐτῶν, προστίθησιν, ὅτι ταῦτα οὐ πρὸ πολλοῦ μετεφράσθησαν ἐκ τῆς συριακῆς γλώσσης (¹). Νῦν εἰσὶ γνωστοὶ 18 λόγοι τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἐν τῇ ἀρμενικῇ γλώσσῃ, γραφέντες κατὰ παράκλησιν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, τοῦ φωτιστοῦ τῆς Ἀρμενίας. Κατὰ τὴν ὑπόθεσιν οἱ λόγοι οὗτοι ταυτίζονται πρὸς τὰς ὁμιλίας, περὶ ὧν ποιεῖται λόγον ὁ Γεννάδιος, εἰ καὶ πολλαὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ μνημονευομένων οὐκ εἰσὶν ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν ἀρμενικῶν. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδαμῶς παραβλάπτει τὸ γνήσιον τῶν ἀρμενικῶν λόγων, διότι ἐν Ἀρμενίᾳ κυρίως διεφυλάχθησαν μετ' ἰδιαζούσης μερίμνης αἱ διδασκαλίαι τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, αἱ συγγραφεῖσαι διὰ τὴν Ἀρμενίαν(²). Πρὸς δὲ τούτοις ἡ ὑπόθεσις καὶ τὸ πνεῦμα τῶν διδασκαλιῶν τούτων τέλεον ἐμπρέπουσι τῷ σοφῷ ποιμένι τῆς Νισίβεως(³). Κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τινὲς τῶν

(¹) De script. eccles. c. 1.

(²) Ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς Μηναίοις γράφουσι περὶ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου: «ὅτι . . . καὶ βίβλον πάνυ ὠφέλιμον συνετάξατο. Ἐξεικονίζει (ἐμιμήθη) δέ τινα τῶν τῆς βίβλου ταύτης ὁ Θεοδώρητος, ὁ τῆς Κύρου ἐπίσκ. ἐν τῇ φιλοθέῳ αὐτοῦ ἱστορίᾳ». Ἡ εἴδησις αὕτη ὑποστηρίζει τοὺς λόγους τοῦ Γενναδίου περὶ μεταφράσεως τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου Ἰακώβου· ἀλλ' ἡ μετάφρασις αὕτη ἐστι νῦν ἄγνωστος. Οἱ λόγοι καὶ ἡ ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἐν τῇ ἀρμ. καὶ λατιν. γλώσσῃ ἐτυπώθησαν ἐν τῷ πέμπτῳ τόμῳ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Γαλλανδίου· τὸ πρῶτον δ' ἐξεδόθησαν ἐν Ῥώμῃ τῷ 1750. Τὸ ἀρμεν. κείμενον ἐξεδόθη ἐν Κωνστ|πόλει τῷ 1820. Ὁ Ἀσσεμάνιος τὸ μὲν πρῶτον ἀμφέβαλλε περὶ τῆς γνησιότητος τῶν λόγων τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, ἀλλ'. ἔπειτα εἶδεν αὐτοὺς ἐν ἀραβικῷ ἀπογράφῳ (Bibl. Or. T. I. 632. 558)· ὁ Οὐδῖνος (Comm. 1. 122.) μνημονεύει αὐτῶν κατὰ τὸν συρ. καὶ ἀραβ. κατάλογον. Μόνον ἡ ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ οὐκ ἀνήκει εἰς τὸν ἅγιον Ἰάκωβον, ὡς γίγνεται δῆλον ἐξ αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως.

(³) Τὴν σφραγῖδα τοῦ χρόνου φέρουσιν ἐν ἑαυτοῖς ἰδίως: ὁ πέμπτος λόγος περὶ πολέμου, ὃς παρὰ τῷ Γενναδίῳ καλεῖται λόγος de regno Persarum (περὶ τοῦ βασιλείου τῶν Περσῶν) καὶ ἔνθα ζωηροῖς χρώμασιν ἐξεικονίζεται ἡ ἔρις μετὰ τῆς ὑπερηφανίας. Ὁ ἕκτος λόγος ἐπιγράφεται περὶ τῶν υἱῶν τῆς εὐχῆς, ἔνθα λέγεται, ὅτι ἀσκηταί τινες ἔζων μετ' ἀδελφῆς—παρθένου ἢ χήρας· συνήθεια, καθ' ἧς αὐστηρῶς ἠγέρθησαν ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς (Λόγ. 43. σελ. 701), ὁ μέγας Βασίλειος (ἐπ. 55. σελ. 149), ὁ Χρυσόστομος, αἱ σύνοδοι Ἀγκύρας καὶ Νικαίας.

λόγων τούτων εἰσὶ δογματικοί, ἄλλοι δὲ ἠθικοί. Ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τελευταίων οἱ λόγοι περὶ ἀγάπης, περὶ νηστείας, περὶ μετανοίας, περὶ ταπεινοφροσύνης, εἰσὶ πλήρεις βαθείας εὐσεβείας. Ἡ ἀγάπη, λέγει, ἐστὶ τὸ πλήρωμα τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου, τὸ θεμέλιον τῆς ἁγιότητος, τῆς ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐπιταχθείσης, καὶ ἡ οὐσία τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Λίαν ὠφέλιμοί εἰσιν ὁ λόγος περὶ παρθενίας καὶ ὁ περὶ τῶν υἱῶν τῆς ἐπαγγελίας· ὁ δὲ περὶ ἱερέων λόγος ἐστὶ λαμπρὰ ποιμαντικὴ διδασκαλία διὰ τὸν ποιμένα περὶ τοῦ καθήκοντος τοῦ διδάσκειν καὶ τελεῖν τὸ μυστήριον τῆς εὐχαριστίας.

Ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δογματικῶν ὁ λόγος περὶ πίστεως ἐκτίθησι τὴν ἔννοιαν περὶ τῆς πίστεως καὶ τὴν σημασίαν αὐτῆς ἐν τῇ σωτηρίᾳ τῆς ψυχῆς. « Ἀσφαλὴς καὶ ἀληθὴς βάσις πάσης τῆς πίστεως ἡμῶν ἐστιν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Ὁ προσελθὼν τοίνυν τῇ πίστει ἕστηκεν ἐπὶ στερεᾶς πέτρας, ἥ ἐστιν αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός (Κορινθ. Α΄. ι΄. 4)». Ἐν τῷ δεκάτῳ ἕκτῳ λόγῳ ἀποδείκνυται θαυμασίως ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς ἥ τε Θεότης τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐστιν ὁ ἐπηγγελμένος Μεσσίας. Ἐξαιρέτως ἐμβαθύνων εἰς τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῆς Γραφῆς ὁ ἅγιος Ἰάκωβος ἐλέγχει τοὺς Ἰουδαίους ἐν τῷ ιά. λόγῳ διὰ τὴν περιτομήν, ἐν τῷ ιβ΄. διὰ τὸ Σάββατον, ἐν τῷ ιή. διὰ τὰς κενὰς ἐλπίδας ἐπὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Συναγωγῆς. Ἐν τῷ ζ΄. λόγῳ περὶ μετανοίας, προτρέπων τοὺς πιστοὺς εἰς τὸ εἰλικρινῶς ἀποκαλύπτειν τὰς ἁμαρτίας, λέγει: «ἄλλως ὁ ἱερεὺς οὐ δύναται γιγνώσκειν τὰς ἀσθενείας σου». Ἐν τῷ ή. λόγῳ ἐλέγχεται ἡ ἀπιστία τινῶν εἰς τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν.

Ἐκτὸς τῆς δογματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀξίας αὐτῶν οἱ λόγοι τοῦ ἁγίου Ἰακώβου εἰσὶ σπουδαῖοι ὡς πρότυπον ἑρμηνείας τῆς ἁγίας Γραφῆς. Φυσικῶς, ἄνευ δηλονότι τέχνης τινὸς ἢ βίας, ὁ ἀρχαῖος διδάσκαλος ἐξάγει ἐκ τοῦ ἱεροῦ γράμματος καὶ ὑψηλὰ δόγματα καὶ διδάγματα.

§. 104. Βίος τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου Ἐπισκόπου Ἀντιοχείας.

Ὁ μακάριος Εὐστάθιος, γέννημα τῆς Σίδης, πόλεως τῆς Παμ-

φιλίας, τὸ μὲν πρῶτον ἦν ἐπίσκοπος τῆς ἐν Συρίᾳ Βεροίας(¹), ἐν δὲ τῷ χρόνῳ τοῦ διωγμοῦ τῶν ἐθνικῶν ἐκοσμήθη τῷ ὀνόματι τοῦ Ὁμολογητοῦ τοῦ Χριστοῦ (²). Ἀλέξανδρος ὁ Ἀλεξανδρείας ἔγραψε πρὸς αὐτόν, ὡς γνωστὸν πρόμαχον τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐπιστολὴν περὶ τοῦ Ἀρείου (³). Ἡ δὲ γενικὴ τῶν πιστῶν ἐπιθυμία ἐκάλεσεν αὐτὸν ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς Ἀντιοχείας (⁴), καὶ οἱ Πατέρες τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου (τῷ 325) ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν ἐκύρωσαν ταύτην τὴν ἐκλογήν(⁵). Ἐν τῇ Συνόδῳ ταύτῃ ὁ ἅγιος Εὐστάθιος προσεφώνησε τῷ Αὐτοκράτορι καὶ ἦν εἷς τῶν θερμοτέρων κατηγόρων τῆς βλασφημίας τοῦ Ἀρείου (⁶). Ἐν τῷ τέλει τοῦ 326 ἔτους ἀπῆλθεν εἰς Γεωργίαν, ἵνα καταστήσῃ ἐκεῖ ποιμένας τῶν νέων τέκνων τῆς πίστεως(⁷). Ὁ εἰλικρινὴς καὶ γενναῖος ποιμὴν κατεδίωκε τὸν ἀρειανισμὸν οὐ μόνον ἐν τοῖς φανεροῖς αὐτοῦ ὑπερασπισταῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ προσώπῳ ἐκείνων τῶν ψευδῶν φίλων τῆς ἀληθείας, οἵτινες ἐκ συμφερόντων οὐκ ᾐσχύνοντο συμπράττειν ἔσθ' ὅτε τοῖς ἐχθροῖς τῆς ἀληθείας. Ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν τελευταίων ἦν Εὐσέβιος ὁ Καισαρείας, ὃν ὁ Πατριάρχης τῆς Ἀντιοχείας ἤλεγχεν ὡς μὴ εἰλικρινῆ πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν. Ἐννοεῖται, ὅτι οἱ Ἀρειανοὶ οὐκ ἠδύναντο ἀνέχεσθαι, ἵνα ὁ θαρραλέος οὗτος ἀντίπαλος αὐτῶν κατέχῃ τοιοῦτον σπουδαῖον θρόνον, οἷος ὁ τῆς Ἀντιοχείας. Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας καὶ Θέογνις ὁ Νικαίας ἐπὶ προφάσει εὐσεβείας παρεγένοντο ἐν Ἱερουσαλήμ, καί, ἑνωθέντες ἐνταῦθα τοῖς ἄλλοις ὀπαδοῖς τοῦ ἀρειανισμοῦ, ἀφίκοντο εἰς Ἀντιόχειαν, ἵνα δῆθεν προσενέγκωσι τὸ βαθὺ αὐτῶν σέβας τῷ ποιμένι τῆς μεγάλης ἐκείνης Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ πράγματι αἴφνης συνεκροτήθη σύνοδος, ἧς ἐνώπιον ἐνεφανίσθη αἰσχρὸν γύναιον κατηγοροῦν τοῦ ἱεράρχου μοι-

(¹) Hieron. de vir. illustr. c. 85. Θεοδώρ. ἐκκλ. ἱστορ. ά. 7.— (²) Ἀθαν. Ἀπολογ. Τόμ. I. σελ. 702. ἐπ. πρὸς μοναχ. σελ. 812. Χρυσόστ. ἐγκώμ. εἰς Εὐστάθ. T. 2. σελ. 604. Θεοδώρ. Διάλ. β'. Τόμ. Δ'. σελ. 90.

(³) Ἐπιφάν. αἱρ. οθ'. §. 4.

(⁴) Θεοδώρ. ἐκκλησ. ἱστορ. ά. 7. Hieron. in Chron. ad ann. MMCCCXLIV.

(⁵) Θεοφάν. Χρονογρ. σελ. 16. edit. Paris.

(⁶) Θεοδώρ. ἐκκλ. ἱστορ. ά. 7.

(⁷) Μαρτυρίαι περὶ τούτου ἐν τοῖς Γεωργιανοῖς μνημείοις.

χείαν. Τὴν καταγγελίαν ταύτην ἡγήσαντο ἱκανήν, ἵνα κηρύξωσι τὸν Εὐστάθιον ἔκπτωτον τοῦ ἀξιώματος. Ἀλλ' ἡ συκοφάντις νόσῳ χαλεπωτάτῃ καὶ μακροτάτῃ περιπεσοῦσα, ἠναγκάσθη ὁμολογῆσαι ἐνώπιον πάντων, ὅτι τὰ χρήματα τῶν Ἀρειανῶν ἐκίνησαν αὐτὴν εἰς τὴν συκοφαντίαν ἐκείνην, καὶ ὅτι πατὴρ τοῦ ὑπ' αὐτῆς τεχθέντος ἐστὶν Εὐστάθιός τις Χαλκεύς (1). Οἱ ἀρειανοί, βουλευσάμενοι καθελεῖν τὸν Εὐστάθιον ἀπὸ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, διϊσχυρίζοντο, ὅτι διδάσκει συνῳδὰ τῷ Σαβελλίῳ. Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας καὶ Θέογνις ὁ Νικαίας ἔσπευσαν ἐμφανισθῆναι τῷ Αὐτοκράτορι καὶ προσέθηκαν ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ νέαν συκοφαντίαν, ὅτι δῆθεν ὁ Εὐστάθιος ἐξεφράσθη ὑβριστικῶς κατὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Ἡ στάσις τοῦ λαοῦ, ἡ τότε ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκραγεῖσα, ἐβοήθησε τοῖς Ἀρειανοῖς ἐν ταῖς κατὰ τοῦ Εὐσταθίου ἐπιβουλαῖς αὐτῶν. Ὁ ἀθῷος ἱεράρχης ἐξωρίσθη μετά τινων ἱερέων εἰς Θρᾴκην (2). Τοῦτο συνέβη τῷ 331 (3). Ἡ κακία τῶν Ἀρειανῶν ἀνενδότως κατεδίωκε τὸν ἅγιον Εὐστάθιον ἐκ τῆς Θρᾴκης εἰς τὴν Ἰλλυρίαν, ὅστις τέλος ἐτελεύτησεν ἐν τῇ μακεδονικῇ πόλει Φιλίπποις (4) περὶ τὸ 345ον ἔτος (*).

(1) Θεοδώρ. ἐκκλ. ἱστορ. ά. 2—22. Hieron. lib. 3. in Ruffinum.

(2) Σωκρ. ἐκκλ. ἱστορ. ά. 24, Σωζόμ. β'. 28. Χρυσόστ. ἐγκώμ. εἰς τὸν ἅγ. Εὐστάθ. Ἀθαν. ἐπ. πρὸς μοναχ. σ. 629.

(3) Ὁ Σωκράτης (ἐκκλ. ἱστορ. ς'. 13) λέγει, ὅτι ὁ Εὐστάθιος προέστη πρὸς ὀλίγον τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησίας· ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς (ά. 24.) ὁ Σωζόμενος (β'. 19), ὁ Θεοδώρητος (ά. 11), καὶ ὁ Φιλοστόργιος (β'. 7) δεικνῦσιν, ὅτι ἡ καθαίρεσις τοῦ Εὐσταθίου ἐγένετο ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου. Ἐκτὸς τούτου, γνωστόν, ὅτι τὸν θρόνον τῆς Ἀντιοχείας προέτειναν Εὐσεβίῳ τῷ Καισαρείας († 339), ἀλλ' ὡς αὐτὸς λέγει, οὐ παρεδέξατο αὐτὸν (βίῳ Κωνσταντ. γ'. 69, 70)· τῷ δὲ 335 Φλάκιλλος, τρίτος ἢ κατ' ἄλλους τέταρτος μετὰ τὸν Εὐστάθιον Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος, ἤδη ὑπέγραψε τὸν ὅρον τῆς ἐν Τύρῳ συνόδου (Ἀθαν. ἀπολ. 2. σελ. 618). Ἑπομένως ἡ καθαίρεσις τοῦ Εὐσταθίου ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν ἐγένετο οὐχὶ ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίου, οὗ τὸ ὄνομα ἀναγινώσκεται παρὰ τῷ Ἱερωνύμῳ (de vir. illustr. c. 85.), ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου.

(4) Θεοδώρ. ἐκκλ. ά. 21. Θεοδώρ. ὁ ἀναγν. β'. 1. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Χρυσοστόμου τὸ σῶμα τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου ἐτάφη ἐν Θρᾴκῃ, καὶ ὁ τάφος αὐτοῦ κεῖται ἐν ἐκείνῃ τῇ βαρβαρικῇ χώρᾳ (ἐγκώμ. εἰς τὸν ἅγιον

§. 105. Ἐκπαίδευσις καὶ συγγράμματα αὐτοῦ.

Ὁ μακάριος Ἱερώνυμος, ὀνομάζων τὸν ἅγιον Εὐστάθιον α ὑ τ ό φ ω ν ο ν σ ά λ π ι γ γ α, καὶ λέγων αὐτὸν πρῶτον ἀρξάμενον γράφειν κατὰ Ἀρείου, θαυμάζει τὴν σοφίαν αὐτοῦ καὶ ἀποφαίνεται, ὅτι ἦν λίαν πεπαιδευμένος ἔν τε ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς καὶ κοσμικαῖς ἐπιστήμαις, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ (1). Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος (2), ὁ Χρυσόστομος (3), Ἀναστάσιος ὁ Σιναΐτης (4), ὡσαύτως ποιοῦνται λόγον περὶ τῆς ἐξόχου αὐτοῦ παιδείας. Κατὰ τὸν Σωζόμενον ἡ εὐγλωττία τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου ἦν ὑπόθεσις θαυμασμοῦ τοῖς συγχρόνοις αὐτοῦ «ὡς ἐκ τῶν φερομένων αὐτοῦ λόγων συνιδεῖν ἐστι» (5). Κατὰ δυστυχίαν τὰ βιβλία τοῦ Εὐσταθίου οὐ σώζονται ἀκέραια μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς σωζομένοις ὁρῶνται πᾶσαι ἐκεῖναι αἱ ἰδιότητες, ἃς ἐνεκωμία-

---

Εὐστάθ. §. 2. Τ. 2. σελ. 605). Τὸ αὐτὸ λέγει ὁ Ἱερώνυμος (de vir. illustr. c. 85), Θεοδώρ. ὁ ἀναγν. γράφει, ὅτι τὰ λείψανα τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου ἀνεκομίσθησαν τῷ 482 εἰς Ἀντιόχειαν. (ϐ'. 1.) Ὁ ἐγκωμιαστικὸς λόγος τοῦ ἁγίου Χρυσοστόμου εἰς τὸν ἅγ. Εὐστάθιον δείκνυσιν, ὅτι ἐτίμων τὴν μνήμην αὐτοῦ ἔτι τῷ 387. Ἡ μνήμη αὐτοῦ τῇ κά. Φεϐρουαρίου.

(*) Ἀκριϐὴς εἴδησις περὶ τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου τοῦ ἁγ. Εὐσταθίου οὐχ εὕρηται ἐν τοῖς μνημείοις. Ὁ Θεοδώρητος γράφει, ὅτι ἐτελεύτησε «πρὸ τῆς Μελετίου χειροτονίας» εἰς Πατριάρ. Ἀντιοχείας (ἐκκλ. ἱστορ. γ'. 4). Τὸ αὐτὸ λέγει ὁ ἅγ. Χρυσόστομος. Ὁ Μελέτιος ἀνέϐη ἐπὶ τὸν θρόνον τῷ 361. Ἑπομένως ὁ Εὐστάθιος ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰοϐιανοῦ ἐκ τῆς ἐξορίας ἀνακληθεὶς καὶ χειροτονήσας Εὐάγριον ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως (περὶ τούτου γράφουσιν ὁ Σωκρ. δ'. 13, 14. Ὁ Σωζόμ. ϛ'. 13.) ἦν πάντη ἕτερον πρόσωπον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἅγιος Εὐστάθιος οὐ μνημονεύεται ἐν τοῖς ζῶσιν ἐπὶ τῶν ἐν Σαρδικῇ καὶ Φιλιπποupόλει συνόδων (τῷ 347), πιθανόν, ὅτι ἐτελεύτησε πρὸ τούτου τοῦ χρόνου.

(1) Epist. 84. p. 327.

(2) «Ἀνὴρ ὁμολογητής, καὶ τὴν πίστιν εὐσεϐής, καὶ πολὺ ζηλῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας . . . . .» (ἐπιστ. τοῖς ἁπαντ. κατὰ τόπ. τὸν μον. βίον ἀσκοῦσι).

(3) Τ. 2. σελ. 605. Ἐγκώμ. εἰς τὸν ἅγ. Εὐστάθιον.

(4) Εἰς τὴν ἑξαήμ. βιϐλ. δ'. «Ὁ πολὺς ἐν Θεολογίᾳ Εὐστάθιος ὁ θεῖος, καὶ προσομιλητὴς καὶ μάρτυς καὶ κορυφαῖος τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου διδάσκαλος».

(5) Ἐκκλ. ἱστορ. β'. 19.

σαν οἱ ἀρχαῖοι ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Ποιμένος τῆς Ἀντιοχείας. Ἐξαιρέσει δύο συγγραμμάτων, ἀκεραίων διατηρηθέντων, ἐκ τῶν ἄλλων περιεσώθησαν ἡμῖν μόνον ἀποσπάσματα ἐν τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι, οἷον Θεοδωρήτῳ, Εὐλογίῳ καὶ ἄλλοις (¹).

Ἐκ τῶν μέχρις ἡμῶν ἀφικομένων ἀποσπασμάτων τῶν κατὰ Ἀρείου βιβλίων γίγνεται δῆλον, ὅτι ὁ ἅγιος Εὐστάθιος ἔγραψεν ὀκτὼ βιβλία κατὰ τοῦ θεομάχου τούτου αἱρετικοῦ. Ἐκ τούτων δείκνυται, ὅτι ὁ γενναῖος πρόμαχος τῆς ἀληθείας ἐπεχείρησε πρὸ πάντων διακρῖναι τὰ περὶ τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ χωρία τῆς ἁγίας Γραφῆς ἀπὸ τῶν ἐξεικονιζόντων αὐτὸν ὡς Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεόν· τοῦτο δὲ ποιεῖται λίαν ἐπιτυχῶς, ἑρμηνεύων ἀκριβῶς τὴν ἔννοιαν τούτων καὶ ἐκείνων. Διὰ τούτου κατενίκησε τοὺς Ἀρειανούς, οἵτινες ἐπίτηδες ἀνεζήτουν τὰ χωρία, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ταπεινὴν κατάστασιν τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ, καὶ παρέβλεπον τὰ χωρία τοῦ ἄλλου εἴδους.

Κατὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐγράφησαν σημειώσεις εἰς τὰς Παροιμ. ή. 22. καὶ εἰς τοὺς ψαλμοὺς ιέ.—νς΄. καὶ ϟϛ΄. Τῷ τε πρώτῳ χωρίῳ καὶ λέξεσί τισιν ἐκ τῶν μνημονευθέντων ψαλμῶν ἐπειρῶντο οἱ Ἀρειανοὶ χρῆσθαι ὑπὲρ ἑαυτῶν. Ὁ ἅγιος Εὐστάθιος καὶ ἐνταῦθα μεταχειρίζεται τὴν αὐτὴν μέθοδον κατ' αὐτῶν, παραλληλίζων καὶ διασαφῶν τὰ παράλληλα χωρία, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην καὶ θείαν φύσιν τοῦ Λυτρωτοῦ (²).

(¹) Τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα καὶ ὁλόκληρον τὸ σύγγραμμα: Κατὰ Ὠριγένους εἰς τὸ τῆς ἐγγαστριμύθου Θεώρημα διαγνωστικός, ὡσαύτως ἡ προσφώνησις πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον, ἐξεδόθησαν ἐν τῷ τετάρτῳ τόμῳ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Γαλλανδίου καὶ παρὰ τῷ Μιγνίῳ in Patrol. T. 18. Τὰ πρῶτα ἐτυπώθησαν ὡσαύτως ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Φαβρικίου (Tom. IX. p. 133. f. 68. 170). Αἱ ἀναπληρώσεις εἰς ταύτας τὰς ἐκδόσεις ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ Μαΐου (tom. VII. Collat. vet. Patr.) [Ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ὑπομνηματιστῶν εἰς τὴν Ὀκτάτ. καὶ τὰ τῶν Βασιλ. τῇ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Θεοτόκη ἐκδοθείσῃ εὑρίσκονται τρία τεμάχια ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου. Σ. Μ.]

(²) Τὸ τοιοῦτον εἶδος τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου καταδείκνυσι, τίνος ἕνεκα ἐν ταῖς σει-

Ἑρμηνεύων οὕτω τὴν ἁγίαν Γραφήν, ὁ ἅγιος Εὐστάθιος δείκνυσι τοῖς Ἀρειανοῖς, ὅτι ἐν τῷ Χριστῷ Ἰησοῦ ἡνώθη ἡ θεότης καὶ ἡ ἀνθρωπότης ἄνευ τροπῆς ἢ ἀλλοιώσεώς τινος τῶν ἰδιοτήτων αὐτῶν, καὶ ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐγένετο ὑπὸ τὸν νόμον μόνον, ὅπως σώσῃ τοὺς δούλους τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς καταδίκης(¹). «Πρόδηλον, λέγει, εἴπερ ὁ χρίων ἀποδεικνύει Θεόν, οὗ τὸν θρόνον εἶπεν αἰώνιον, δῆλος μέν ἐστι φύσει Θεὸς ἐκ Θεοῦ γεννηθεὶς ὁ χρίσας· ὁ δὲ χρισθεὶς ἐπίκτητον εἴληφεν ἀρετήν, ἐκκρίτῳ ναουργίᾳ κοσμηθεὶς ἐκ τῆς τοῦ κατοικοῦντος ἐν αὐτῷ θεότητος. . . . . Καὶ μὴν εἴ τις εἰς τὴν τοῦ σώματος γέννησιν ἀφορᾷ, προδήλως εὑρήσειεν ὡς ἐν τῇ Βηθλεὲμ τεχθεὶς ἐσπαργανώθη, κἂν τῇ Αἰγύπτῳ χρόνοις ἐτράφη τισὶν ἕνεκα τῆς τοῦ ἀλάστορος ἐπιβουλῆς Ἡρώδου, κἂν τῇ Ναζαρὲτ ἀνδρωθεὶς ηὐξήθη».

Τὸ περὶ ψυχῆς σύγγραμμα ἦν φιλοσοφικὴ καὶ θεολογικὴ πραγματεία περὶ τῆς ψυχῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ τῶν Ἀρειανῶν ὡσαύτως (²).

Περὶ τῆς ἐγγαστριμύθου. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο κατά τε τὴν ἔκθεσιν τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν γλῶσσάν ἐστιν ἀξιόλογον. Ὁ συγγραφεὺς ποιεῖται αὐστηρὰς μέν, ἀλλὰ δικαίας παρατηρήσεις τῷ Ὠριγένει διὰ τὴν πρὸς τὴν ἀλληγορικὴν ἑρμηνείαν τῆς ἁγίας Γρα-

---

ραῖς τῶν ἑρμηνειῶν εἰς τὴν ἁγίαν Γραφὴν οὕτω συνεχῶς ἀπαντῶσιν αἱ ἑρμηνεῖαι αὐτοῦ, ὡς π. χ. ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἑρμηνειῶν εἰς τὸ βιβλίον τῆς Γενέσεως (Fabric. Bibl. Græc. 8. p. 641, 643—645), εἰς τὰ βιβλία τῶν Βασιλειῶν (Bibl. Coislian. p. 43—45), εἰς τὰς Παροιμ. τοῦ Σωλομῶντος (ibid. p. 60, 247).

(¹) «Οὔτε δὲ ὁ Λόγος ὑπέκειτο τῷ νόμῳ, καθάπερ οἱ συκοφάνται δοξάζουσιν, αὐτὸς ὢν ὁ νόμος· οὔτε ὁ Θεὸς ἐδεῖτο θυμάτων καθαρσίων, ἀθρόᾳ ῥιπῇ καθαρίζων ἅπαντα καὶ ἁγιάζων. Ἀλλ' εἰ καὶ ἐκ τῆς παρθένου τὸ ἀνθρώπινον ὄργανον ἀναλαβὼν ἐφόρησε, καὶ ὑπὸ Νόμον ἐγένετο, κατὰ τὰς τῶν πρωτοτόκων ἀξίας καθαρισθείς, οὐκ αὐτὸς δεόμενος τῆς τούτων χορηγίας ὑπέμεινε τὰς θεραπείας, ἀλλ' ἵνα τῆς τοῦ Νόμου δουλείας ἐξαγοράσῃ τοὺς πεπραμένους τῇ δίκῃ τῆς ἀρᾶς» (ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τό: Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ).

(²) Εἰς τὸ σύγγραμα τοῦτο λίαν σημαντικὴ προσθήκη ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Μαΐου (T. VII. p. 85, 86).

φῆς ὑπερβολικὴν αὐτοῦ ἀγάπην. «Ἀλλ' οὐχὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀβραὰμ ὀρωρυγμένα φρέατα, καὶ τῶν ἀμφ' αὐτῶν ἀλληγορεῖ, καὶ τοσοῦτον ἀποτείνας λόγου ἐσμόν, ἅπασαν ὁμοῦ τὴν πραγματείαν αὐτῶν ἀναιρεῖ, μεταθεὶς εἰς ἕτερον νοῦν, καί τοι τῶν φρεάτων ἐπὶ χώρας ἔτι καὶ νῦν ὄψει φαινομένων;» Περὶ δὲ τῆς ἐν Ἀενδὼρ ἐγγαστριμύθου δείκνυσιν ἐναντίον τοῦ Ὠριγένους, ὅτι οὐκ ἀνήγαγε τὴν ψυχὴν τοῦ Σαμουήλ, ἀλλ' ἐνεφανίσθη διὰ τῶν μαγειῶν αὐτῆς φάσμα τι παραστῆσαν τὸν Προφήτην πρὸς ὄλεθρον τοῦ Σαούλ. Διδάσκει, ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν δικαίων ἀνεπαύοντο μὲν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλ' οὐκ εἰσήρχοντο εἰς τὸν οὐρανόν, πρὶν ἢ ἀνοιχθῇ οὗτος ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οἱ δίκαιοι τῆς Καινῆς Διαθήκης, λέγει, εἰσὶν εὐτυχέστεροι ἐκείνων τῶν δικαίων, διότι οὗτοι μετὰ τὸν ἀπὸ τοῦ σώματος χωρισμὸν ἀπολαύουσιν οὐρανίου δόξης καὶ τῆς μετὰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ κοινωνίας.

Ὁ μακάριος Ἱερώνυμος λέγει, ὅτι ὁ ἅγιος Εὐστάθιος ἔγραψεν ἀναρίθμητον πλῆθος ἐπιστολῶν. Αὗται ἦσαν ἂν ἡμῖν ἄγνωστοι, εἰ μὴ μόνον τὰ μέχρις ἡμῶν ἀφικόμενα ἀποσπάσματα, τοὐλάχιστόν τινα, οὐκ ἐλήφθησαν ἐξ αὐτῶν τῶν ἐπιστολῶν (1). Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου γνωστὸν ὑπόμνημα εἰς τὴν ἑξαήμερον, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οὐκ ἀνήκει εἰς τὸν ἱεράρχην τῆς Ἀντιοχείας, κατὰ τὸν δ'. αἰῶνα ἀκμάσαντα. Καί τοι ἀπαντῶσιν ἐν αὐτῷ πολλαὶ περίεργοι καὶ ἀξιόπιστοι εἰδήσεις, ὅμως καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ οὐ προσεγγίζει τῷ τοῦ ἱεράρχου Εὐσταθίου, καὶ πολλὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἐλήφθησαν ἐκ τῆς Ἑξαημέρου τοῦ ἁγίου Βασιλείου καί τινα ἐκ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Εὐσεβίου (2).

---

(1) De vir. illustr. c. 85. Ὁ Μάϊος ἐξέδωκεν ἔτι βραχέα χωρία ἐκ δύο τέως ἀγνώστων συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου: α) ἐκ τοῦ περὶ ἑβραϊσμοῦ σελ. 106. β) «τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου ἐπισκόπου Ἀντιοχείας καὶ μάρτυρος ἀνατροπὴ τοῦ Κέλσου, ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην κεφ. κς'.», p. 203. Τοῦτο διεσώθη ἐν τῷ δ'. λόγῳ τοῦ πρεσβυτέρου Ἀναστασίου κατὰ Μονοφυσιτῶν· τὰ ἄλλα ἐν τῇ συλλογῇ Λεοντίου τοῦ Βυζαντίου, ἀκμάσαντος κατὰ τὸν ς'. αἰῶνα.

(2) Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐξεδόθη τὸ πρῶτον μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως καὶ πολλῶν σημειώσεων ὑπὸ τοῦ Λέοντος Ἀλλατίου τῷ 1629 Lugduni. Ἔπειτα in Bibl. Patr. 27 Lugduni. Ἐξεδόθη καὶ ὑπὸ τοῦ

§. 106. Βίος τοῦ Μεγάλου Ἀντωνίου.

Ἀντώνιος ὁ Μέγας, μετὰ Παῦλον τὸν Θηβαῖον, ἀρχηγὸς τοῦ ἀναχωρητικοῦ καὶ μοναχικοῦ βίου γενόμενος, ἐγεννήθη ἐν Αἰγύπτῳ ([1]). Ἀποθανόντων τῶν πλουσίων αὐτοῦ γεννητόρων, διένειμε, κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν ἐντολήν, τὴν περιουσίαν αὐτοῦ τοῖς ἐνδεέσι, καί, ἄγων τὸ 19ον ἔτος τῆς ἡλικίας, κατῴκησε, κατὰ συμβουλὴν τοῦ ὁσίου Παύλου, ἔν τινι κεχωρισμένῳ σπηλαίῳ, οὐ μακρὰν τοῦ τόπου τῆς γεννήσεως αὐτοῦ, Κομᾶ καλουμένου (ἐν Ἡρακλεοπόλει τῆς μέσης Αἰγύπτου). Ἐνταῦθα τροφὴ αὐτῷ ἦν ἄρτος μεθ' ἅλατος, καὶ τὸ ποτὸν ὕδωρ, ὧν οὐδέποτε μετελάμβανε δὶς τῆς ἡμέρας, ἔσθ' ὅτε δὲ μετὰ μίαν ἢ δύο ἡμέρας. Ὁ ὕπνος αὐτοῦ ἦν βραχὺς ἐπὶ γυμνοῦ ἐδάφους· ἀσχολία δ' αὐτοῦ ἦν ἡ προσευχή, ἡ ψαλμῳδία, καὶ τὸ ἐργόχειρον. Τῷ 285 ἀπεχώρησε πρὸς μείζονα ἡσυχίαν εἰς τὰς ὄχθας τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ἔνθα ἐν τοῖς ἐρειπίοις ἐρήμου τινὸς φρουρίου, ἐπ' ὄρους κειμένου, διέτριψεν εἴκοσιν ἔτη, δὶς τοῦ ἔτους παρασκευάζων ἑαυτῷ ὀπτὴν τροφὴν ἀνὰ ἕκαστον ἑξάμηνον· ἀπὸ τοῦ 305 ἤρξατο δέχεσθαι παρ' ἑαυτῷ ζηλωτὰς τῆς εὐσεβείας. Ἱλαρίων ὁ μετὰ ταῦτα μέγας καὶ θεμελιωτὴς τοῦ μοναχικοῦ πολιτεύματος ἐν Παλαιστίνῃ, ἦν ὁ πρῶτος, ὃν ἐδέξατο ὁ Ἀντώνιος πρὸς ἄσκησιν ἐν τοῖς ἀγῶσι τοῦ ἀναχωρητικοῦ βίου. Ἔκτοτε ἡ ἔρημος τοῦ Ἀντωνίου ἤρξατο οἰκεῖσθαι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον. Τῇ δεινῇ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τῆς σωτηρίας πάλῃ ἐπηκολούθει ἐν τῷ βίῳ τοῦ Μεγάλου σειρὰ θαυμάτων. Ἡ δόξα τῶν ἐκτάκτων ἀγώνων, θαυμάτων, καὶ τῶν ψυχοσωτηρίων διδασκαλιῶν ἐφείλκυε πλείστους εἰς τὴν ἔρημον τοῦ Ἀντωνίου, καὶ τοῖς μὲν ἐδείκνυε ζῆν οὐ μακρὰν τῆς Ἀρσινόης, τοῖς δὲ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὄρους, ἔνθα αὐτὸς κατῴκει. Ἐπὶ τοῦ σκληροῦ διωγμοῦ τοῦ Μαξιμίνου (τῷ 311) ἀφίκετο

Μιγνίου in 18 tom. Patrolog.— [Εὕρηται καὶ λειτουργία ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου, ἣν ἐξέδωκε λατινιστὶ ὁ Renaudot, Liturpiarum Orientalium Collectio, ed. II Francofurti 1847, in 4o, t. I. p. 234. Σ. Μ.].

([1]) Τὸν βίον τοῦ μεγάλου Ἀντωνίου συνέγραψεν ὁ μέγας Ἀθανάσιος, καὶ ἐξεδόθη in tom. II. p. 2. Op. S. Athanasii ed. Montfauconii. ἴδ. περὶ Ἀθανασίου.

εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἵνα σὺν τοῖς ἄλλοις μετάσχῃ τῶν παθημάτων, καὶ τούτους μὲν ἐνεψύχου εἰς τοὺς ἀγῶνας, ὑπὲρ δὲ τῶν ἄλλων ἱκέτευε τοὺς δικαστάς. Ἓν περίπου ἔτος διῆλθεν ἐνασχολούμενος ἐν τούτοις τοῖς ἀγῶσι [α]. Μετὰ δὲ τὴν εἰς ἔρημον ἐπάνοδον αὐτοῦ, ἐνοχλούμενος ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἐπισκεπτομένων αὐτόν, ἀπεχώρησεν εἰς ἕτερον ὄρος λίαν ὑψηλὸν (τὰ νῦν γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ὄρους τοῦ Μ. Ἀντωνίου) καὶ ἔζη ἐναλλὰξ ἐν τοῖς τρισὶν αὐτοῦ σπηλαίοις. Γενομένης γνωστῆς τῆς αἱρέσεως τοῦ Ἀρείου, ὁ Ἀντώνιος ἐνεφανίσθη πάλιν πρόμαχος τῆς ἀληθείας· τῷ 335 δι' ἐπιστολῆς ἱκέτευσε τὸν Αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον ὑπὲρ τοῦ ποιμένος τῆς Ἀλεξανδρείας Ἀθανασίου, ὑπερορίου τότε ὄντος (1). Ὁ Ἀρειανὸς ἐπίσκοπος

[α] «Μετὰ δὲ ταῦτα, λέγει ὁ μέγας Ἀθανάσιος, κατέλαβε τὴν Ἐκκλησίαν ὁ κατὰ Μαξιμῖνον τὸ τηνικαῦτα γενόμενος διωγμός· καὶ τῶν ἁγίων μαρτύρων ἀγομένων εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἠκολούθησε καὶ αὐτός, ἀφεὶς τὸ μοναστήριον, λέγων· Ἀπέλθωμεν καὶ ἡμεῖς, ἵνα ἀγωνιζώμεθα κληθέντες, ἢ θεωρήσωμεν τοὺς ἀγωνιζομένους. Καὶ πόθον μὲν εἶχε μαρτυρῆσαι· παραδοῦναι δὲ μὴ θέλων ἑαυτόν, ὑπηρέτει τοῖς ὁμολογηταῖς ἔν τε τοῖς μετάλλοις καὶ ἐν ταῖς φυλακαῖς. Πολλή τε ἦν αὐτῷ σπουδὴ ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ἀγωνιζομένους μὲν τοὺς καλουμένους ἐπαλείφειν εἰς προθυμίαν, μαρτυροῦντας δὲ αὐτοὺς ἀπολαμβάνειν καὶ προπέμπειν ἕως τελειωθῶσιν. Ὁ γοῦν δικαστής, βλέπων αὐτοῦ τε καὶ τῶν σὺν αὐτῷ τὸ ἄφοβον, καὶ τὴν εἰς τοῦτο σπουδήν, παρήγγειλε μηδένα τῶν μοναχῶν ἐν τῷ δικαστηρίῳ φαίνεσθαι, μηδὲ ὅλως ἐν τῇ πόλει διατρίβειν. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι πάντες ἔδοξαν κρύπτεσθαι τὴν ἡμέραν ἐκείνην· ὁ δὲ Ἀντώνιος τοσοῦτον ἐφρόντισεν, ὥστε καὶ μᾶλλον πλῦναι τὸν ἐπενδύτην, καὶ τῇ ἑξῆς ἔμπροσθεν ἐφ' ὑψηλοῦ στῆναι, καὶ φαίνεσθαι τῷ ἡγεμόνι λαμπρόν. Πάντων οὖν ἐπὶ τούτῳ θαυμαζόντων, καὶ τοῦ ἡγεμόνος ὁρῶντος, καὶ μετὰ τῆς τάξεως αὐτοῦ διαβαίνοντος, αὐτὸς ἀτρέμας εἱστήκει, δεικνὺς ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν τὴν προθυμίαν· ηὔχετο γὰρ καὶ αὐτὸς μαρτυρῆσαι, καθὰ προεῖπον. Αὐτὸς μὲν οὖν λυπουμένῳ ἐῴκει, ὅτι μὴ μεμαρτύρηκεν· ὁ δὲ Κύριος ἦν αὐτὸν φυλάττων εἰς τὴν ἡμῶν καὶ τὴν ἑτέρων ὠφέλειαν, ἵνα καὶ ἐν τῇ ἀσκήσει, ἣν ἐκ τῶν Γραφῶν αὐτὸς μεμάθηκε, πολλοῖς διδάσκαλος γένηται» (ἐν Β. τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου, κεφ. 46.). Σ. Μ.

(1) Σωζομ. ἐκκλ. ἱστορ. β'. 31. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου πρὸς τὸν ἅγιον Ἀντώνιον

Γρηγόριος καὶ ὁ πολιτικὸς διοικητὴς Ἀλεξανδρείας, ἀρειανὸς ὡσαύτως, ἔλαβον παρ' αὐτοῦ ἐπιτιμητικὰς ἐπιστολάς. Ὁ Ἀντώνιος ἔφευγεν ἀπὸ τῶν ἀρειανῶν ἐκ τοῦ ὄρους αὐτοῦ ὡς ἀπὸ ἰοβόλων ὄφεων, ὡς ἀπὸ προδρόμων τοῦ ἀντιχρίστου. Πλὴν ἀλλ' οὗτοι ἦσαν οὕτως ἀναιδεῖς, ὥςτε ὑπεστήριζον τὰς δόξας αὐτῶν τῷ ὀνόματι τοῦ Ἀντωνίου. Ἐπανελθόντος τοῦ Ἀθανασίου ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, ὁ Ἀντώνιος ἀφίκετο εἰς Ἀλεξάνδρειαν, καὶ ἐν συνόδῳ ἐνώπιον πάντων ἤλεγξε τὴν ἀναίδειαν καὶ ἀσέβειαν τῶν Ἀρειανῶν [α]. Ἡ ὁδοιπορία τοῦ γέροντος Ἀναχωρητοῦ, τὸ ρδ'. ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγοντος, ἦν θρίαμβος τῇ τε ὀρθοδοξίᾳ καὶ αὐτῷ τούτῳ. Πολυπληθὴς λαὸς εἵπετο αὐτῷ, ὡς μεγάλῳ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπῳ, προσδοκῶν εὐλογίαν καὶ θαύματα. Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ τνς'., τῷ ρέ. τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἐξεδήμησε πρὸς Κύριον ὁ Μέγας, ἐντειλάμενος μηδενὶ εἰπεῖν περὶ τοῦ τόπου τοῦ ἐνταφιασμοῦ αὐτοῦ (1) [*].

ἐξεδόθη ὑπὸ Κοτελερίου in Tom. I. Monum. Eccles. Gr. p. 351. f.

[α] Καὶ ψευσαμένων δέ ποτε τῶν Ἀρειανῶν, ὡς ἐκείνοις τὰ αὐτὰ φρονοῦντος, ἠγανάκτει καὶ ἐθυμοῦτο κατ' ἐκείνων. Εἶτα παρακληθεὶς παρά τε τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν ἀδελφῶν πάντων, κατῆλθεν ἀπὸ τοῦ ὄρους· καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, τοὺς Ἀρειανοὺς ἀπεκήρυξεν, αἵρεσιν ἐσχάτην εἶναι λέγων ταύτην, καὶ πρόδρομον τοῦ ἀντιχρίστου. Ἐδίδασκέ τε τὸν λαὸν μὴ εἶναι κτίσμα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μηδὲ ἐξ οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι· ἀλλ' ὅτι ἀΐδιός ἐστι τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας Λόγος καὶ Σοφία . . . Πιστεύσατε δέ, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις πᾶσα ἀγανακτεῖ κατ' αὐτῶν· ὅτι τὸν κτίστην καὶ Κύριον τοῦ παντός, ἐν ᾧ τὰ πάντα γέγονε, τοῦτον τοῖς γενητοῖς συναριθμοῦσι» (Ἀθαν. ἐν β. Ἀντωνίου §. 691) Σ. Μ.

(1) Ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου ἔν τε τῇ ἑλληνικῇ καὶ ρωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ τελεῖται τῇ ιζ'. Ἰανουαρίου.

[*] Πρὶν ἢ ἐγκαταλίπῃ τοὺς συνόντας αὐτῷ, παρεκάλεσεν αὐτοὺς ἅπαξ ἔτι τηρεῖν τὴν παράδοσιν τῶν Πατέρων, καὶ πρὸ πάντων τὴν εὐσεβῆ πίστιν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἣν ἔμαθον ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν, καὶ ἣν πολλάκις ὑπέμνησεν αὐτούς· «ἐγὼ μέν, προσέθηκεν, ὡς γέγραπται, τὴν ὁδὸν τῶν Πατέρων πορεύομαι· ὁρῶ γὰρ ἐμαυτὸν καλούμενον ὑπὸ τοῦ Κυρίου· ὑμεῖς δὲ νήφετε, καὶ τὴν πολυχρόνιον ὑμῶν ἄσκησιν μὴ ἀπολέσητε· ἀλλ' ὡς νῦν ἀρχὴν ἔχοντες, σπουδάσατε τηρεῖν τὴν προθυμίαν ἑαυτῶν. Οἴδατε τοὺς ἐπιβουλεύοντας δαίμο-

§. 107. Ἐκπαίδευσις καὶ συγγράμματα αὐτοῦ.

Διδασκαλεῖον διὰ τὸν μέγαν Ἀντώνιον ἦσαν ἡ ἁγία Γραφὴ καὶ ἡ φύσις, διδάσκαλος δὲ ἡ χάρις τοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ πλέον διαφωτίζουσα αὐτὸν κατὰ τὸ μέτρον τῆς διὰ τῶν ἀγώνων νεκρώσεως τῆς ἰδίας αὐτοῦ σαρκός. Πῶς δύνασαι ζῆν ἐνταῦθα ἄνευ τῆς τῶν βιβλίων παραμυθίας; ἠρώτησεν αὐτόν ποτε εἷς φιλόσοφος. «Τὸ ἐμὸν βιβλίον, ὦ φιλόσοφε, ἡ φύσις τῶν γεγονότων ἐστὶ καὶ πάρεστιν· ὅτε βούλομαι τοὺς λόγους ἀναγινώσκειν τοῦ Θεοῦ» ἀπεκρίνατο ὁ

νας, οἴδατε πῶς ἄγριοι μέν εἰσιν, ἀσθενεῖς δὲ τῇ δυνάμει. Μὴ οὖν φοβηθῆτε αὐτούς, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν Χριστὸν ἀεὶ ἀναπνέετε, καὶ τούτῳ πιστεύετε· καὶ ὡς καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκοντες ζήσατε, προσέχοντες ἑαυτοῖς, καὶ μνημονεύοντες ὧν ἠκούσατε παρ' ἐμοῦ παραινέσεων. Καὶ μηδεμία ἔστω ὑμῖν κοινωνία πρὸς τοὺς σχισματικούς, μήθ' ὅλως πρὸς τοὺς αἱρετικοὺς Ἀρειανούς. Οἴδατε γὰρ πῶς κἀγὼ τούτους ἐξετρεπόμην διὰ τὴν Χριστομάχον αὐτῶν καὶ ἑτερόδοξον αἵρεσιν. Σπουδάσατε δὲ μᾶλλον καὶ ὑμεῖς ἀεὶ συνάπτειν ἑαυτούς, προηγουμένως μὲν τῷ Κυρίῳ, ἔπειτα δὲ τοῖς ἁγίοις· ἵνα μετὰ θάνατον ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς, ὡς φίλους καὶ γνωρίμους, δέξωνται καὶ αὐτοί. Ταῦτα λογίζεσθε, ταῦτα φρονεῖτε· καὶ εἰ μέλει ὑμῖν περὶ ἐμοῦ, καὶ μνημονεύετε ὡς περὶ Πατρός, μὴ ἀφῆτε τὸ σῶμά μου λαβεῖν εἰς Αἴγυπτον, μήπως ἐν τοῖς οἴκοις ἀπόθωνται· τούτου γὰρ χάριν εἰσῆλθον εἰς τὸ ὄρος, καὶ ἦλθον ὧδε. Οἴδατε δὲ καὶ πῶς ἀεὶ ἐνέτρεπον τοὺς τοῦτο ποιοῦντας, καὶ παρήγγελλον παύσασθαι τῆς τοιαύτης συνηθείας. Θάψατε οὖν τὸ ἡμέτερον ὑμεῖς, καὶ ὑπὸ γῆν κρύψατε· καὶ ἔστω τὸ παρ' ἐμοῦ ῥῆμα φυλαττόμενον παρ' ὑμῖν, ὥστε μηδένα γιγνώσκειν τὸν τόπον, πλὴν ὑμῶν μόνων. Ἐγὼ γὰρ ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν ἀπολήψομαι παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἄφθαρτον αὐτό. Διέλετε δέ μου τὰ ἐνδύματα· καὶ Ἀθανασίῳ μὲν τῷ Ἐπισκόπῳ δότε τὴν μίαν μηλωτήν, καὶ ὃ ὑπεστρωννυόμην ἱμάτιον, ὅπερ αὐτὸς μέν μοι καινὸν δέδωκε, παρ' ἐμοὶ δὲ πεπαλαίωται· καὶ Σεραπίωνι δὲ τῷ Ἐπισκόπῳ δότε τὴν ἑτέραν μηλωτήν· καὶ ὑμεῖς ἔχετε τὸ τρίχινον ἔνδυμα. Καὶ λοιπὸν σώζεσθε, τέκνα· ὁ γὰρ Ἀντώνιος μεταβαίνει, καὶ οὐκ ἔτι μεθ' ὑμῶν ἐστι» (Ἀθαν. αὐτόθ. §. 91).

Σ. Μ.

Ἀντώνιος (Σωκρ. ἐκκλ. ἱστορ. δ΄. 23)(*). «Σοφῆς παιδεύσεως οὐκ ἔτυχε,» λέγει ὁ Αὐγουστῖνος, «ἀλλ' ἐγίγνωσκε τὴν ἁγίαν Γραφὴν ἀπὸ

(*) Ὁ Θεῖος οὗτος ἀνὴρ εἶχεν ἔκτακτον δύναμιν πνεύματος. Καὶ τὸ θαυμαστότερον, ὅτι καίπερ μὴ ἐκπαιδευθεὶς τὰς ἐπιστήμας, εἶχε μεγάλην ἀγχίνοιαν, καὶ ἔκρινε πάνυ ὀρθῶς. Ἦλθόν ποτε πρὸς αὐτὸν δύο Ἕλληνες φιλόσοφοι πειράσοντες αὐτόν. Εὑρίσκετο τότε ἐν τῷ ὄρει τῷ ἔξω. Ἐγνώρισεν αὐτοὺς παραυτίκα ἐκ τοῦ προσώπου, καὶ ἠρώτησεν αὐτοὺς διὰ διερμηνέως: «Τί τοσοῦτον ἐσκύλητε, ὦ φιλόσοφοι, πρὸς μωρὸν ἄνθρωπον; τῶν δὲ εἰπόντων, μὴ εἶναι μωρὸν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ μάλα φρόνιμον, ἔφη πρὸς αὐτούς· εἰ μὲν πρὸς μωρὸν ἤλθετε, περιττὸς ὑμῶν ὁ κάματος· εἰ δὲ νομίζετέ με φρόνιμον εἶναι, γίνεσθε ὡς ἐγώ· δεῖ γὰρ τὰ καλὰ μιμεῖσθαι. Καὶ εἰ μὲν ἐγὼ πρὸς ὑμᾶς ἠρχόμην, ἐμιμησάμην ἂν ὑμᾶς· εἰ δὲ ὑμεῖς πρὸς ἐμέ, γίνεσθε ὡς ἐγώ· Χριστιανὸς γάρ εἰμι. Οἱ δὲ θαυμάζοντες ἀνεχώρουν» (Ἀθαν. αὐτόθ. §. 72). Ἄλλοτε προσῆλθόν τινες αὐτῷ βουλόμενοι χλευάσαι αὐτόν, ὅτι οὐκ ἔμαθε γράμματα. Ὁ Ἀντώνιος εἶπε πρὸς αὐτούς: «ὑμεῖς δὲ τί λέγετε; τί πρῶτόν ἐστι, νοῦς ἢ γράμματα; καὶ τί τίνος αἴτιον, ὁ νοῦς τῶν γραμμάτων, ἢ τὰ γράμματα τοῦ νοῦ; Τῶν δὲ εἰπόντων πρῶτον εἶναι τὸν νοῦν, καὶ τῶν γραμμάτων εὑρέτην· ἔφη ὁ Ἀντώνιος· ᾧ τοίνυν ὁ νοῦς ὑγιαίνει, τούτῳ οὐκ ἀναγκαῖα τὰ γράμματα» (αὐτόθ. §. 73). Ἀξιοσημείωτοί εἰσι καὶ οἱ λόγοι, οὓς εἶπε πρὸς τὸν σοφὸν τῆς Ἀλεξανδρείας κατηχητὴν Δίδυμον, τὸν ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ἐκτυφλωθέντα. «Μηδέν, ὦ Δίδυμε, ταραττέτω σε ἡ τῶν αἰσθητῶν ὀφθαλμῶν ἀποβολή· τοιοῦτοι γὰρ σοὶ λείπουσιν ὀφθαλμοί, οἷς καὶ μυῖαι καὶ κώνωπες βλέψαι ἰσχύουσι· χαῖρε δέ, ὅτι ἔχεις ὀφθαλμούς, οἷς καὶ ἄγγελοι βλέπουσι, δι' ὧν καὶ ὁ Θεὸς θεωρεῖται, καὶ τὸ αὐτοῦ φῶς καταλαμβάνεται» (Σωκρ. ἐκκλ. ἱστορ. δ΄. 25). Ἡ φήμη αὐτοῦ ἀφίκετο μέχρι τοῦ Αὐτοκράτορος. Ὅτε ὁ Κωνσταντῖνος καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἔμαθον τὰ κατορθώματα αὐτοῦ, ἔγραψαν πρὸς αὐτόν, ὡς πρὸς πατέρα, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν ἀποκρίνασθαι αὐτοῖς. Ἀλλ' ὁ Χριστοφόρος οὗτος ἀνὴρ οὔτε τὰ γράμματα περὶ πολλοῦ ἐποιεῖτο καὶ οὐκ ἔχαιρεν ἐπὶ τούτοις λίαν. Ἀείποτε ἔμενεν ὁ αὐτός, οἷος καὶ πρὶν ἢ ἐπιστείλωσιν αὐτῷ οἱ βασιλεῖς. Ἐκάλεσε τοὺς μοναχοὺς καὶ εἶπεν αὐτοῖς: «Μὴ θαυμάζετε, εἰ γράφει βασιλεὺς πρὸς ἡμᾶς, ἄνθρωπος γάρ ἐστιν, ἀλλὰ μᾶλλον θαυμάζετε, ὅτι ὁ Θεὸς τὸν νόμον ἀνθρώποις ἔγραψε, καὶ διὰ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ λελάληκεν ἡμῖν» (Ἀθαν. αὐτόθ. §. 81). Σ. Μ.

μνήμης, καὶ ἐνόει ταύτην λίαν καλῶς» ([1]). Ἀκροᾶσθαι καὶ ἀναγινώσκειν τὴν ἁγίαν Γραφὴν ἠγάπα, καὶ ὅτε ἔζη ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ ([2]). Οὐκ ἦν εἰδήμων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἥτις ἦν τότε ἡ γλῶσσα τῆς γενικῆς παιδεύσεως. Ἐν Ἀρσινόῃ, ὡς λέγει ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, ἐδίδασκε τῇ αἰγυπτιακῇ φωνῇ· ἀλλ' αἱ διδασκαλίαι αὐτοῦ δεικνύουσιν ἔκτακτον γνῶσιν τῆς Γραφῆς ([3])· τοιαῦται ὡσαύτως ἦσαν αἱ ὁμιλίαι πρὸς τοὺς ἐρημίτας τῆς Θηβαΐδος, αἱ μεταδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Βιογράφου ([4]). Οἴκοι ἔτι εὑρισκόμενος, ἠκροᾶτο τοῦ Εὐαγγελίου ἐν γλώσσῃ καταληπτῇ αὐτῷ, ἀγνοῶν τὴν ἑλληνικήν, καὶ οἱ λόγοι τοῦ Εὐαγγελίου διήγειραν ἐν αὐτῷ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ καταλιπεῖν τὸν κόσμον([5]). Τοῦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν δείκνυσιν, ὅτι ἤδη ἐν τῷ μέσῳ τοῦ γ'. αἰῶνος ἀνεγινώσκετο ἐν τῇ αἰγυπτιακῇ γλώσσῃ ἡ ἁγία Γραφή, ἡ πηγὴ τῆς πνευματικῆς παιδεύσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ τέλεον διασαφεῖ καὶ βεβαιοῖ τὴν παράδοσιν, ὅτι ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ μακαρίου Ἀντωνίου ἐπιστολαὶ πρὸς τὰς αἰγυπτιακὰς μονὰς καὶ ἐν τῇ αἰγυπτιακῇ γλώσσῃ, μετὰ δὲ ταῦτα μετεφράσθησαν εἰς ἄλλας γλώσσας. Ὁ Ἱερώνυμος γράφει περὶ τοῦ μ. Ἀντωνίου ὅτι «ὑπ' αὐτοῦ ἐγράφησαν εἰς διαφόρους μονὰς ἐν τῇ αἰγυπτιακῇ γλώσσῃ — ἑπτὰ ἐπιστολαὶ ἀπο-

---

([1]) «Nulla scientia litterarum fuerit imbutus, Scripturas tamen divinas et memoriter audiendo tenuisse, et prudenter cogitando intellexisse prædicatur» (de doctr. Christ. in prolog. n. 4).—

([2]) Ἀθανάσ. αὐτόθ.—

([3]) Ἀθανάσ. αὐτόθ. §. 16, 45.

([4]) Αὐτόθ. §. 55.

([5]) Ἀθαν. αὐτόθ. §. 2. «Εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ συνέβη τὸ Εὐαγγέλιον ἀναγινώσκεσθαι, καὶ ἤκουσε τοῦ Κυρίου λέγοντος τῷ πλουσίῳ· Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι . . . (Ματθ. ιθ'. 21). Ὡς δὲ πάλιν εἰσελθὼν εἰς τὸ Κυριακὸν ἤκουσεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Κυρίου λέγοντος· Μὴ μεριμνήσητε περὶ τῆς αὔριον . . .» Ἐν ταῖς πρὸς τοὺς εἰδότας μόνον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὁμιλίαις ἐχρῆτο μεταφραστῇ. Τούτων εἷς ἦν ὁ Εὐλόγιος, λέγων παρὰ τῷ Παλλαδίῳ: «Τούτων τῶν ὅλων λόγων ἑρμηνεὺς αὐτὸς γέγονα τοῦ μακαρίου Ἀντωνίου ἑλληνιστὶ μὴ εἰδότος». Ἄλλος μεταφραστὴς ἦν ὁ Ἰσαάκ· ὁ Ἱερώνυμος λέγει περὶ τοῦ Ἱλαρίωνος: repertis ibi duobus monachis Isaac et Pellisiano, quorum Isaac interpres Antonii fuerat (Vita Hilarionis c. 30).—

στολικοῦ πνεύματος καὶ φράσεως μεσταί, μεταφρασθεῖσαι ἑλληνιστί, καὶ τούτων ἡ ἀρίστη ἐστιν ἡ π ρ ὸ ς τ ο ὺ ς Ἀ ρ σ ι ν ο ΐ τ α ς»(¹). Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ διηγήσει: «περὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν ἀποφθεγμάτων τῶν Πατέρων», ἥνπερ ἀνέγνω ἤδη ὁ Φώτιος, ἀνεφέροντο λέξεις τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου, ἀναγινωσκόμεναι ἐν τῇ πρώτῃ τῶν νῦν γνωστῶν ἐπιστολῶν τοῦ μεγάλου Ἀντωνίου (²). Ἡ δευτέρα τούτων διασώζει τὴν ἐπιγραφὴν π ρ ὸ ς τ ο ὺ ς Ἀ ρ σ ι ν ο ΐ τ α ς, μεθ' ἧς ἀνέγνω καὶ ἐπήνεσε τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὁ Ἱερώνυμος. Μέχρις ἡμῶν διεσώθη οὐ μόνον ἡ ἀρχαία λατινικὴ μετάφρασις τῶν ἑπτὰ ἐπιστολῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ πρωτότυπον ὁλοκλήρου τῆς τετάρτης ἐπιστολῆς, τὸ τέλος τῆς τρίτης, καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς πέμπτης (³). Ἡ γνησιότης τοίνυν τῶν ἐπιστολῶν τούτων ἐστὶν ἀναμφήριστος [α].

(¹) «Antonius monachus . . . misit aegyptiace ad diversa monasteria apostolici sensus sermonisque Epistolas septem, quæ in græcam linguam translatæ sunt, quarnm præcipua est ad Arsenoitas» (de vir. illustr. c. 88).

(²) Φωτ. ἀνάγν. 198. Ἡ διήγησίς ἐστι νῦν γνωστὴ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ λατινικῇ μεταφράσει τοῦ Πελαγίου· ἐνταῦθα εἴρηται: Εἶπεν ὁ Ἀββᾶς Ἀντώνιος: «Ἡγοῦμαι τὸ σῶμα ἔχειν ἐν ἑαυτῷ φυσικὴν κίνησιν». (ἴδ. §. 4 τῆς πρώτης λατινικῆς ἐπιστολῆς).

(³) Τὰ μέρη ταῦτα τοῦ πρωτοτύπου οὐ πρὸ πολλοῦ ἐγένοντο γνωστά. Ἰδ. *Zœga* Catal. Cod. M. SS. Borgian. Cod. Sahid. 181. p. 363. Romæ 1810. Τεμάχια ἄλλων ἐπιστολῶν δείκνυσιν ὁ Μιγγαρέλλης Cätal. Cod. Nanian. Fascic. I. p. 198. Bonon. 1785.

[α] Ὁ πρῶτος ἐκδότης τῶν ἐπιστολῶν τούτων Χαμπέριος (Champerius) ἐν τῇ πρὸς τὸν Ἕκτορα Δάλλον ἐπιστολῇ αὐτοῦ γράφει περὶ αὐτῶν τάδε: «Accepi tandem, quas diu desideravi a te litteras· cumque his simul divi Patris Antonii *Epistolas* septem, quas sacer Theodorus totius monasticæ archipræsul communicaverat;— quas que una et Aegyptiace scriptas, et Græce interpretatas, nuper vero a Valerio Sarasio Latine scriptas, ad me misisti. Quarum gravitatemne an suavitatem plus admirer, nescio. Namque aptissime exorditur Antonius, lucide prophetarum narrat historias, invehit acriter, varie ornat, artificiose complectitur: tam apte, tam ornate, tam copiose, tam pulchre in *Epistolis* oravit Antonius. Quid

Ἐν τῇ ἀραβικῇ μεταφράσει εἰσὶ γνωσταὶ 20 ἐπιστολαὶ τοῦ μεγάλου Ἀντωνίου. Τούτων αἱ ἑπτά εἰσιν αἱ αὐταὶ ἐκεῖναι, αἳ ἀναγινώσκονται ἐν τῇ ἀρχαίᾳ λατινικῇ μεταφράσει, καίπερ ἐν ἄλλῃ εὑρισκόμεναι τάξει. Οὕτως ἡ δευτέρα λατινικὴ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἕκτην ἀραβικήν. Τὸ ἀρχαῖον ἀπόγραφον τῶν εἴκοσιν ἀραβικῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀντωνίου ἐγράφη, ὡς εἴρηται ἐν τῷ τέλει αὐτοῦ, ὑπὸ Αἰγυπτίου τινος μοναχοῦ Ἀβραὰμ καλουμένου τῷ 800, καὶ ἑπομένως αὐτὸς οὗτος ἐγγυᾶται ὑπὲρ τῆς γνησιότητος πασῶν τῶν ἐπιστολῶν. Ταύταις ταῖς ἀναμφηρίστως γνησίαις ἐπιστολαῖς προσθετέα καὶ ἡ βραχεῖα ἐκείνη ἐπιστολὴ τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου πρὸς τὸν Ἀββᾶν Θεόδωρον, ἣν διέσωσεν ὁ ἐπίσκοπος Ἀμμώνιος ἐν τῇ ἐπιστολῇ πρὸς Θεόφιλον τὸν Ἀλεξανδρείας (¹).

Ἐν τῇ ἀραβικῇ μεταφράσει διεσώθησαν ἔτι 80 κανόνες, 20 λόγοι, παραινέσεις, καὶ ἔκθεσις τῶν ἐννοιῶν τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου. Οἱ πρῶτοι (οἱ κανόνες) εἰσιν οἱ αὐτοί, οὓς Βενέδικτος ὁ Ἀνιώνιος ἔτι ἐν τῷ ή. αἰῶνι κατεχώρισε λατινιστὶ ἐν τῇ ἑαυτοῦ συλλογῇ τῶν μοναχικῶν κανόνων (²). Τῶν 20 βραχέων λόγων περὶ τῆς εἰς τὸν Κύριον πίστεως, περὶ τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ, κ. τ. λ., οὐ διαφερόντων τῶν ἐπιστολῶν κατὰ τὸ πνεῦμα, ἡ γνησιότης διαβεβαιοῦται ὑπὸ τῆς κοινῆς παραδόσεως τῶν ἀνατολικῶν· αἱ ἄλλαι Παραινέσεις ἔχουσιν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἁπλοῦν, εὐαγγελικόν, καὶ ἐν μέρει περιέχουσιν ἐκείνας τὰς ἐννοίας καὶ ἀποκρίσεις ὅσαι ἐκ πολλοῦ εἰσι γνωσταὶ κατὰ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ μνημεῖα (³). Τούτοις

hac Antoniana oratione perfectius? quid absolutius? quis modus? quis ordo? Nun quam, mi Hector, æque delectatus sum». Σ. Μ.

(¹) Act. SS. Maii T. 3. p. 70. ἐν τῇ Χριστιαν. Ἀναγν. 1827. ἀριθ. 26.

(²) Ἔκδ. Lucas Holstenius — Codex Regularum quos SS. Patres monachis et virginibus præscrip. Romæ. 1661. 4. 170.

(³) Πάντα τὰ συγγράμματα, τὰ περισωθέντα ἐν τῇ ἀραβικῇ μεταφράσει, ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ Ἀβραὰμ Ἐκκελήνσιος (Abrahamus Ecchellensis). S. Antonii opuscula arab., latin., ed. ab Abrahamo Ecchelensi, Paris. 1646. 8. Τὸ ἀρχαῖον λατινικὸν κείμενον τῶν ἑπτὰ ἐπιστολῶν, ὡσαύτως τὴν λατινικὴν μετάφρασιν πάντων τῶν ἀραβικῶν συγγραμμάτων, ἐξέδωκεν ὁ Γαλλάνδιος

προσθετέον τὸν μακρὸν ἐκεῖνον λόγον πρὸς τοὺς μοναχούς, ὃν διέσωσεν ἡμῖν ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος (1).

§. 108. Ὑπόθεσις καὶ πνεῦμα τῶν Παραινέσεων αὐτοῦ

Αἱ βραχεῖαι ἐπιγραφαὶ τῶν ἑπτὰ ἐπιστολῶν (κατὰ τὴν ἀρχαίαν λατινικὴν μετάφρασιν) δύνανται ἐν μέρει δεῖξαι καὶ τὴν ὑπόθεσιν αὐτῶν. Ἡ πρώτη ἐπιστολὴ πραγματεύεται περὶ ἀποχωρήσεως ἐκ τοῦ κόσμου. Ἡ β΄. περὶ τῶν ἐπιβουλῶν τοῦ διαβόλου καὶ τῶν μέσων τοῦ ἀπαλλαγῆναι αὐτῶν. Ἡ γ΄. περὶ τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ Θεοῦ τῷ ἀνθρώπῳ. Ἡ δ΄. περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ε΄. περὶ τῆς χριστιανικῆς ἐγρηγόρσεως. Ἡ ς΄. περὶ τοῦ γινώσκειν ἑαυτοὺς καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ζ΄. περὶ τοῦ γινώσκειν ἑαυτοὺς μετὰ παραινέσεως κατὰ τοῦ Ἀρείου.

Ἐν ταῖς Παραινέσεσιν αὐτοῦ ὁ μέγας Ἀντώνιος παρίσταται τοιοῦτος, οἷον παρίστησιν αὐτὸν ὁ βίος αὐτοῦ. Ἰδοὺ τί ἔγραφε περὶ τῆς πορείας τῆς ἀσφαλοῦς μορφώσεως τῆς ψυχῆς: «Ὀφείλομεν πρὸ πάντων πειρᾶσθαι γνῶναι ἑαυτούς. Ὁ ἔχων περὶ ἑαυτοῦ ἀκριβῆ γνῶσιν, ἔχει ὀρθὴν γνῶσιν καὶ περὶ τῶν κτισμάτων, ἃ ὁ Θεὸς παρήγαγεν ἐκ τοῦ μηδενός· γινώσκει ὡσαύτως καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ νοεροῦ καὶ ἀθανάτου πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἐγκεκλεισμένου προσκαίρως τῷ φθαρτῷ σώματι, ἵνα ἐν αὐτῷ ποιήσηται ἑαυτὸν τέλειον ἐν ταῖς ἀρεταῖς. Ὁ τοῦτο δὲ γινώσκων, γινώσκει, ὅτι δεῖ ἀγαπᾶν τὸν Θεόν, ὁ δὲ ἀγαπῶν τὸν Θεόν, ἀγαπᾷ πάντας» (2).

Ἰδοὺ ἡ διδασκαλία περὶ τῆς ἡμετέρας καταστάσεως καὶ περὶ τῶν πρὸς διόρθωσιν βοηθημάτων αὐτῆς. «Ἐὰν βουλώμεθα προσχωρῆσαι τῷ Δημιουργῷ ἡμῶν, ὀφείλομεν συνῳδὰ τῷ πνευματικῷ νόμῳ

---

in 4. tom. Bibl. Patr. καὶ ὁ Migne, Patrol. gr. T. 40. Ἡ ρωσσικὴ μετάφρασις τῶν ἐπιστολῶν καὶ τῶν λόγων κατεχωρίσθη ἐν τῇ Χριστιαν. Ἀναγν. 1826—1829. Ἐν τῷ βατικανῷ χειρογράφῳ τοῦ ὀγδόου αἰῶνος ἐμφέρεται συριακὴ ἐπιστολὴ τοῦ μ. Ἀντωνίου πρὸς τοὺς Ἀδελφοὺς (Maii Collect. vet. Patr. T. 5. p. 45-46. T. 4. p. 499.

(1) Ἐν β. Ἀντων.

(2) Ἐπιστ. ς΄. κατὰ τὴν ἀρχαίαν λατινικὴν μετάφρασιν.

ἐπιμελεῖσθαι περὶ ἀπαλλαγῆς τῶν ψυχῶν ἡμῶν ἀπὸ τῶν παθῶν. Τὰ ἄδικα ἡμῶν ἔργα καὶ πολλοὶ διαβολικοὶ πειρασμοὶ ἠσθένωσαν ἡμᾶς· ἡ δύναμις τῶν ψυχῶν ἡμῶν τέλεον σχεδὸν κατεστράφη· καὶ ἡμεῖς ἤδη οὐ δυνάμεθα ὁρᾶν τὴν ἀξίαν τῆς φύσεως ἡμῶν διὰ τὸ δουλωθῆναι ὑπὸ τῶν παθῶν. Οὐκ ἄλλως δυνάμεθα σωτηρίας τυχεῖν, ἢ μόνον διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Γέγραπται γὰρ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «Ὥσπερ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται» (Α΄. Κορινθ. ιέ. 22)· Ὁ Κύριος τοίνυν ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός ἐστιν ἡ ζωὴ πάντων τῶν λογικῶν κτισμάτων, τῶν καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ ποιηθέντων. Αὐτός ἐστιν ἡ ἀληθὴς ὁμοιότης καὶ ἡ ἀμετάτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος εἰκὼν τοῦ Πατρός· ἡ δὲ ὁρατὴ εἰκὼν ἐν τοῖς κτίσμασι μεταβάλλεται, καὶ διὰ τοῦτο ὑπεβλήθημεν θανάτῳ, καίπερ τῆς φύσεως ἡμῶν οὔσης πνευματικῆς καὶ ἀθανάτου. Γεννώμενοι ἐν σώματι, ἤδη ἐσμεν οἰκητήριον τῆς ἁμαρτίας. Ὅτε ἐστερήθημεν πασῶν τῶν δυνάμεων, ὁ δὲ Θεὸς Πατὴρ εἶδε τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν, ὅτι οὐ δυνάμεθα ἐνεγκεῖν τὴν ἐμφάνειαν Αὐτοῦ ἐν τῇ ἰδίᾳ καὶ ἀληθεῖ Αὐτοῦ εἰκόνι, ἐξαπέστειλεν ἡμῖν τὸν μονογενῆ Αὐτοῦ Υἱόν, Ὃς ἀνέλαβε τὸ σῶμα ἡμῶν, ἐπεσκέψατο τὸ κτίσμα Αὐτοῦ καὶ ἐτίμησε δωρεαῖς τοὺς ἁγίους Αὐτοῦ ὑπηρέτας. Οὕτω δή, ἀγαπητά μοι τέκνα, δέομαι ὑμῶν τῇ πρὸς ὑμᾶς ἀγάπῃ μου, προσέλθετε πρὸς τὸν Κύριον ἐξ ὅλης ὑμῶν τῆς καρδίας. . . . . Ὀφείλομεν καθαρίζειν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν, ἐναρμόζειν τὴν θέλησιν ἡμῶν τῇ τοῦ Θεοῦ καὶ ἁγιάζειν πάντα ἡμῶν τὰ αἰσθήματα· ὀφείλομεν ἀδιαλείπτως ἀνανεοῦσθαι, ἵνα ὦμεν ἄξιοι τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. . . . ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀνάστασις Αὐτοῦ ἔθηκαν τὸ θεμέλιον τῇ ἡμετέρᾳ ἀναστάσει, καὶ κατέστρεψαν τὸ κράτος τοῦ θανάτου, τουτέστι τὸν διάβολον, καὶ ἡμεῖς, ἀποφεύγοντες τὴν ἁμαρτίαν, δυνάμεθα γενέσθαι ἀληθεῖς Αὐτοῦ μαθηταί. Ἀγαπητὰ ἐν Κυρίῳ τέκνα μου! τό τε πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα πάνυ τετάραγμαι, ἐνθυμούμενος, ὅτι τετιμήμεθα τοῖς ὀνόμασιν ἁγίων καὶ περιβεβλήμεθα ἐσθῆτα, ἐφ' ᾗ καυχώμεθα ἐνώπιον τῶν ἀπίστων, ἀλλ' ὅμως οὐδαμῶς κοσμούμεθα ἀγαθοῖς ἔργοις. . . ἐγὼ ὁ ἁμαρτωλὸς ὁμολογῶ ὑμῖν περὶ ἐμαυτοῦ, ὅτι ὅτε ὁ Θεὸς ἤγειρε τὸν νοῦν μου ἀπὸ τοῦ ὕπνου τοῦ

θανάτου,— ἅπας ὁ παρελθών, ἅλις μακρὸς βίος μου μετὰ τοῦτο οὐδὲν ἄλλο ἦν, ἢ ἀκατάπαυστος θρῆνος καὶ στεναγμὸς ἐπὶ ταῖς ἁμαρτίαις μου. Τίνι γὰρ δυνάμεθα εὐχαριστῆσαι τῷ Κυρίῳ ἀνθ' ὧν ἐποίησεν ἡμῖν;» (1). Ὁπόσαι ἐνταῦθα ἔννοιαι! καὶ οἷον ἐν αὐταῖς βάθος! Τοῦτό ἐστι κήρυγμα πείρας, καὶ πείρας μακροχρονίου, πείρας ἐμβαθυνούσης τῇ πνευματικῇ φύσει καὶ ταῖς ἀνάγκαις αὐτῆς, γνούσης καὶ ἰδιοποιησαμένης τὸν θησαυρὸν καὶ τὴν δύναμιν τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ! Ἐστὶν ὁμιλία πατρὸς πρὸς τέκνα, πατρός, μαθητεύσαντος ἐπὶ ἑκατὸν ἔτη ἐν τῷ σχολείῳ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀγάπης!

Ἰδοὺ ἔτι διδασκαλία περὶ τῆς ἐνεργείας τῶν ἀγαθῶν καὶ πονηρῶν πνευμάτων ἐπὶ τὴν ψυχήν: «Ἡ μὲν γὰρ τῶν ἁγίων ὀπτασία οὐκ ἔστι τεταραγμένη. Οὐκ ἐρίσει γάρ, οὔτε κραυγάσει, οὐδὲ ἀκούσει τις τῆς φωνῆς αὐτῶν. Ἡσύχως δὲ καὶ πράως γίνεται οὕτως, ὡς εὐθὺς χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν καὶ θάρσος ἐγγίγνεσθαι τῇ ψυχῇ· ἔστι γὰρ μετ' αὐτῶν ὁ Κύριος, ὅς ἐστιν ἡμῶν μὲν χαρά, τοῦ δὲ Θεοῦ Πατρὸς ἡ δύναμις· οἵ τε λογισμοὶ αὐτῆς ἀτάραχοι καὶ ἀκύμαντοι διαμένουσιν· ὥστε καταυγαζομένην αὐτὴν ὑπ' αὐτῆς τοὺς φαινομένους θεωρεῖν. Καὶ γὰρ πόθος τῶν θείων καὶ τῶν μελλόντων αὐτῇ ἐπεισέρχεται, καὶ θελήσει πάντως συναφθῆναι τούτοις, εἰ ἀπήρχετο μετ' αὐτῶν. Ἐὰν δὲ καί, ὡς ἄνθρωποι, τινὲς φοβηθῶσι τὴν τῶν καλῶν ὀπτασίαν, ἀφαιροῦσιν οἱ φαινόμενοι τὸν φόβον παρ' αὐτὰ τῇ ἀγάπῃ. . . . Ἡ δὲ τῶν φαύλων ἐπιδρομὴ καὶ φαντασία τεταραγμένη, μετὰ κτύπου καὶ ἤχου καὶ κραυγῆς· οἵα ἂν γένοιτο νεωτέρων ἀπαιδεύτων καὶ λῃστῶν κίνησις. Ἐξ ὧν εὐθὺς γίνεται δειλία ψυχῆς, τάραχος καὶ ἀταξία λογισμῶν, κατήφεια, μῖσος πρὸς τοὺς ἀσκητάς, ἀκηδία, λύπη, μνήμη τῶν οἰκείων, καὶ φόβος θανάτου· καὶ λοιπὸν ἐπιθυμία κακῶν, ὀλιγωρία πρὸς τὴν ἀρετήν, καὶ τοῦ ἤθους ἀκαταστασία»(2). Τοιαύτη ἡ διδασκαλία ἐκείνου, ὅστις διὰ μακροχρονίου πάλης πρὸς τὴν σάρκα καὶ τὸ αἷμα ἐκα-

(1) Ἐπιστ. ζ'. κατὰ τὸ ἀραβικὸν κείμενον.

(2) Ἀθαν. ἐν β. τοῦ ἁγ. Ἀντωνίου §. 35—36.

θάρισεν ἑαυτοῦ τὸ πνεῦμα καὶ ἐκτήσατο βεβαίαν γνῶσιν τῆς καταστάσεως τῆς ψυχῆς.

§. 109. Ὁ Ἀντώνιος ὡς ἀρχηγὸς τοῦ ἀναχωρητικοῦ μοναχικοῦ βίου.

Καὶ ὁ βίος καὶ τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀντωνίου παριστᾶσιν αὐτὸν ὡς πατέρα τοῦ ἀναχωρητικοῦ μοναχικοῦ βίου. Καὶ ὄντως ὁ Ἀντώνιος ἐστιν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ πολιτεύματος τούτου. Τοῦτο οὐκ ἐννοητέον ἐν τοιαύτῃ ἐννοίᾳ, ὅτι δηλονότι πρὸ αὐτοῦ ἢ πρὸ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Παύλου, οὐκ ἦν παντάπασιν ἐκεῖνο, ὅπερ ὁρῶμεν ἐν τῷ βίῳ τοῦ μεγάλου. Ὁ παρθενικὸς βίος, ἡνωμένος μετὰ αὐστηρῶν ἀγώνων τῆς ἐγκρατείας καὶ προσευχῆς, ἦν τοῖς πιστοῖς ζηλωτὸς ἔτι ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἀπόδειξις τούτου εὕρηται ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν Ἀποστόλων αὐτοῦ, ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ μαθητοῦ τῶν Ἀποστόλων Κλήμεντος, καὶ ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Μεθοδίου περὶ παρθενίας. Ὁ Ὠριγένης ἔγραφεν, ὅτι πλεῖστοι τῶν χριστιανῶν ἠσκοῦντο ἐν διηνεκεῖ παρθενίᾳ (1). Ὁ δὲ διδάσκαλος αὐτοῦ Κλήμης καλεῖ τοὺς ἀνθρώπους τούτους ἐκλεκτοὺς τῶν ἐκλεκτῶν (2). Ὁ δὲ Εἰρηναῖος (3), Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρείας (4), και ἄλλοι (5) μαρτυροῦσιν, ὅτι οἱ τοιοῦτοι ἄνθρωποι οὐ μόνον οὐ κατέλυον κρέας, ἀλλὰ πολλάκις ἀνὰ δύο ἢ καὶ τρεῖς ἡμέρας, ἢ καὶ πλέον διῆγον ἐν νηστείᾳ, καὶ ἠσχολοῦντο περὶ τὴν προσευχήν· τούτους ἄλλως ἐκάλουν ἀσκητάς, ὧν πολλοὶ ἐκοσμήθησαν τῷ μαρτυρικῷ στεφάνῳ (6). Ἀδύνατον ὑποστηρίξαι καὶ τοῦτο, ὅτι δῆθεν οἱ ἀσκηταὶ ἔζων μόνον μεταξὺ τῶν

(1) Κατὰ Κέλσ. βιβλ. ζ'. 48. σ. 365. Πρβλ. βιβλ. ς'. Λόγ. ιθ.' εἰς Ἱερεμίαν §. 7.

(2) Τίς ὁ σωζόμ. πλούσ. §. 36. πρβλ. Στρωμ. βιβλ. γ'. σελ. 538.

(3) Παρ' Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστ. ε'. 24.

(4) Κανον. ἐπιστ.— ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν κανόνων παρὰ Βεβεριδγίῳ Pandect. T. II. p. 3.

(5) Ἐπιφ.—Ἔκθ. τῆς πίστ. §.22.

(6) Τοιοῦτοι παρ' Εὐσεβίῳ: ὁ Πέτρος, ὁ Πάμφιλος— ἀσκηταί, ὁ Σέλευκος— ζηλωτὴς τῶν τῆς θεοσεβείας ἀσκητῶν (περὶ τῶν κατ' αὐτὸν μαρτυρησάντων κεφ. 10, 11,) Ἰουστῖνος ὁ μάρτυς, Λουκιανὸς ὁ μέγας ἀσκητὴς καὶ μάρτυς (Ἀθαν. ἐν Συνόψ. T. 2. σελ. 157.) Σεραπίων ὁ Ἀντιοχείας Hieron. de vir. illustr. §. 76).

ἀνθρώπων. Τοὐναντίον μάλιστα ἐνίοτε τὸ τοιοῦτον ἠδύνατο παρεμποδίσαι αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἐνδελεχοῦς προσευχῆς. Ἀφ' ἑτέρου αὗται αἱ ἀνάγκαι τοῦ χρόνου ἠνάγκαζον πολλοὺς καὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἀναχωρεῖν εἰς τὴν ἔρημον. Ἐπὶ τῶν διωγμῶν δηλονότι τινές, οὐχὶ ἐκ φόβου, ἀλλ ἑπόμενοι τοῖς λόγοις τοῦ Σωτῆρος, ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τῶν διωκτῶν. Αὐτὸς ὁ Ἀντώνιος μαρτυρεῖ: « Ἐξ ἀρχῆς, ἅμα ἠρξάμην διάγειν βίον μοναχικόν, οὐδαμοῦ ὑπῆρχε κοινόβιον, ἐν ᾧ ἦν δυνατὸν μεριμνᾷν περὶ τῆς τῶν ἄλλων σωτηρίας· ἀλλ' ἕκαστος τῶν ἀρχαίων μοναχῶν μετὰ τὸ τέλος τοῦ διωγμοῦ ἠσκεῖτο ἰδίᾳ. Ἀλλ' ἐν τῷ τελευταίῳ χρόνῳ ὁ πατὴρ ὑμῶν (ὁ μέγας Παχώμιος) τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ ἐτέλεσε τὸ οὕτω σωτήριον ἔργον» (¹). Τί δὲ ἐποίησεν ὁ μέγας Ἀντώνιος; Ἐπειδὴ ἀναμφίβολόν ἐστιν, ὅτι οὐχὶ πάντες οἱ ἀσκηταὶ διῆγον ἀληθῆ μοναχικὸν βίον, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ διωγμοὶ ὁτὲ μὲν διεσκόρπιζον αὐτούς, ὁτὲ δὲ ἐθέριζον αὐτοὺς ὡς στάχυας, ὁπότε καὶ ὁ βίος καὶ ἡ ἱστορία αὐτῶν οὐκ ἦσαν τοῖς πᾶσι γνωστά, διὰ τοῦτο ἔπρεπεν, ἵνα τὸ μερικὸν καὶ ἧττον γνωστὸν λάβῃ γενικὸν κανόνα. Τοῦτο ἀπέκειτο τῷ μεγάλῳ Ἀντωνίῳ τελέσαι. Διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ αὐστηροτάτου αὐτοῦ βίου ἐδόξασεν ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ τὴν μοναχικὴν πολιτείαν, καὶ διὰ τοῦ πνεύματος τῆς χάριτος τῆς οὕτως ἀφθόνως ἐνοικησάσης αὐτῷ, ἤγειρε τὸν πρὸς μίμησιν αὐτοῦ ζῆλον, ὁπότε ἤδη καὶ μείζων εὐκολία ἦν μιμεῖσθαι τὸ μέγα παράδειγμα, καὶ αἱ ἔρημοι κατῳκήθησαν οὐχὶ ὑφ' ἑνὸς ἢ δύο, ἀλλὰ ὑπὸ χιλιάδων ἀναχωρητῶν. Ὅθεν ὁ μακάριος Ἱερώνυμος γράφει περὶ αὐτοῦ: « Λέγουσιν, ὅτι ὁ Ἀντώνιος ἐστιν ἡ κεφαλὴ τῆς τοιαύτης (τῆς μοναδικῆς) πολιτείας· ἀλλὰ τοῦτο ἐν μέρει μόνον ἐστὶ δίκαιον· διότι οὐχὶ τοσοῦτον αὐτὸς πρὸ πάντων, ὅσον αὐτὸς ἤγειρε τὸν ζῆλον πάντων πρὸς μίμησιν» (²). Περαιτέρω, αἱ ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου ἀναφερόμεναι λέξεις τοῦ Ἀντωνίου δεικνῦσιν, ὅτι ὁ Μέγας Ἀντώνιος οὐκ ἦν ἀρχηγὸς τῆς ἰδίως κ ο ι ν ο β ι α κ ῆ ς μοναχικῆς πολιτείας, ἀλλ' ἡγίασε τὸν ἀναχωρητικὸν βίον, καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐν

(¹) Πρ. τοῦ ὁσίου Παχωμίου §. 77. παρὰ Πανεβρόλ. Act. Sanct. ad 14 Maii.

(²) Vita S. Pauli Eremitæ. Stud. Mathiæ, Neotsadii, Austriæ, 1760. 4.

τούτῳ, ὅτι ἑκατοντάδες ἀναχωρητῶν ἔκτιζον τὰς καλύβας αὐτῶν οὐχὶ πλησίον ἀλλήλων, ἀλλὰ καὶ οὐχὶ μακρὰν τῆς τοῦ μεγάλου Ἀντωνίου, οὗτινος τὸ παράδειγμα καὶ αἱ διδασκαλίαι ἐχρησίμευον ὡς κανὼν τοῦ μονήρους βίου. Ἰδοὺ ἡ μεγάλη ἐκείνη θέσις, ἣν κατὰ τὸν προορισμὸν τοῦ Κυρίου τῆς Ἐκκλησίας καὶ κατὰ τὴν Αὐτοῦ χάριν κατέχει ὁ μέγας Ἀντώνιος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ!

§. 110. Ὁ ἀββᾶς Ἀμμοῦν καὶ αἱ παραινέσεις αὐτοῦ.

Εἷς τῶν πνευματικῶν φίλων Ἀντωνίου τοῦ μεγάλου ἦν ὁ ὅσιος Ἀμμοῦν, ἀρχηγὸς τῶν ἐν Νιτρίᾳ ἀναχωρητῶν. Οἱ πλούσιοι καὶ εὐγενεῖς γεννήτορες ἠνάγκασαν τὸν τὸ κβ'. ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἄγοντα Ἀμμοῦν ἀγαγέσθαι γυναῖκα· ἀλλὰ κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου ἔπεισε τὴν σύζυγον αὐτοῦ δοῦναι ὑπόσχεσιν παρθενίας, καὶ συνέζησεν αὐτῇ δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη ὡς ἀδελφὸς μετ' ἀδελφῆς· διεῖλε τὸν χρόνον αὐτοῦ εἰς προσευχὴν καὶ ἐργασίαν, — εἰργάζετο κῆπον καὶ ἐτρέφετο φυτοῖς μόνον (¹). Τέλος ἡ εὐσεβὴς καὶ παρθένος γυνὴ ἔλεξε πρὸς αὐτὸν τοιάδε: «οὐ πρέπον ἀσκοῦντί σοι σωφροσύνην ὁρᾶν ἐν τῷ σῷ οἰκήματι θήλειαν. Διό, εἰ δοκεῖ, ἕκαστος ἰδίᾳ τὴν ἄσκησιν ποιησώμεθα». Ὁ Ἀμμοῦν εὐχαριστήσας τῷ Θεῷ ἐπὶ τοῖς βεβουλευμένοις τῇ γυναικί, εἶπε: «σὺ μὲν δὴ τοῦτον τὸν οἶκον ἔχε· ἐγὼ δὲ ἕτερον ἐμαυτῷ ποιήσω». Καταλαβὼν δ' ἔρημον τόπον πρὸς μεσημβρίαν τῆς Μαρείας λίμνης, περὶ τὴν Σκήτην καὶ τὸ καλούμενον τῆς Νιτρίας ὄρος, ἐφιλοσόφησεν ἐνταῦθα δύο καὶ εἴκοσιν ἔτη. Οὐκ ὀλίγοι ἀναχωρηταὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ. Αὐτός τε καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἔζων ἐν καλύβαις, ἕκαστος ἰδίᾳ καὶ κατὰ τὸν κανόνα αὐτοῦ (²). Ὁ ἅγιος Ἀντώνιος συνεβούλευσεν οἰκοδομῆσαι μοναστήριον, καὶ τὴν συμβουλὴν αὐτοῦ ἐδέξατο ὁ ἅγιος Ἀμμοῦν. Περὶ τὸ τέλος τοῦ δ'. αἰῶνος ἦσαν ἤδη ἐπὶ τοῦ ὄρους τῆς Νιτρίας περὶ τὰς 50 μονάς (³). Ἡ δόξα τοῦ ἁγίου Ἀμμοῦν εἵλκυσε πρὸς αὐτὸν μαθητὰς ἐξ ἀπωτάτων χωρῶν, ἐν οἷς ἦν ὁ ἅγιος Μίλλης, ὁ Σού-

(¹) Σωκρ. δ'. 23.
(²) Σωζόμ. ά. 14.
(³) Παλλάδ. ἐν τῷ έ. κεφαλ. τοῦ Λαυσαϊκοῦ· Κασσιαν. Collact. Patrum. Ἀθαν. ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου.

σων ἐπίσκοπος καὶ μετὰ ταῦτα μάρτυς(1). Ὅτε δὲ ὁ μακάριος Ἀμμοῦν ἐτελεύτησεν, ὁ μέγας Ἀντώνιος ἐθεάσατο τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τὸν οὐρανὸν ἀναγομένην, θείων δυνάμεων σὺν ψαλμῳδίαις ἡγουμένων. Τοῦτο συνέβη τῷ τνζ΄. σωτηρίῳ ἔτει (2).

Ὁ πατὴρ τῆς ἐρήμου κατέλιπε 19 παραινετικὰ κεφάλαια, πλήρη πνευματικῆς σοφίας (3).

§. 111. Παχώμιος ὁ μέγας.

Ὡς ὁ μέγας Ἀντώνιος ἦν ὁ θεμελιωτὴς ἰδίως τοῦ ἀναχωρητικοῦ μοναχικοῦ βίου, οὕτως ὁ μέγας Παχώμιος ἦν ὁ πατὴρ τοῦ πολιτεύματος τῶν κοινοβιατῶν, δι' ὧν κατῴκισε τὰς ὄχθας τοῦ Νείλου ἐν τῇ ἄνω Αἰγύπτῳ. Υἱὸς ὑπάρχων ἐθνικῶν γονέων ἐκ τῆς Θηβαΐδος καὶ ἄγων τὸ ιή. ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, κατὰ τὸν χρόνον τοῦ πρὸς Μαξιμῖνον πολέμου Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου (τῷ 312), ἐλήφθη εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἡ πεῖρα τῆς ἀγάπης τῆς δειχθείσης αὐτῷ τε καὶ τοῖς συνεταίροις αὐτοῦ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, βαθέως συνεκίνησαν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ· ὁ πόλεμος ἔλαβε πέρας καὶ αὐτὸς ἐβαπτίσθη. Ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τοῦ βαπτίσματος ᾐσθάνθη ἐν ἑαυτῷ νέαν ζωήν, καὶ μετὰ τοῦτο κατέφυγε πρὸς τὸν αὐστηρὸν ἀσκητὴν Παλαίμωνα πρὸς ἐγγύμνασιν αὐτοῦ ἐν τοῖς χριστιανικοῖς ἀγῶσι. Μετὰ τοῦ Παλαίμωνος διήγαγε δέκα ἔτη (4). Τῷ τκέ., ἐν ᾧ

(1) Ἰδ. Μαρουθᾶ ἱστορ. τῶν ἐν Περσίᾳ μαρτύρων. Χριστιαν. Ἀνάγν. 1827. Geschichte d. Martyrer d. Morgenlandes f. 54, Insbruck 1836.

(2) Ἀθαν. ἐν β. τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου. Σωκρ. δ΄. 23. Σωζόμ. ά. 14. Ἡ μνήμη τοῦ ὁσίου Ἀμμοῦν τελεῖται τῇ δ΄. Ὀκτωβρίου.—

(3) Ὁ Γεράρδος Οὐόσσιος ἐξέδωκεν ἐν λατινικῇ μεταφράσει τὰ κεφάλαια τοῦ ὁσίου Ἀμμοῦν μετὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ὁσίου Ἐφραίμ. Opera S. Ephræmi Syri T. 2. Romæ 1589. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ τὰ κεφάλαια ταῦτα μένουσιν ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς Βιενναίας Βιβλιοθήκης, Cod. 155—156· ἀλλ' ἐν μόνῳ τῷ 155 κωδ. διεφθάρησαν ὑπὸ μεταγενεστέρας χειρὸς (Lambecii Comm. T. 3. ed Kollar). Ἐν δὲ τῇ συνοδ. Βιβλιοθήκῃ τῆς Μόσχας διασώζονται ἐν τῷ ἀρχαίῳ εἴδει.

(4) Ὁ βίος τοῦ ἁγίου Παχωμίου, συγγραφεὶς ὑπό τινος τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἐξεδόθη in Actis SS. Jun. T. 3. παρὰ Μιγνίῳ Patrol. 109 Cat. T. 73. Ἐν τῇ κοπτικῇ γλώσσῃ

προσηύχετο ἐν Ταβεννήσῳ, ἤκουσε φωνῆς: «κατοίκησον ἐνταῦθα καὶ οἰκοδόμησον μονήν· πρὸς σὲ συναθροισθήσονται πολλοὶ μοναχοί». Σύναμα δὲ ἐνεφανίσθη αὐτῷ Ἄγγελος μετὰ χαλκίνης πλακός, ἐν ᾗ ἦσαν ἐγκεχαραγμένοι οἱ κανόνες τοῦ μοναδικοῦ κοινοβίου. Ὁ Παχώμιος ὑπήκουσε τῇ θείᾳ κλήσει καὶ ταχέως συνέρρευσαν πρὸς αὐτὸν ζηλωταὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Τὸ παράδειγμα τοῦ Παχωμίου ἐκύρωσε τοὺς κανόνας ἐκείνους, οὓς ὥρισε διὰ τὴν ζωὴν αὐτῶν, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μετ' αὐτοῦ βιωσάντων ἀνέβη μέχρι τῶν 1,300 [*]· οὐ μὴν ἀλλὰ κατὰ τοὺς κανόνας αὐτοῦ ἔζων καὶ ἐν ἄλλαις μοναῖς (¹). Ὁ μέγας Ἀββᾶς Παχώμιος «ὁ τὰ μάλιστα φιλάνθρωπος καὶ θεοφιλὴς εἰς ἄγαν, ὥστε προειδέναι τὰ ἐσόμενα, καὶ θείοις ἀγγέλοις ὁμιλεῖν πολλάκις» (²), ἐξεδήμησε πρὸς Κύριον τῷ τμή. σωτηρίῳ ἔτει (³).

«Ὁ Παχώμιος ἀνὴρ πλήρης ἀποστολικῆς χάριτος ἔν τε τῇ διδασκαλίᾳ καὶ τῇ θαυματουργικῇ δυνάμει, ἔγραψε κανόνα, ὃν ἔλαβε παρ' Ἀγγέλου, ὡς λέγουσι περὶ αὐτοῦ αἱ ἀρχαῖαι εἰδήσεις (⁴), Ὁ ἅγιος Παχώμιος ἔγραψε τὸν κανόνα αὐτοῦ ἐν τῇ αἰγυπτιακῇ γλώσσῃ. Ὁ δὲ μακάριος Ἱερώνυμος μετέφρασε (τῷ 404) αὐτὸν λατινιστὶ κατὰ πιστὸν ἑλληνικὸν ἀπόγραφον (⁵).

πληροφορίαι περὶ τοῦ ἁγίου Παχωμίου εὕρηνται παρὰ τῷ Ζωήγῳ Catal. cod. copt. Mass . . . in Museo Borgiano, Romæ 1810. Ἐνταῦθα cod. memph. 45—46. Cod. Said. 177. copt. et lat. p. 75—85. Sahrd. p. 371.

[*] Κατὰ τὸν σοφὸν διδάσκαλον Κ. Κοντογόνην, ἡ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Παχωμίου συστηθεῖσα κοινότης τῶν μοναχῶν, ζῶντος ἔτι αὐτοῦ, περιελάμβανε 3,000 μοναχούς. Σ. Μ.

(¹) Παλλάδ. ἐν Λαυσαϊκῷ λή. ἐπιστ. Ἀμμωνίου πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Θεόφιλον §. 5, 6. Σωζόμ. γ'. 14.

(²) Σωζ. γ'. 14.

(³) Vita S. Pachomii. Ἡ μνήμη αὐτοῦ ἑορτάζεται ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ τῇ ιέ. Μαΐου.—

(⁴) Γεννάδ. de vit. illustr. Τὸ αὐτὸ γράφουσιν ὁ Παλλάδιος Λαυσ. κεφ. 38. Σωζόμ. ἐκκλ. ἱστορ. γ'. 14.

(⁵) Οὕτω λέγει ὁ Ἱερώνυμος ἐν τῷ προλόγῳ τῆς μεταφράσεως. Ἡ λατινικὴ μετάφρασις τοῦ κανόνος κατεχωρίσθη ὑπὸ Βενεδίκτου, Ἀββᾶ τῆς Ἀνιανῆς μονῆς, ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ γενομένῃ συλλογῇ τῶν κανόνων. Τὸ νῦν γνωστὸν ἑλληνικὸν κείμενον θεωρητέον ὡς σύνοψις τῶν κανόνων τοῦ

Ὁ κανὼν τοῦ ἁγίου Παχωμίου ἐστὶν ὁ πρῶτος κανὼν τοῦ μοναχικοῦ κοινοβίου. Ἰδοὺ ἐν συνόψει ἡ ὑπόθεσις αὐτοῦ.

1) Ὅτε ἐμφανίζεται ὁ βουλόμενος εἰσελθεῖν εἰς τὴν μονήν, ὁ ἡγούμενος παραδίδωσιν αὐτὸν ἐμπείρῳ γέροντι, ἵνα δοκιμάσῃ τὰς διαθέσεις αὐτοῦ. Ἐπὶ δέκα ἢ καὶ πλείονας ἡμέρας ἐκτὸς τοῦ μοναστηρίου ὀφείλει προσπίπτειν ἐνώπιον τῶν ἀδελφῶν καὶ ὑφίστασθαι ὄνειδος. Οὐ δεῖ δέχεσθαι παρ' αὐτοῦ ἀργύριον, ἢ ἕτερόν τι διὰ τὴν μονήν, ὅπως μὴ μετὰ ταῦτα ὑπερηφανεύηται καὶ παρέχῃ τοῖς ἀδελφοῖς ἀνησυχίαν ταῖς ἑαυτοῦ ἀπαιτήσεσι. Δίδοται αὐτῷ μοναστηριακὴ ἐνδυμασία, ἡ δὲ κοσμικὴ λαμβάνεται ὑπὸ φύλαξιν. Εἰ φανήσεται ἀπειθῶν ἢ γογγύζων, ἀποδιδοῦσιν αὐτῷ τὸ πρῶτον ἔνδυμα αὐτοῦ καὶ ἀποστέλλουσιν εἰς τὸν κόσμον (1).

2) Ὁ γενόμενος δεκτὸς ἐν τῇ μονῇ μετὰ ἓν ἔτος κατατάσσεται ἐν τοῖς ἀδελφοῖς. Τὸ πρῶτον ὀφείλει μαθεῖν τὸν κανονισμὸν τῆς μονῆς· ἔπειτα ὁρίζεται αὐτῷ ἀναγινώσκειν δώδεκα ψαλμοὺς καὶ δύο ἀναγνώσματα ἐκ τοῦ Ἀποστόλου. Εἴ ἐστιν ἀγράμματος, πορεύεται τὴν πρώτην, τὴν ἕκτην, καὶ ἐννάτην ὥραν πρὸς γέροντά τινα ἀκροασόμενος τοῦ κανόνος. Ὁ νεωστὶ εἰσελθὼν ἐν τῇ μονῇ, ἀσχολεῖται περὶ τὴν ὑπηρεσίαν τῶν προσερχομένων αὐτῇ ξένων καὶ τῶν ἀδελφῶν. Ἐὰν ὑπηρετῇ μεθ' ὑπομονῆς καὶ ἐν ταπεινότητι, γίγνεται δεκτὸς ἐν τῇ κοινότητι (2).

3) Οἱ ἀδελφοὶ συναθροίζονται τρὶς εἰς κοινὴν προσευχήν· τὴν ἡμέραν, τὸ ἑσπέρας, καὶ τὴν νύκτα. Ὅταν ἡ φωνὴ τῆς σάλπιγγος καλῇ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν συνάθροισιν, ἕκαστος παραχρῆμα ἐξέρχεται τοῦ κελλίου αὐτοῦ, οὕτως ὥστε καὶ ὁ γράφων ῥίπτει τὴν γραφίδα μὴ τολμῶν τελέσαι τὸ ἐν τῷ μεταξὺ ἀρξάμενον στοιχεῖον (3).

Παχωμίου. Ὁ Παλλάδιος λέγει, ὅτι, κατὰ τὸν κανόνα, οἱ ἀδελφοὶ ἐκάθηντο ἐν τῇ τραπέζῃ μετὰ κεκαλυμμένου προσώπου. Ἐν τῷ νῦν ἑλληνικῷ κανόνι οὐδὲ λέξις ἐστὶ περὶ τούτου, ἀλλ' ἔστι παρὰ τῷ Ἱερωνύμῳ· Regula S. Pachomii inter opera Hieronymi, Patrolog. T. 23. Τὸ ἑλληνικὸν σύντομον κείμενον in Patrol. gr. t. 40 p. 947—952· ἀμφότερα παρὰ Γαλλανδίῳ in 4. T. Bibl. Patrum.—

(1) Regul. 49.

(2) Regul. 139—140.

(3) Regul. 9, 10, 121.

Τρὶς τῆς ἑβδομάδος — τὴν τετάρτην, τὴν παρασκευήν, καὶ τὴν Κυριακήν, ὁ Ἡγούμενος προτίθησι διδασκαλίαν (1).

4) Οἱ ἀδελφοὶ ἐσθίουσι κατὰ τὴν μεσημβρίαν, ἐκτὸς τῆς Τετάρτης καὶ Παρασκευῆς, ὅτε οἱ μοναχοὶ οὐδὲν ἐσθίουσιν. Ἡ τράπεζά ἐστι τοῖς πᾶσι κοινή. Οὐδεὶς ἔχει τὸ δικαίωμα ἐσθίειν τι ἐκτὸς τῆς τραπέζης, οὔτε λάχανα, οὔτε ὀπώρας. Ἐάν τις εὕρῃ ὀπώρας ὑπὸ δένδρον ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐργασίας, ὀφείλει τιθέναι αὐτὰς παρὰ τὴν ρίζαν τοῦ δένδρου. Ἐν τῷ καιρῷ τῆς τραπέζης οἱ ἀδελφοὶ ἄγουσι σιωπήν, καὶ κάθηνται, ἔχοντες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κουκούλαν, ἵνα μὴ σκανδαλισθῇ δι' οἵου δήποτε ὁ ὀφθαλμός. Ἐξερχόμενοι ἐκ τῆς τραπέζης, ἢ καὶ ἐκ τοῦ ναοῦ, πρὸς οὐδένα διαλέγονται (2).

5) Ἐὰν ὁρίζηται γενικὴ ἐργασία, ὁ Ἡγούμενος προηγεῖται καὶ τούτῳ ἕπονται οἱ ἀδελφοὶ ἐν σιωπῇ (3). Ἀνάγκης οὔσης πέμψαι τινὰ ἐκ τῆς μονῆς δι' ἔργον, πέμπει αὐτὸν ὁ Ἡγούμενος οὐ μόνον, ἀλλὰ μεθ' ἑτέρου· ὡς τόπον δὲ διανυκτερεύσεως ἐκλέγουσιν ὀρθόδοξον μονήν(4). Ὁ Ἀββᾶς ἐστιν ὁ Προεστὼς τῆς μονῆς. Οἱ οἰκονόμοι μεριμνῶσι περὶ τῆς τροφῆς καὶ ἐνδυμασίας τῶν ἀδελφῶν, καὶ αὐτὸς ὁ Ἡγούμενος οὐ δύναται λαβεῖν τι τῶν πραγμάτων τῶν ὑπὸ τοῦ οἰκονόμου φυλασσομένων ἄνευ τῆς ἀδείας αὐτοῦ. Ὁ τῆς ἑβδομάδος ἐπόπτης μετὰ τὴν ἑωθινὴν προσευχὴν αἰτεῖται παρὰ τοῦ Ἀββᾶ διαταγάς, ἃς διαμηνύει κατὰ τοὺς οἴκους. Ὁ δὲ ἀρχηγὸς τοῦ οἴκου παρατηρεῖ, εἰ ἐγένοντο τὰ πάντα, ὡς δεῖ, διδάσκει τοὺς μὴ ἐμπείρους, καὶ καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα δίδωσι τῷ Ἀββᾷ λόγον περὶ τῶν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ γενομένων (5).

6) Πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν ἀσθενῶν καὶ ὑπεργήρων ὁρίζεται ἴδιος

(1) Regul. 115, 138, 21.
(2) Regul. 112, 115, 138.
(3) Regul. 94.
(4) Regul. 54, 56.
(5) Regul. 25, 27, 31, 35, 39—41. Ὁ Ἱερώνυμος ἐν τῇ ἐξηγήσει τῶν κανόνων τούτων σημειοῖ, ὅτι ἐν ἑκάστῃ τῶν μονῶν τοῦ Παχωμίου ὑπῆρχον μέχρι 30 καὶ 40 οἴκων, καὶ ἐν ἑκάστῳ αὐτῶν ἔζων περὶ τοὺς 40 ἀδελφούς. Οἱ μοναχοὶ ἐν τοῖς οἴκοις ἐτάσσοντο κατὰ τὸ εἶδος τῆς ἐργασίας, περὶ ἣν ἠσχολοῦντο. Ἐν τούτῳ μὲν ἔζων οἱ πλέκοντες τὰ πλέγματα· ἐν ἐκείνῳ δὲ οἱ ὑφαίνοντες ὑφάσματα, ἐν τῷ ἄλλῳ οἱ τέκτονες, καὶ οὕτω καθεξῆς (Præfat. ad Reg. 2, 6).

οἶκος. Περὶ αὐτῶν φροντίζουσιν ἰδιαίτεροι γέροντες, καὶ ἐκτὸς τούτων οὐδεὶς ὀφείλει εἰσέρχεσθαι εἰς τὸ νοσοκομεῖον. Ἡ τροφὴ τῶν ἀσθενῶν ἐστιν ἰδία καὶ ἀνάλογος τῇ ἀσθενείᾳ ἑκάστου (¹).

7) Οἱ παῖδες, ἐκτὸς τῆς ἀναγνώσεως, διδάσκονται ἐργόχειρα, ἀλλὰ πρὸ πάντων τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν προσευχήν. Ἡ τροφὴ αὐτῶν—ἐν τῇ τραπέζῃ, αἱ δὲ ποιναὶ—ἀνάλογοι ταῖς δυνάμεσι καὶ τῷ παιδικῷ χαρακτῆρι(²). Τοιαύτη ἡ ὑπόθεσις τοῦ κανόνος τοῦ ἁγίου Παχωμίου!—

Ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ αὐτοῦ μακαρίου Ἱερωνύμου ἀφίκοντο μέχρις ἡμῶν: παραίνεσις τοῦ ἁγίου Παχωμίου, πλήρεις πρᾳότητος καὶ ἀγάπης, καὶ ἐπιστολαὶ πρὸς τοὺς συμμετασχόντας αὐτῷ τῆς τῶν μοναχῶν διοικήσεως (³): τρεῖς πρὸς τὸν Ἀββᾶν Σύρον, δύο πρὸς τὸν Κορνήλιον, δύο εἰς πάσας τὰς μονάς, μία πρὸς τοὺς ἀδελφούς, τοὺς κείροντας τὰ πρόβατα, καὶ τρεῖς προρρήσεις μυστηριώδεις σημείοις γραφεῖσαι (⁴).

Ἐν τῇ ἐπιστολῇ εἰς τὰς μονὰς προσκαλῶν πάντας «πρὸς τὴν ἡμέραν τῆς ἀφέσεως ἐν τῷ μηνὶ Αὐγούστῳ», γράφει: «ἐγγὺς ὁ χρόνος, ἵνα κατὰ τὴν προτέραν, τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν, συναθροισθῆτε, ἁγίως ἑορτάσοντες τὴν ἡμέραν τῆς καταπαύσεως πάντων τῶν ἔργων (remissio omnium rerum). Ἕκαστος ὀφείλει, κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν ἐντολήν, ἀφιέναι τοῖς ἑαυτοῦ ἀδελφοῖς τὰ ὀφειλήματα, τὰς ὕβρεις, τὰς ἀδικίας. Πᾶσα ἔρις ἐκβληθήτω τοῦ ἁγίου ὁμίλου». Οὐκ ἔστιν ἐνταῦθα ἡ ἀρχὴ τῆς νηστείας τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου;—

§. 112. Βίος τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας.

Α) Ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου.

Οὐδεὶς τῶν ποιμένων τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἔσχεν ἐπὶ τῶν γεγονότων τοῦ αἰῶνος τηλικαύτην ἐπιρροήν, ἡλίκην ὁ ἅγιος Ἀ-

(¹) Regul. 42, 43, 47, 52, 53.
(²) Regul. 172, 173.
(³) Patrol. curs. compl. T. XXIII. p. 77—88.
(⁴) Ἅπασαι αἱ ἐπιστολαὶ αὗται ἦσαν γνωσταὶ τῷ Γενναδίῳ (de Scriptor. eccles. c. 7.), καὶ τῷ Τριθεμίῳ (lib. de Scriptor. eccles.).

θανάσιος ὁ Ἀλεξανδρείας, ὁ εὐσταθὴς καὶ θερμὸς πρόμαχος τῆς ὀρθοδοξίας κατὰ τῶν Ἀρειανῶν [α].

Ἡ Ἀλεξάνδρεια, ὁ τόπος τῆς γεννήσεως τοῦ Ἀθανασίου, παρεῖχεν αὐτῷ πολλὰ μέσα πρὸς μόρφωσιν τοῦ νοῦ καὶ κτῆσιν ποικίλων γνώσεων (1). Νυκτός τε καὶ ἡμέρας ἠσχολεῖτο κατ' ἰδίαν περὶ τὴν ἐκμάθησιν παντός, ὅ,τι ἀνεφέρετο πρὸς τὴν ἁγίαν πίστιν· καὶ τὰς βίβλους τῆς ἁγίας Γραφῆς, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, οὕτως ἐξεμελέτησεν ὡς οὐδεμίαν ἕτερος (2). Τῇ τοῦ νοῦ δὲ

[α] «Τὸ πρῶτον ὄνομα, λέγει ὁ κλεινὸς Βιλλεμαῖνος, ὅπερ ἀπαντῶμεν ἐν τοῖς Χριστιανικοῖς χρονικοῖς τοῦ τετάρτου αἰῶνος, ἐστὶν τὸ τοῦ Μ. Ἀθανασίου. Ὁ βίος αὐτοῦ, οἱ ἀγῶνες, ἡ μεγαλοφυΐα συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπίδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ μᾶλλον, ἢ ἅπασα ἡ δύναμις τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἠγωνίσατο ἐκ διαδοχῆς κατὰ τῶν ἐθνικῶν, τῶν αἱρετικῶν, τῶν φθονούντων τῇ δόξῃ αὐτοῦ ἐπισκόπων καὶ τῶν ὑπὸ τῆς ὑψηλόφρονος αὐτοῦ ἀνεξαρτησίας προσβληθέντων ἐπισκόπων· ἐν δὲ τῷ θυελλώδει τούτῳ σταδίῳ οὐκ ἔσχε στιγμὴν ἀναπαύσεως, ἢ ἀσθενείας. Ἐν αὐτῷ δείκνυται νέος χαρακτήρ, ἀνήκων εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ χριστιανικοῦ προσηλυτισμοῦ, χαρακτὴρ πολιτικοῦ οὕτω βαθέος, ὅσον ἡ ψυχὴ ἦν ἀτρόμητος. Οὐκ ἦν πλέον ἡ πρώτη ἐκείνη σφοδρότης τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὅστις ἔτρεχε πρὸ τοῦ θανάτου, ἢ ἐδέχετο αὐτὸν μετὰ χαρᾶς. Ὁ Ἀθανάσιος ζητεῖ τὸν θρίαμβον, καὶ οὐ τὸ μαρτύριον. Ὁ Ἀθανάσιος εἴτε ὡς ἀρχηγὸς μερίδος, εἴτε ὡς ἀρχηγὸς ἔμπειρος, αἰσθανόμενος ἑαυτὸν ἀναγκαῖον τοῖς ἑαυτοῦ, ἐκτίθεται μόνον διὰ τὴν ἐπιτυχίαν, μάχεται μόνον, ὅπως νικήσῃ, ὑποχωρεῖ ἐνίοτε, ἵν' ἀναφανῇ μετὰ τῆς λαμπρότητος πανδήμου θριάμβου» (Tableau de l' éloqueme chrétienne au quatrième siècle p. 82.). Σ. Μ. —

(1) Ἀπόδειξις τούτου αὐτὸ τὸ πρῶτον αὐτοῦ κατὰ Ἑλλήνων σύγγραμμα. Ὁ βιογράφος αὐτοῦ λέγει, ὅτι ἐξεπαιδεύθη τὰ ἐγκύκλια, δηλ. καθ' ἣν ἔννοιαν ἐνόουν αὐτὰ οἱ σοφοὶ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ὁ Σουλπίκιος Σευῆρος ἐκάλει αὐτὸν νομικόν.

(2) Γρηγόρ. Ναζιανζ. εἰς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ἀρχιεπ. Ἀλεξ. Τ. Α. σελ. 376 (Ἔκδ. Κολων.)· «Ἐκεῖνος ἐτράφη μὲν εὐθὺς ἐν τοῖς θείοις ἤθεσι καὶ παιδεύμασιν, ὀλίγα τῶν ἐγκυκλίων φιλοσοφήσας, τοῦ μὴ δοκεῖν παντάπασι τῶν τοιούτων ἀπείρως ἔχειν, μηδὲ ἀγνοεῖν ὧν ὑπεριδεῖν ἐδοκίμασε . . . Καὶ πᾶσαν μὲν παλαιὰν βιβλίον, πᾶσαν δὲ νέαν ἐκμελετήσας, ὡς οὐδεμίαν ἕτερος, πλου-

μορφώσει συνηνώθη καὶ ἡ τῆς καρδίας. Ἠγάπα τοὺς μοναχοὺς τῆς ἐρήμου, καὶ ἐζήτει ἀφορμήν, ἵνα γένηται συνήθης αὐτοῖς· οὕτως πολλάκις ἐπεσκέπτετο τὸν ἅγιον Ἀντώνιον· οὕτω καὶ αὐτὸν τοῦτον διὰ τὸν αὐστηρὸν αὐτοῦ βίον κατέτασσον ἐν τοῖς ἀσκηταῖς (¹).

Νέος ἔτι ὢν ὁ Ἀθανάσιος ἐγένετο γνωστὸς τῷ ἐπισκόπῳ Ἀλεξάνδρῳ καὶ ἐχειροτονήθη ὑπ' αὐτοῦ διάκονος (τῷ 319). Ὁ ἅγιος Ἀλέξανδρος οὕτως ἠγάπησε τὸν Ἀθανάσιον, ὥστε ἔχει αὐτὸν ὁμοδίαιτον καὶ ὑπογραφέα αὐτοῦ (²). Πιθανόν, ὅτι τὸν Ἀθανάσιον κατέστησαν κατ' ἐξοχὴν γνωστὸν τὰ συγγράμματα αὐτοῦ κατὰ Ἑλλήνων καὶ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου. Ταῦτα ἦσαν τὰ πρῶτα αὐτοῦ συγγράμματα· ἐν αὐτοῖς οὐδ' ὑπαινιγμὸς ὑπάρχει περὶ τῶν ἀρειανῶν ἐρίδων, ἡ δὲ ζωηρὰ ἔκθεσις μαρτυρεῖ περὶ τῆς νεότητος εὐφυεστάτης ψυχῆς (³). Ὅτε ἐγένετο γνωστὴ ἡ ἀσέβεια τοῦ Ἀρείου, ὁ Ἀθανάσιος ἔλαβε ζωηρὸν μέρος ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ ἱεράρχου κατὰ τοῦ Ἀρείου, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἤγειρε καθ' ἑαυτοῦ πάντας τοὺς Ἀρειανούς. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα μέχρι τῆς ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς συνόδου (⁴). Ἐπὶ δὲ τῆς συνόδου ταύτης ὁ ἀρχιδιάκονος τῆς Ἀλεξανδρείας παρρησίᾳ διήλεγξε τὸν Ἄρειον πρὸς παραμυθίαν τῶν Πατέρων τῆς Συνόδου (⁵).

τεῖ μὲν θεωρίαν, πλουτεῖ δὲ βίου λαμπρότητα». Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀθανασίου δεικνύουσιν, ὅτι μετ' ἐπιμελείας ἀνέγνω τὰ συγγράμματα τῶν πρὸ αὐτοῦ διδασκάλων. Ἴδ. π. χ. τὸ κατὰ Ἑλλήνων σύγγραμμα.—

(¹) Ἀπολογ. κατὰ Ἀρειαν. 1, 129. Β. Ἀντωνίου.

(²) Σωζόμ. β'. 17. Κύριλ. Ἀλεξ. ἐπ. πρὸς μοναχ. Τ. 2. σελ. 1.

(³) Καὶ ὁ μακάρ. Ἱερώνυμος (de vir. illustr. §. 87) τίθησι τὰ συγγράματα ταῦτα πρὸ πάντων τῶν ἄλλων συγγραμμάτων τοῦ Ἀθανασιου.

(⁴) Ἀθανάσ. Ἀπολογητ. κατὰ Ἀρειαν. σελ. 128. Ὁ Ἀθανάσιος ὑπέγραψε τὸν συνοδικὸν ὅρον (τῷ 321) κατὰ Ἀρείου. Γελάσ. ὁ Κυζικην. Πρακτικ. τῆς Ά. Συνόδου, βιβλ. β'. κεφ. 3.

(⁵) Γρηγόρ. Ναζιανζ. εἰς τὸν μ. Ἀθαν. ἀρχ. Ἀλεξανδρ. Σωζομ. β'. 17. Σωκρ. ά. 8. Ὁ Θεοδώρ. λέγει: «νέος μὲν ὢν κατὰ τὴν ἡλικίαν, τοῦ χοροῦ δὲ διακόνων ἡγούμενος». Ἐκκλ. ἱστορ. ά. 26. Σύν. Ἀλεξ. (τῷ 340) παρ' Ἀθανασ. Ἀπολογητ. κατὰ Ἀρειανῶν σελ. 128. Ὠφεληθείς τις ἐκ τῆς κοινῆς γνώμης, ὅτι ὁ Ἀθανά-

Ὁ ἅγιος Ἀλέξανδρος ὥρισε τὸν Ἀθανάσιον διάδοχον αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ ἡ γενικὴ τοῦ ποιμνίου φωνὴ ἔπεισε τοὺς συνελθόντας ἐπισκόπους πληρῶσαι ἐπὶ τὸν Ἀθανάσιον τὸ θέλημα τοῦ ἐν Κυρίῳ ἀναπαυσαμένου ἱεράρχου παρὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ. Τοῦτο συνέβη τῷ 326 (1), Ἔκτοτε 48 ὅλα ἔτη ἦσαν τῷ ἀρχιεπισκόπῳ Ἀθανασίῳ χρόνος δεινῆς πρὸς τοὺς Ἀρειανοὺς πλάνης [*]. Οἱ Ἀρειανοὶ

σιος ἤλεγξε τοὺς Ἀρειανοὺς ἐν τῇ συν. τῆς Νικαίας, ἔγραψε: «Διάλογον ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ πρὸς Ἄρειον» (ὅρ. Τ. 3. σελ. 203), ἀλλὰ τὸ πενιχρὸν τοῦτο σύγγραμμά ἐστιν ἀνάξιον τῆς φρενὸς τοῦ μ. Ἀθανασίου.—

(1) Σωζόμ. β'. 17. Θεοδώρ. Ἁ. 26. Ἀθαν. ἀπολογητ. κατὰ Ἀρειαν. ά. 129.

(*) «Ὁ Θεὸς ἔθηκε, λέγει ὁ σοφὸς J. — A. Moehler, βαρὺ φορτίον ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ Ἀθανασίου· ἠβουλήθη καταστῆσαι αὐτὸν τὸ στήριγμα τῶν ἑαυτοῦ ἐν θυελλώδει καὶ φοβερῷ χρόνῳ· ἅπασαι αἱ θύελλαι, αἳ ἔμελλον διασεῖσαι τοὺς πιστοὺς τοῦ Κυρίου, ἐπεὶ ὁ ἐθνισμὸς ἐξήντλησε πάσας αὐτοῦ τὰς τελευταίας μανίας, ὤφειλον πατάξαι τὸν Ἀθανάσιον, ἀλλ' ὡσαύτως ἅπασα αὐτῶν ἡ βία μέλλει καταρραγῆναι ἐναντίον αὐτοῦ. Τὰ ὅπλα τῆς διαλεκτικῆς ἐσπούδασαν ἀνασεῖσαι τὴν ἁπλότητα τῆς πίστεως, ὅτε αἱ ἄριστα ὑφασμέναι μηχαναί, βοηθούμεναι ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, ἔμελλον καλύψαι καὶ ἀπολέσαι τοὺς γνόντας ἀντιστῆναι μέχρι τέλους. Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐχαρίσατο τῷ Ἁγίῳ Ἀθανασίῳ τὰς ἀναγκαίας ἰδιότητας ἵν' ἀντιστῇ παρομοίαις προσβολαῖς. Ἔδωκεν αὐτῷ θερμὴν καὶ ἀκράδαντον πίστιν. Ἄλλοι μαθηταὶ ἔλαβον τὸ αὐτὸ χάρισμα τῆς χάριτος, ἐξασφαλιζούσης αὐτοῖς τὴν αἰώνιον εὐδαιμονίαν, ἀλλ' ὅμως ἦσαν ἐπιτήδειοι ἐνεργεῖν μόνον ἐν σφαίρᾳ ἐνεργείας μᾶλλον περιωρισμένῃ, ἐν ᾧ ὁ Ἀθανάσιος ἥνου μιᾷ μεγάλῃ ἐμπειρίᾳ καὶ τὸ δῶρον τοῦ ὁρᾶν καθαρῶς τὰ μάλιστα περιπεπλεγμένα πράγματα καὶ ἐπωφελεῖσθαι ταῦτα διὰ τὸν ὑψηλὸν αὐτοῦ σκοπόν, ἣν πεπροικισμένος μεγάλῃ φρονήσει καὶ παρουσίᾳ πνεύματος, ἣν ἡ τὰ μάλιστα λυπηρὰ κατάστασις καὶ οἱ μέγιστοι τῶν κινδύνων οὐδέποτε ἠδυνήθησαν ἐξασθενίσαι. Εἰ οἱ ἐχθροὶ ἦσαν συνετοί, ἦν συνετώτερος· συνήνου, ὡς εἶπεν ὁ Κύριος, τὴν ἀκεραιότητα τῆς περιστερᾶς τῇ φρονήσει τοῦ ὄφεως. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐδεῖτο μόνον μιᾶς ἀρετῆς παθητικῆς καὶ πιστευτικῆς, ὑφισταμένης τὰ πάντα μεθ' ὑπομονῆς καὶ αὐταπαρνήσεως· ἔχρῃζε πνεύματος ὡσαύτως ἰσχυροῦ καὶ ἐνεργητικοῦ, δυναμένου ἐνεργεῖν μετὰ ἐπιτηδειότητος καὶ τέχνης ἐν σχέσεσιν ἐμπε-

δι' ἐπιβουλῶν παρὰ τῇ αὐλῇ κατώρθωσαν, ὅπως τῷ 331 ὁ Ἄρειος μετὰ δὲ τοῦτον οἱ ὁμόφρονες αὐτῷ ἐπίσκοποι, ἐπανέλθωσιν ἐκ τῆς ἐξορίας. Μετ' οὐ πολὺ ἤρξαντο ἐκβάλλειν τοὺς ὀρθοδόξους ἐπισκόπους τῶν θρόνων αὐτῶν, παρὰ δὲ τοῦ Ἀθανασίου ᾔτουν, ἵνα ὁ Ἄρειος γένηται δεκτὸς ἐν τῇ μετὰ τῆς Ἐκκλησίας κοινωνίᾳ. Ὁ Ἀθανάσιος εὐτόλμως ἀπέρριψε τὴν πρότασιν ταύτην. Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας, ὁ τοῦ Ἀρείου προστάτης, κατηγόρησε τοῦ Ἀθανασίου πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα, ὅτι δῆθεν ἐναντίον τῆς Συνόδου οὐ δέχεται εἰς κοινωνίαν τοὺς Μελετιανούς· ὁ Αὐτοκράτωρ ὠργίσθη κατὰ τοῦ Ἀθανασίου· ἀλλ' ὁ ἱεράρχης κατεπράϋνεν αὐτόν, δηλώσας τίνα οὐ δέχεται εἰς κοινωνίαν: «οἱ αἱρετικοί, εἶπεν, οἱ ὁπλιζόμενοι κατὰ τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲν ἔχουσι κοινὸν μετὰ τῶν ἀληθῶν τέκνων τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ»(¹). Οἱ Ἀρειανοὶ εἶδον τότε οἷός ἐστιν ὁ Ἀθανάσιος, καὶ ὅτι, ποιμαίνοντος αὐτοῦ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀλεξανδρείας, ἔσονται θεωρούμενοι ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης ὡς αἱρετικοί. Ἠγέρθησαν τοίνυν κατὰ τοῦ Ἀθανασίου μηχανώμενοι ἀξίως ἑαυτῶν. Ἡνώθησαν τοῖς σχισματικοῖς Μελετιανοῖς, οἵτινες τῇ ὑφηγήσει αὐτῶν ἤρξαντο κατηγοροῦντες τοῦ Ἀθανασίου πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα, ὅτι καταπιέζει τὸν κλῆρον, ὅτι ἐπιβάλλει αὐτῷ βαρεῖς φόρους καὶ ὅτι εἶχεν οἰκείως πρὸς τὸν ἀποστάτην Φιλούμενον. Ὁ Ἀθανάσιος παραστὰς (τῷ 332) τῷ Αὐτοκράτορι, ἐξηγήσατο αὐτῷ τὴν ὑπόθεσιν καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὡς φίλον τοῦ Θεοῦ(²). Ἀλλ'

πλεγμέναις ἐκτεταμένῃ σφαίρᾳ. Ὁ Ἀθανάσιος ἀντέταξε τῇ διαλεκτικῇ τῶν Ἀρειανῶν διαλεκτικὴν λεπτοτέραν, ἀνωτέραν. Εἶχε πνεῦμα ἀληθῶς θεωρητικόν, πνεῦμα, οὗ ὅλως ἐστεροῦντο οἱ Ἀρειανοί, καὶ τούτῳ ἥνου μέγαν πλοῦτον ἰδεῶν, ἃς ἐγίγνωσκεν ἀναπτύσσειν μετὰ θαυμαστῆς σαφηνείας καὶ ὑψηλῆς εὐγλωττίας. Τὸ ἁπλούστατον τῶν πνευμάτων δύναται ἀκολουθῆσαι τῇ ἁπλότητι τῶν λόγων αὐτοῦ, εἰ καὶ οὐκ ἀείποτε δύναται καταλαμβάνειν τὸ αὐστηρὸν συμπέρασμα καὶ τὸν τέλειον σύνδεσμον πασῶν τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ» (Athanase-le-grand, T. I. p. 107 de la traduct. Française, Bruxelles, 1841). Σ. Μ.

(¹) Ἀθανάσ. ἀπολογ. κατὰ τῶν Ἀρειαν. §. 39. σ. 178. Θεοδώρ. Ἐκκλ. ἱστορ. ά. 20, 33. Σωκρ. ἐκκλ. ἱστ. ά. 25, 26. Σωζόμ. ά. 27. β'. 16.

(²) Ἀθανάσ. ἀπολογ. κατὰ Ἀρειαν. §. 60—62. Θεοδώρ. ἐκκλ. ἱστορ. ά. 27. Σωκρ. ά. 27. Σωζόμ. β'. 21, 22.

οἱ συκοφάνται ἐγένοντο μετὰ ταῦτα πολλῷ ἀναιδέστεροι, διότι ἀνήνεγκον τῷ Αὐτοκράτορι, ὅτι ὁ Ἀθανάσιος ἔν τινι τόπῳ ἐπέτρεψε ἀτιμασθῆναι τὰ ἱερὰ σκεύη, ἐν ἑτέρῳ δὲ κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἐξεκόπη ἡ χεὶρ ἐπισκόπου τινὸς καλουμένου Ἀρσενίου, ὅστις ἐκ τούτου ἐτελεύτησεν. Ὁ Ἀθανάσιος διετάχθη ἐμφανισθῆναι εἰς τὴν ἐν Καισαρείᾳ σύνοδον. Ἀλλ' εἷς τῶν συκοφαντῶν, ἐλεγχόμενος ὑπὸ τῆς συνειδήσεως, ἐνεφανίσθη ἐν μετανοίᾳ πρὸς τὸν Ἀθανάσιον, καὶ ἐδήλωσε τὶς ἠνάγκασεν αὐτὸν συκοφαντεῖν. Τὰ ἴχνη τοῦ ὑποτιθεμένου νεκροῦ Ἀρσενίου ἐξεζητήθησαν ἐν Αἰγύπτῳ· ἐγένετο δὲ γνωστόν, ὅτι ἐκρύπτετο ἐν Τύρῳ, ἔνθα καὶ ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Τύρου, προσωπικῶς γιγνώσκοντος αὐτόν· Ὁ Ἀθανάσιος ἀνήγγειλε ταῦτα πάντα τῷ Αὐτοκράτορι· τότε ἐπέμφθη τοῖς Μελετιανοῖς ἀπειλητικὴ ἐπιστολὴ ὡς ταράσσουσι τὴν ἡσυχίαν τῆς αὐτοκρατορίας, καὶ οὗτοι ἦλθον εἰς κοινωνίαν μετὰ τοῦ Ἀθανασίου (1). Ἀλλ' οἱ Εὐσεβιανοὶ κατώρθωσαν, ἵνα καὶ οἱ Μελετιανοὶ πάλιν συκοφαντήσωσι τὸν Ἀθανάσιον, καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ ὁρίσῃ συγκρότησιν συνόδου ἐν Τύρῳ. Δικασταὶ ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ ἐνεφανίσθησαν (τῷ 335) ὁ Εὐσέβιος καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτῷ. Καὶ νῦν πάλιν ἐπεδείχθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἡ ἐκκοπεῖσα χεὶρ τοῦ Ἀρσενίου· ἀλλ' ὁ Ἀθανάσιος παρέστησεν ἐν τῇ συνόδῳ τὸν Ἀρσένιον ζῶντα καὶ ἔχοντα ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας. Πάλιν ἐνεφανίσθη καὶ ὁ πρεσβύτερος ἐκεῖνος, ὁ πρότερον ἐνόρκως ὁμολογήσας τὴν συκοφαντίαν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Εὐσέβιος καὶ οἱ ἑταῖροι αὐτοῦ, μὴ δεξάμενοι καὶ ταύτην τοῦ Ἀθανασίου τὴν ἀπολογίαν, ὥρισαν κρύφα πρὸς ἐξέτασιν τοῦ πράγματος τοὺς φανεροὺς ἐχθροὺς τοῦ Ἀθανασίου. Μάτην ὁ Ἀθανάσιος καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ἐπίσκοποι διϊσχυρίζοντο, ὅτι οἱ προσωπικοὶ ἐχθροὶ τοῦ Ἀθανασίου οὐκ ἔχουσι δικαίωμα εἶναι καὶ κριταὶ αὐτοῦ. Μάτην παρεκάλουν, ὅπως ἡ ὑπόθεσις ἀφεθῇ τῇ κρίσει τοῦ Αὐτοκράτορος· ὁ Ἀθανάσιος ἠναγκάσθη ἀπελθεῖν λάθρα ἐκ τῆς Τύρου, ἵνα ἐμφανισθῇ τῷ Αὐτοκράτορι. Ἡ Σύνοδος, καίπερ ἐπισκόπων τινῶν διαφωνούντων, ἐκήρυξεν αὐτὸν ἔκπτωτον τοῦ βαθμοῦ, καὶ ὥρισεν ἵνα ἐκβληθῇ τῆς Ἀλεξανδρείας. Μαθὼν ὁ Αὐτο-

(1) Ἀθαν. ἀπολογ. κατὰ Ἄρειαν. σ. 179. Σωκρ. ἐκκλ. ἱστορ. α΄. 27, 29. Σωζόμ. β΄. 25.

κράτωρ παρὰ τοῦ Ἀθανασίου τὰ ἐν Τύρῳ γενόμενα, οὐ μόνον ἔγνω ἐπιθεωρῆσαι τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀγανακτήσας κατὰ τῶν κριτῶν αὐτοῦ, προσεκάλεσεν αὐτοὺς πρὸς ἑαυτόν. Μὴ τολμῶντες οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἀθανασίου ἐπαναλαβεῖν τὰς προτέρας αὐτῶν συκοφαντίας, ἐξήνεγκον νέαν κατ' αὐτοῦ, ὅτι δῆθεν ἀπηγόρευσε τὴν ἐξαγωγὴν σίτου ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν πρωτεύουσαν [*]. Ὁ Αὐτοκράτωρ ὁρῶν τὸν κατὰ τοῦ ἁγίου τούτου ἀνδρὸς δεινὸν ἐρεθισμόν, ἔπεμψεν αὐτὸν εἰς Γαλλίαν ἀλλ' ἀπέρριψε τὴν ἐπίμονον τῶν Ἀρειανῶν ἐπιθυμίαν τοῦ καταλαβεῖν ἕτερόν τινα τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Οἱ ὑπερασπισταὶ τοῦ Ἀρείου, ἐπωφελούμενοι ἐκ τῶν περιστάσεων, ἤθελον ἵνα εἰσαγάγωσιν τὸν Ἄρειον εἰς κοινωνίαν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ πρωτευούσῃ. Ἐπορεύετο ἤδη ὁ Ἄρειος εἰς τὸν ναὸν ὑπὸ πλήθους ἀκολουθούμενος, ὅτε διερράγη ἡ κοιλία αὐτοῦ, τολμήσαντος ἀπορρίψαι τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ [α]. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν

[*] Ἀθανάσ. Ἀπολογητ. Β'. κατὰ Ἀρειαν. Τ. Α'. σελ. 805. Ἄλλην δὲ πλάσαντες κατηγορίαν τὴν εἰς Βασιλέα φθάνουσαν, εἰρήκασιν αὐτῷ τῷ Βασιλεῖ, ὅτι ἠπείλησεν Ἀθανάσιος κωλύσειν τὸν σῖτον, τὸν εἰς τὴν πατρίδα σου πεμπόμενον ἀπὸ Ἀλεξανδρείας· καὶ τοῦτο παρόντες μὲν Ἀδαμάντιος καὶ Ἀνουβίων, Ἀγαθάμμων, Ἀρβεθίων, Πέτρος, οἱ ἐπίσκοποι, ἤκουσαν· ἔδειξε δὲ καὶ ὁ θυμὸς τοῦ Βασιλέως· ὁ γὰρ τοιαῦτα γράψας, καὶ καταγινώσκων τῆς ἀδικίας αὐτῶν, ὡς ἤκουσε τὴν τοιαύτην διαβολήν, εὐθὺς ἐπυρώθη, καὶ ἀντὶ τῆς ἀκροάσεως εἰς τὰς Γαλλίας ἡμᾶς ἀπέστειλε.» — Θεοδώρ. ἐκκλ. ἱστορ. ά. 31. «Ἐπειδὴ δὲ προσῆλθεν Ἀθανάσιος, τὴν ἄδικον ὀδυρόμενος κρίσιν, ἀφικέσθαι τοὺς αἰτιαθέντας τῶν ἐπισκόπων ἐκέλευσεν· οἱ δὲ παραγενόμενοι, καὶ τὸ τῶν ἐλέγχων προφανὲς ὑπειδόμενοι, τὰς μὲν προτέρας συκοφαντίας κατέλιπον· ἔφασαν δὲ τῷ Βασιλεῖ, ἠπειληκέναι τὸν Ἀθανάσιον τὴν σιτοπομπίαν κωλύσειν· τούτοις πιστεύσας τοῖς λόγοις ὁ Βασιλεύς, εἴς τινα πόλιν τῶν καλουμένων Γαλλιῶν αὐτὸν ἐξωστράκισε· Τρίβυρις δὲ ὄνομα ταύτῃ· τριακοστὸν δὲ τοῦτο ἦν αὐτῷ τῆς βασιλείας ἔτος». Σ. Μ.

[α] Ὁ Σωκράτης διηγεῖται τὸν θάνατον τοῦ ἀλιτηρίου τούτου χριστομάχου ὧδε: «Δίκη δὲ ἐπηκολούθει τοῖς Ἀρείου τολμήμασιν· ὡς γὰρ ἐξῆλθε τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, ἐδορυφορεῖτο μὲν ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον διὰ μέσης τότε τῆς πόλεως, περίοπτός τε ἦν· καί, ἐπεὶ ἐγένετο πλησίον τῆς ἐπιλεγομένης ἀγορᾶς Κωνσταντίνου, ἔνθα ὁ πορφυροῦς ἵδρυται κίων, φόβος ἔκ τινος συνειδότος

Κωνσταντίνου τοῦ νεωτέρου, ὁ Αὐτοκράτωρ ἀπέστειλεν εἰς Γαλλίαν τὸν Ἀθανάσιον, ὅπως προφυλάξῃ αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἀπειλούντων τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἐχθρῶν, καὶ εἰ μὴ ἐπανήγαγεν αὐτὸν εἰς Ἀλεξάνδρειαν πρὸ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ, τούτου αἰτία ἦν ὁ καταλαβὼν αὐτὸν θάνατος (¹).

§. 113. Β) Ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίου καὶ τῶν τριῶν αὐτοῦ διαδόχων.

Μετὰ ἓν ἔτος ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντίνου οἱ υἱοὶ αὐτοῦ διέταξαν, ὅπως ἐπανέλθωσι πάντες οἱ ἐξορισθέντες ἐπίσκοποι εἰς τοὺς θρόνους αὐτῶν. Οὕτως ἐπανῆλθε καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος εἰς Ἀλεξάνδρειαν [*], ἀλλ' οὐκ ἐπὶ πολύ. Πάλιν ἤρξαντο αἱ κατ' αὐτοῦ

κατεῖχε τὸν Ἄρειον, σύν τε τῷ φόβῳ τῆς γαστρὸς ἐκινεῖτο χαύνωσις· ἐρόμενός τε, εἰ ἀφεδρών που πλησίον, μαθών τε εἶναι ὄπισθεν τῆς ἀγορᾶς Κωνσταντίνου, ἐκεῖσε ἐβάδιζε. Λαμβάνει οὖν λειποθυμία τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἅμα τοῖς διαχωρήμασιν ἡ ἕδρα τότε παραυτίκα ἐκπίπτει, καὶ αἵματος πλῆθος ἐπικολούθει, καὶ τὰ λεπτὰ τῶν ἐντέρων· συνέτρεχε δὲ αἷμα αὐτῷ σπληνί τε καὶ ἥπατι. Αὐτίκα οὖν ἐτεθνήκει· ὁ δὲ ἀφεδρὼν ἄχρι νῦν ἐν τῇ Κωνσταντίνου πόλει δείκνυται, ὡς ἔφην, ὄπισθεν τῆς ἀγορᾶς Κωνσταντίνου καὶ τοῦ ἐν τῇ στοᾷ μακέλλου· πάντων τε τῶν παριόντων ἐγειρόντων δάκτυλον κατ' αὐτοῦ, ἀειμνημόνευτον τοῦ θανάτου τὸν τρόπον ἀπεργαζομένων» (ἐκκλ. ἱστορ. α'. 38). Σ. Μ.

(¹) Ἀθαν. Ἀπολογ. κατὰ Ἀρειαν. σελ. 126, 132, 186—207. Σωκρ. α'. 29, 33, 37. Σωζόμ. β'. 25—31.

[*] Ὁ μέγας οὗτος τῆς ἀληθείας πρόμαχος διέμεινεν ἐν τῇ ἐξορίᾳ δύο ἔτη καὶ τέσσαρας μῆνας. Οἱ ἐπίσκοποι τῆς Αἰγύπτου περιγράφουσι τὸ μέρος, ὅπερ αὐτοί τε καὶ ὁ λαὸς ἔλαβον ἐν τῇ ἐπανόδῳ αὐτοῦ, ὧδε: «. . . χαρὰ καὶ εὐθυμία (γέγονε), καὶ δρόμος τῶν λαῶν, πρὸς τὴν εὐκταίαν αὐτοῦ θέαν ἐπειγομένων· εὐφροσύνης δὲ αἱ ἐκκλησίαι μεσταί, καὶ εὐχαριστίαι πρὸς τὸν Κύριον ἀναφερόμεναι πανταχοῦ. Λειτουργοὶ δὲ καὶ κληρικοὶ πάντες οὕτως αὐτὸν ἑωράκασιν, ὡς εὐφρανθῆναι τὰς ψυχάς, κἀκείνην τὴν ἡμέραν πασῶν εὐθυμοτέραν ἐσχηκέναι πιστεύειν. Τὴν γὰρ ἡμῶν τῶν ἐπισκόπων ἀνεκλάλητον χαρὰν τί χρὴ γράφειν; προλαβόντες γὰρ εἰρήκαμεν, ὡς σὺν αὐτῷ πάσχειν ἐνομίζομεν» (Ἀπολογ. κατὰ

συκοφαντίαι[α]· ὁ δ' εὔπιστος Κωνστάντιος, διακείμενος εὐμενῶς πρὸς τοὺς Ἀρειανούς, ἔν τινι ἐπιστολῇ ἠπείλησε θάνατον κατὰ τοῦ Ἀθανασίου. Ἡ ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀρειανὴ σύνοδος (τῷ 341) ἀπέβαλε τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας, καὶ ἐξελέξατο τὸν κεκηρυγμένον Ἀρειανὸν Πιστὸν ἐν τῷ θρόνῳ τοῦ Ἀθανασίου[β]. Ὅτε δὲ τῷ 340[γ] ἑκα-

Ἀρειαν. Τ. Ι. σελ. 261. edit Migne). Σ. Μ.

[α] Ὁ Ἀθανάσιος, ἔλεγον πρὸς τοῖς ἄλλοις οἱ Ἀρειανοί, παρέβη τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας, ἀπολαβὼν τὴν Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίαν, πρὶν ἐπιτραπῆναι παρὰ Συνόδου· ἐκίνησε στάσιν, εἰσερχόμενος εἰς τὴν πόλιν· ἐπώλησε πρὸς ἴδιον ἑαυτοῦ ὄφελος τὸν σῖτον, ὃν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος προσδιώρισεν ἐπὶ τῇ διατροφῇ τῶν χηρῶν τῆς Λιβύης καὶ τῆς Αἰγύπτου (ἴδ. Σωκρ. ἐκκλ. ἱστορ. β'. 8. Σωζόμ. γ'. 5. Ἀθαν. Ἀπολογ. Β'. κατὰ Ἀρειαν. Τ. Ἀ. σελ. 737. Κοντογ. ἐκκλ. ἱστορ. Τ. Ἀ. σελ. 524. Φιλολογ. καὶ Κριτ. ἱστ. Τ. 2. σελ. 92). «Καὶ ὁ μὲν Ἀθανάσιος, λέγει ὁ σοφὸς Κ. Κοντογόνης, ἠδυνήθη καὶ πάλιν ν' ἀθωωθῇ ἀπὸ πασῶν τούτων τῶν διαβολῶν, συγκαλέσας εἰς σύνοδον (τῷ 339) ἑκατὸν περίπου ἐπισκόπους τῆς Αἰγύπτου, Θηβαΐδος, Λιβύης καὶ Πενταπόλεως, οἵτινες ὑπὲρ τοῦ Πατριάρχου αὐτῶν ἀπολογησάμενοι, πάντα, περὶ ὧν κατηγορεῖτο, τὰ κεφάλαια ἀνεσκεύασαν· οἱ δὲ περὶ τὸν Νικομηδείας Εὐσέβιον ἄσπονδοι τοῦ Ἀθανασίου ἐχθροί, θέλοντες νὰ κερδήσωσιν ἑαυτοῖς καὶ τοὺς δύο Καίσαρας, Κωνσταντῖνον καὶ Κώνσταντα, γράφουσι καὶ πρὸς τούτους, καὶ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον προσέτι τῆς Ῥώμης Ἰούλιον· ἐξ ὧν ἐκεῖνοι μὲν οὐδεμίαν ἔδωκαν ἀκρόασιν, ὁ δὲ Ἰούλιος ἀντέγραψεν, ὅτι πρὸς ἐξέτασιν πάντων τούτων ἀνάγκη νὰ συγκροτηθῇ σύνοδος» (Ἐκκλ. Ἱστορ. Τ. Ἀ. σελ. 524-25). Σ. Μ.

[β] Ὁ Πιστὸς οὗτος, ὃν ὁ ἅγιος Ἀλέξανδρος ἀνεθεμάτισε μετὰ τοῦ Ἀρείου, ἐξελέχθη πρὸ τῆς ἀσεβοῦς ταύτης συνόδου ὑπὸ τῶν Εὐσεβιανῶν ἐν τῷ θρόνῳ τοῦ Ἀθανασίου. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἠδυνήθη στηριχθῆναι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατὰ τοῦ μ. Ἀθανασίου, οὗ ἡ μεγαλοφυΐα ἦν τοσοῦτον ἐπίσημος, ἐν τῇ ψευδοσυνόδῳ ταύτῃ ἡ ἐκλογὴ τὸ μὲν πρῶτον ἔπεσε ἐπὶ Εὐσέβιον τὸν Ἐμεσηνόν, ἄνδρα λίαν σοφόν, ἐξ Ἐδέσης καταγόμενον, καὶ ἐκπαιδευθέντα ἐν τῇ σχολῇ Εὐσεβίου τοῦ Καισαρείας· ἔπειτα δέ, τούτου παραιτηθέντος, ἐπί τινα Γρηγόριον ἐκ Καππαδοκίας. Σ. Μ.

[γ] Ἡ σύνοδος αὕτη συνεκροτήθη τῷ 339 καὶ οὐχὶ τῷ 340. Ἀπατᾶται ὁ συγγραφεὺς λέγων, ὅτι, ὅτε διεπέμφθη ἡ συνοδικὴ ἐπιστολὴ τῶν ὑπερασπι-

τὸν Αἰγύπτιοι ἐπίσκοποι διέπεμψαν πρὸς πάντας τοὺς ἐπισκόπους τὴν ἀπολογίαν τοῦ Ἀθανασίου μετὰ τῆς διασαφήσεως καὶ τῆς αἰτίας, ἐξ ἧς προέκυψε τὸ κατὰ Ἀθανασίου μῖσος, οἱ Εὐσεβιανοὶ ἀπέστειλαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν μετὰ τάγματος στρατιωτῶν τὸν ὑπ᾽ αὐτῶν νεωστὶ ἐκλεγέντα ἐπίσκοπον Γρηγόριον. Οἱ Ἀρειανοὶ διεπράξοντο ληστείας καὶ φόνους ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· ὁ δὲ Ἀθανάσιος μόλις ἠδυνήθη ταχείᾳ καὶ κρυφίᾳ ἐξ Ἀλεξανδρείας φυγῇ σῶσαι τὴν ἑαυτοῦ ζωήν. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ ὀρθοδόξους κ. τ. λ. ὁ Ἀθανάσιος ἐξεικόνισε πάσας τὰς φρικτὰς πράξεις, τὰς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ τελεσθείσας, καὶ ἐδέετο αὐτῶν, ὅπως σπεύσωσι εἰς ὑπεράσπισιν τῆς ὑπὸ τῆς ἀναιδοῦς ἀσεβείας καταπατηθείσης Ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας (1).

Ἐννοεῖται, ὅτι ὁ Ἀθανάσιος οὐδὲν ἠδύνατο νῦν ποιῆσαι ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὲρ τῆς ἀληθείας τοῦ Χριστοῦ. Ἀφικόμενος εἰς Ρώμην (τῷ 341) ἔδειξε τοῖς δυτικοῖς ἐπισκόποις, οἷοι ἦσαν οἱ Εὐσεβιανοί, οἱ βουλόμενοι φαίνεσθαι ὀρθόδοξοι ἐν τοῖς ἑαυτῶν συμβόλοις· ἀνέῳξε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς Δύσεως, καταδείξας, ὅτι ἡ ἀλήθεια ἐχλευάσθη, οἱ ἀληθεῖς ποιμένες τῆς Ἀνατολῆς ἐστερήθησαν ἢ τῶν ἑαυτῶν θρόνων, ἢ τῆς δυνάμεως τοῦ σώζειν τὰ ἑαυτῶν ποίμνια καὶ ὅτι ἀνάγκη πρόνοιαν ποιήσασθαι πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς διωκομένης Ἐκκλησίας, ἣν βούλονται καταστρέψαι οἱ ἐχθροὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ[α]. Ὁ πρὸς

στῶν τῆς ἀληθείας, ἀπεστάλη ὑπὸ τῶν Εὐσεβιανῶν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὁ Γρηγόριος, διότι ἡ ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀσεβὴς σύνοδος συνεκροτήθη μετὰ δύο ἔτη. Σ. Μ.

(1) Ἐπιστ. ἐγκύκλ. σελ. 110—118. Ἀπολογητ. κατὰ Ἀρειανοὺς σελ. 203, 205, 125, 142. Ἱστορ. Ἀρειαν. σελ. 38--70. Σωκρ. ἐκκλ. ἱστορ. β΄. 2—7. Σωκρ. γ΄. 4—7.

[α] Ὁ τότε ἐπίσκοπος Ρώμης Ἰούλιος ὑπεδέξατο φιλοφρονέστατα τὸν θερμότατον τῆς ὀρθοδοξίας πρόμαχον. «Ὁ δὲ τὴν Ρωμαίων Ἐκκλησίαν ἐπιτροπεύων, λέγει ὁ Σωζόμενος, καὶ οἱ ἀνὰ τὴν Δύσιν ἱερεῖς, ὕβριν οἰκείαν ταῦτα ἡγοῦντο. Ἐφ᾽ ἅπασι γὰρ τῶν ἐν Νικαίᾳ συνεληλυθότων ἐξ ἀρχῆς τὴν ψῆφον ἐπαινέσαντες, εἰσέτι νῦν οὐ διέλιπον ὧδε φρονοῦντες· ἀφικόμενόν τε ὡς αὐτοὺς Ἀθανάσιον, φιλοφρόνως ἐδέξαντο, καὶ πρὸς αὐτοὺς τὴν κατ᾽ αὐτὸν εἷλκον δίκην» (βιβλ. γ΄. 7.). Ὁ Ἰούλιος ἔπεμψε πρὸς τοὺς Εὐσεβιανοὺς τοὺς ἱερεῖς